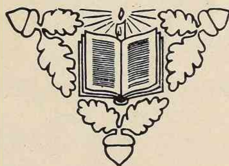
Trumpa Lietuvių Kalbos Gramatika

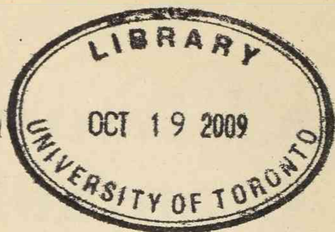
Mokykloms Vadovėlis

Sutaisė Mokytojas
Juozapas Damijonaitis

**Perspausta iš
Trečiosios Laidos**

IŠLEIDO "DRAUGO" BENDROVĖ
2334 So. Oakley Ave. Chicago, Ill.

Skaitau reikalingu pažymēti, jog šį vadovēlį taisiau, prisilaikydamas plačiai žinomosios Petro Kriaušaičio gramatikos. *Autorius.*

LEIDĒJŲ ŽODIS.

Reikalaujant Amerikos lietuvių mokykloms ir iš priežasties karēs negaunant šių gramatikų iš Lietuvos, manome, kad liksime išteisinti už perspausdinimą, nors tas ramiame laike ir nedailu butų.

"Draugo" Bendrovē

PIRMOJI DALIS.

I. ŽODŽIO DALYS.

§ 1. Mūsų kalba yra sudēta iš daugybēs žodžių. Kiekvienas žodis yra sudētas iš atskirų *garsų*. Rašytą arba spausdintą žodžio garsą vadiname *raide*. Visos raidēs daro abēcēlę.

Mūsų abēcēlēje yra 33 raidēs:

Aa, Ąą, Bb, Cc, Čč, Dd, Ee, Ęę, Ēē, Ff, Gg, Hh, Chch, Ii, Įį, Yy, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Rr, Ss, Šš, Tt, Uu, Ųų, Ūū, Vv, Zz, Žž.

Mūsų abēcēlēs raidēs: *f, h, ch* yra reikalingos tiktai svetimiems žodžiams reikšti, kaip antai: *fizika, himnas, chemija.*

Vienos raidēs yra *didelēs,* kitos *mažos.*

Didžiąsiąs raides vartojame: 1) pradēdami rašyti, 2) po taško, 3) tikruosius vardus ir pavardes rašydami.

§ 2. *Garsų ir raidžių skyriai.* Visi žodžių garsai ir raidēs yra 2 skyrių: *)

1) Balsēs: a, ą, e, ę, ē, i, į, y, o, u, ų, ū.

2) Priebalsēs: j, l, m, n, r, v, b, p, c, č, g, k, d, t, s, š, z, ž, f, h, ch.

---

*) Taip skirstau musų kalbininkų patariamas.

1. *Išrašykite ir pabraukite balses.*

Mama mala. Ona rašo. Tētis medį tašo. Šeškas vištą peša. Žuvis žuvį ēda. Pelē pelę peni. Tēvas moko sūnų. Bitēs neša medų. Ožys ēda žolę. Katē laka. Šilas platus. Retas rētis. Ramus oras. Stora tēvo lazda. Dēdē daro dēžę. Marytē žąsis gano. Jonas joja. Sula laša. Upē teka. Namas stovi. Ratas trata. Višta kvaksi. Žvakē dega.

2. *Išrašykite ir pabraukite priebalses.*

Senis gano avis. Brolis mala grūdus. Ponas myli Joną. Lapē kasa olą. Katē tyko pelēs. Šešupē graži upē. Ona gera žmona. Pelēda susikrovē lizdą. Didelis mūsų sodas. Šitas medis drūtas. Dēdē pupas veža. Marē myli mamą. Petras stato namą. Simas rūko pypkį. Agota mina linus. Petras išpūtē pūslę. Virē pelelē košelę.

§ 3. *Balsių skyriai.* Balsēs yra 2 skyrių:

1) Grynosios: a, e, ē, i, y, o, u, ū.

2) Nosinēs: ą, ę, į, ų.

Išrašykite ir pabraukite grynąsias balses vienu brūkšneliu, nosines — dviem.

Ratas ratą veja. Višta vištą peša. Katē pelę ēda. Vinis vinį varo. Motina myli sūnų. Petras rado ežį. Jonas daro midų. Kazys sugavo vēžį. Senis pasaką sako. Dēdē turi didelę bēdą. Teta neturi pipirų. Antanas įlipo į pušį. Magdē kibirą neša.

§ 4. *Raidēs u* ir *ū*. Raidē "u" (trumpoji) rašoma be brūkšnelio, k. a.: *alus, pupa, lubos;* raidē "ū" (ilgoji) rašoma su brūkšneliu, k. a.: *ūsai, sūnus, lūpa.*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite "u" arba "ū".

P+pa. P+ras. Pl+ta. M+ras. S+ris. S+la. P+sē. D+da. P+šis. P+slē. P+ta. R+ta. Žmog+s. Kr+mas.

G+šta. Al+s. D+mas. Sn+kis. Gr+das. S+la saldi. S+ris s+rus. P+pos noksta. Žmog+s dirba. +pē teka. P+šis auga. K+rmis kasa k+pstą. Tēvas l+pa avį. Stora žirgo l+pa. Smailus katēs sn+kis. Jonas gero b+do. Jau b+do visi vaikai. Vējas ēmē p+sti. Karvē ēmē p+sti.

§ 5. *Raidēs i* ir *y*. Raidē "i" tariama trumpai, k. a.: *vinis, pušis, žuvis;* raidē "y" tariama ilgai, k. a.: *vyras, rytas, vēžys.*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite „i" arba „y".

Av+s. R+tas. Žąs+s. V+nas. V+ras. Ant+s. Kor+s. Ak+s. B+tē. Ož+s. D+rva. +la. +ltis. Arkl+s. Žalt+s. Aš+s. Ang+s. Pl+š+s. Š+rd+s. V+šta. V+ža. Vēž+s. Petras gano av+s. Dēdē perka v+no. B+tē renka medų. Arkl+s ēda žolę. Plat+ musų d+rva. V+šta kvaks+. V+ras veža pl+tas. Žąs+s lesa grūdus. Kat+nas peles gaudo. Ež+s ēda žaltį.

§ 6. *Raidēs e* ir *ē*. Raidē "e" (atviroji) tariama po minkštosios priebalsēs beveik kaip „a", k. a.: *metas, ledas, bernas;* raidē „ē" (siauroji) tariama ilgai, k. a.: *mēta, tēvas, karvē.*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite "e" arba "ē".

M+dis. M+ta. M+tas. M+šlas. Kat+. Varl+. M+rgina. Lap+. P+nas. M+las. Žvak+. Blak+. Ž+m+. R+pl+s. G+rv+. P+mp+. K+pur+. Kum+l+. D+d+. Sode auga m+dis. M+rgina s+ja m+tas. Žvak+d+ga. P+mp+ p+ri vaikus. Kat+ tyko p+l+s. G+ra mūsų ž+m+. D+d+ mina kanap+s. Atsarga g+dos n+daro. S+no vilko n+apgausi. Bitin+lis numir+, bit+l+s išnyko. Vilkas av+l+s išvaik+, viln+l+s išdraik+.

§ 7. *Raidēs ą, ę, į, ų.* Nosinēs raidēs rašomos dažniausiai žodžių galūnēse, atsakant klausyman *ką? ko?* kaip antai: nešu (ką?) *duoną, medį, katę;* neturiu (ko?) *pinigų, namų, javų.*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite nosines "ą, ę, į, ų".

Piemuo gauna (ką?) alg+. Karvē ēda (ką) žol+. Mergina peša (ką?) gaid+. Mama supa (ką?) sūn+. Vaikas suka (ką?) rat+. Dēdē muša (ką?) kal+. Mylēk (ką?) Diev+. Petras mina (ką?) mol+. Piemuo varo (ką?) ož+. Vyras geria (ką?) mid+. Jonas gaudo (ką?) vēž+. Žmogus kasa (ką?) duob+. Katē gaudo (ką?) pel+. Šuo veja (ką?) kat+. Bernas geria (ką?) al+. Vaikas mato (ką?) saul+. Mama kepa (ką) mēs+. Pakinkyk (ką?) arkl+. Daug (ko?) lauk+, lin+, turt+, grūd+, rank+, dirv+, piev+, sūn+, akmen+, gaidži+, vēži+, medži+, egli+, varli+, lapi+, vagi+, žvēri+, vaisi+, briedži+. Maža (ko?) kelm+, dūm+, milt+, žodži+, medži+, giri+, keli+, avi+, ropi+, upi+, ligoni+, aus+, dukter+, tēv+, nam+, piemen+, obuoli+, gimini+. Nēra (ko?) viln+, žoli+, šun+. Kiek tau met+?

§ 8. *Dvibalsių skyriai ir jų tarimas.* Dvibalsēs yra dviejų skyrių:

1) *Tikrosios:* ai, au, ei, ui, ie, uo; jos sudētos iš dviejų balsių ir tariamos vienu balsu, k. a.: *ai*-das, *au*-las, *ai*-ksi, *ei*-na, *ie*-šmas, *uo*-das.

2) *Netikrosios:* al, el, il, ul; am, em, im, um; an, en, in, un; ar, er, ir, ur; jos sudētos iš balsių: "a, e, i, u" ir priebalsių: "l, m, n, r" ir tariamos, kaipo viena žodžio dalelē, k. a.: *an*tis, v*ar*pa, b*al*nas, p*em*pē ir tt.

1. *Išrašykite ir pabraukite tikrąsias dvibalses vienu brūkšneliu, netikrąsias — dviem.*

Vaikas skaito. Saulē teka. Žmogui teisybē brangi. Prie upēs auga medis. Duok duonos, duok ir peilį. Padēk Dieve! Ką tu veiki? Mama davē ponui muilo. Uosis auga už kluono. Kiek darbo, tiek pelno. Barškalai barška, skambalai skamba. Žirgai dirvą trempē. Pempēs peri vaikus. Katinas iš namų, pelēs iš kampų. Pilnos laktos baltų vištų, Vienas trumpas, antras kumpas. Baltrus dirba kurpes.

2. *Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite balsę "e" arba dvibalsę "ie".*

P+nas. P+nas. S+nas. Š+nas. M+las. M+las. Ž+mē. Ž+ma. P+lē. P+va. L+pa. L+ptas. G+nys. V+žimas. B+ržas. Sv+stas. M+gas. D+gas. D+šra. K+tas akmuo. L+pus žmogus. S+nas v+žimas. Platus l+ptas. R+tas sk+tas. Sunkūs m+tai. Saldus m+gas. Ilga ž+ma. G+ri p+tūs. S+nas s+tas. D+na vakarop, m+tai galop. N+girk d+nos b+ vakaro. Vienos merginos gr+bē šieną, kitos gr+bē rugius.

3. *Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite balsę "o" arba dvibalsę "uo".*

K+dis. K+das. P+dis. P+das. S+las. Br+lis. +da. +das L+mas. L+ma. L+bis. +la. +la. K+tas. Ak+tas. K+pa. D+na. Rud+. Piem+. Ses+. Akm+. M+lis. Pagyro p+das netauk++as. Ses+ renka +gas. Ag+nos gražiai žydi. Mūsų platus s+das. Pilnas ar+das grūdų. Varna rad+ lauke k+dį. Višta su k+du. Nekask d+bēs kitam. Š+ nori d+nos. Vasarą m+lis, žiemą br+lis. Piem+ gaud+ k+są. Br+lis sēdi s+le.

§ 9. *Priebalsių tarimas.* Priebalsēs prieš balses: *a, ą, o, u, ų, ū* yra tariamos kietai, prieš — *e, ę, ē, i, į, y* — minkštai, k. a.: *lapas, lopas, lubos, lūpa, sloga, stogas, stulpas, sparnas, lēlē, pelē, iltis, ožys, virvē, kirvis, žirnis, žnyplēs.*

Išrašykite ir pabraukite kietai tariamąsias priebalses vienu brūkšneliu, minkštai — dviem.

Sula saldi. Gira gardi. Varlē šalta. Naktis tamsi. Miltai balti. Iš tų miltų nebus košēs. Tinginys nenori nieko veikti. Prieš srovę irtis sunku. Vaikai gauna kartais mušti. Nekišk pirštų tarp durų. Geri vaikai klauso tēvų. Tēvai myli vaikus. Petras rado ežį. Magdē parnešē kibirą vandens. Avis pateko vilkui į nasrus.

§ 10. Priebalsēms minkštinti yra rašoma raidē "i", k. a.: *kiaulē, siauras, siūlas, žiurkē, sriuba, žiogas,* ir tt. Taigi šiuose žodžiuose raidē "i" yra ne balsē, bet minkštinimo ženklas.

1. *Išrašykite ir pabraukite minkštinimo ženklą "i".*

Tēvas aria. Teta audžia. Šiaurys pučia. Katē gaudo žiurkes. Paukščiai čiulba. Marē papiovē gaidį. Aguonos gražiai žydi. Sesuo plonai verpia. Puodžius ieško molio. Šunes lauke kaukia. Piemuo sriubą srebia. Ēriukai lauke rioglinēja. Arkliai sunkiai veža namo šieną. Žvirbliai sutūpē ant ēdžių. Dvi ožki susitiko ant siauro liepto.

2. *Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite "a" po kietosios arba suminkštintosios priebalsēs.*

Rank+. Dvas+. Dirv+. Sul+. Žin+. Bažnyč+. Talk+. Mergin+. Valdž+. Kanč+. Varp+. Pradž+. Rankos dreb+. Sniegas dreb+. Tēvas ar+. Mama bulves kas+. Merginos skalb+. Piemuo bulves skut+. Teta audž+ Bernas virves suk+. Vējas puč+. Graži mūsų bažnyč+. Varpos nokst+. Mes ar+me. Jūs mēšlą vež+te. Čia šlap+. Dēdē ger+ girą. Giria ūž+, verk+, gaudž+.

3. *Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite "o" po kietosios arba suminkštintosios priebalsēs.*

Ž+dis. Ž+gas. R+gēs. Ēdž+os. Rank+vē. Ger+vē. Kel+nē. Ž+tys. P+vas. Akēč+s. Neš+tē. K+tas. Gr+vis. M+lis. Br+lis. Ž+plys. Vaikai ž+pso. Geras ž+dis. Mаž+s ž+go ž+tys. Šeš+s avys. Ger+s brol+ girn+s. Dž+va yra sunki liga. Sunki žiem+s kel+nē. Plač+s mūsų r+gēs. Stora arkl+ lūpa. Ilga ož+ barzda. Graž+s pov+ plunksn+s. Tams+s, žal+s, gir+s ošia. Man+ br+lis sunk+s galv+s.

4. *Išrašykitē ir kryžiukų vietoje pastatykite „u“ po kietosios arba suminkštintosios priebalsēs.*

Ž+vis. Ž+rkē. Pel+dę. Pel+kē. S+la. Sr+ba. K+bilas. Š+las. S+las. D+lkē. K+rpē. Ž+psnis. G+lbē. Stal+s. Kurp+s. T+rtas. D+ktē. Dr+gys. Dr+ska. Tr+šis. S+vējas s+va drapanas. Kurp+s siuva avalynę. G+lbē lekia. Mūsų kluone yra daug pel+ ir žiurk+. Aš tur+ maža pinigų. Storas k+bilo d+gnas. D+ktē davē mamai ž+psnį dr+skos. Kerdž+s turi gerą birbynę.

§ 11. *Priebalsē j.* Priebalsē „j“ rašoma žodžio pradžioje prieš balsę arba žodžio viduryje tarp balsių, kaip antai: *Jonas, joja, jauja, artojas.*

Jei žodžio pradžioje yra „j“, tad jijē lieka ir atsiradus tame žodyje priešdēliui, kaip antai: *joja, atjoja, parjoja, prijoja.*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite „j“ arba „i“.

Girio+e smagu. Vē+as puč+a. Lytus lį+a. Gaidys rį+a grūdus. K+aulē ēda pelus. Galvi+ai ēda š+audus. Arto+as ar+a laukus. Vasaro+us +au žal+uo+a. Ko+a ko+ą rem+a. Galvi+ai turi ketur+as ko+as. Piemuo valgo žal+us žirn+us. T+ng+nys nemēgsta darbo d+rbt+. Tēvas nuē+o girion. Eln+as labai gražus. Varlē +švydo pievo+e +autį.

§ 12. *Abejojamosios priebalsēs: b—p, g—k.* Dažnai abejojame, kas rašyti, b ar p, g ar k, k. a.: dirbk ar dirpk, vargti ar varkti ir tt. Norēdami žinoti, kas rašyti, reikia taip perkeisti žodis, idant po abejojamosios priebalsēs stovētų balsē, k. a.: *dirbti — dirba, kepti — kepa, bēgti — bēga, verkti — verkia.*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite b arba p, g arba k.

Merginos dra+sto mēšlą. Vištos ka+sto grūdus. Mamai reikia skal+ti. Onai reikia duona ke+ti. Tēvas turi lauką dir+ti. Senoliai reikia ger+ti. Pirklys nori greit

pralo+ti. Kas vo+s — nepralo+s, kas ars — nepavar+s. Arkliai ēmē smarkiai bē+ti. Visi vaisiai ima no+ti. Žiemą dažnai snie+ti. Pavasarį spro+sta medžiai. Jau rei+tų laukas arti. Piemenēliui reikia vargas var+ti ir dažnai sušla+ti. Su kokiuo suta+si, tokiuo pats pata+si. Jonas se+damas rudinę užsilaužē nagą. Petras se+damas vištą įsidūrē koją.

§ 13. *Skiemuo.* Iš garsų padaromas *skiemuo.* Skiemenimi vadinasi žodžio dalelē, kurią tariame vienu balsu. Pavyzdžiai: *kal-bē-ti, ra-šy-ti, piau-ti, griau-ti, kep-ti, vir-ti.*

Išrašykite ir paskirstykite žodžius skiemenimis.

Žmonēs vasarą pluša dirba. Duona verkia tinginio valgoma. Kame kirvis, ten ir kotas. Kartais ir vilkai esti meilūs. Jo tēvas esąs ne visai sveikas. Į klaną puolęs sausas nekelsi. Jau trečia diena lįja. Važiuok žingine. Jo arklys šuoliais bēga. Jau ir vyrai pareina šienavę. Kartais ir karvē kiškį paveja. Pieno palieto visos katēs laižo. Žiemą brolis, vasarą molis. Kieno burna karti, tam ir medus nesaldus. Šita pieva pagani. Galvos darbas labai vargina žmogų. Kas tau negera, kitam nedaryk. Pirkta duona neskalsi. Gaidys ką iškas, tą ir sules. Kaip pasiklosi, taip pamiegosi. Pasigyrē bernužēlis šešius dvarus turįs. Vasarą žmonēs ratais, ne rogēmis važinēja.

Pažymējimas. Jei reikia žodžio dalis perkelti iš vienos eilēs į kitą, tad keliame tiktai pilnus skiemenis k. a.: *kal-bēti, kalbē-ti, nau-dingas, naudin-gas, džiau-giamēs, džiau-gia-mēs.*

§ 14. *Žodžio kamienas, galūnē ir priešodēlis.* Kiekvienas žodis turi savo svarbiausias ir pridedamąsias dalis. Svarbiausioji žodžio dalis yra tie garsai, prie kurių pridēję kitus garsus, gauname kitą žodžio prasmę. Žodžiuose: kep-ti, pra-kep-ti, iš-kep-ti, pa-kepti, pa-si-kep-ti- — garsai *kep* nekeičia savo išvaizdos ir daro svarbiausiąją tų žodžių dalį; garsai gi: ti, pra, iš, pa, pa-si — pridedamąją.

Garsai, kurie daro svarbiausiąją žodžio dalį, vadinasi žodžio *kamienu.*

Garsai, kurie stovi po kamieno, vadinasi žodžio *galūne.*

Garsai, kurie stovi prieš kamieną, vadinasi *priešdēliu.*

Žodžiai, kurie turi tą patį kamieną, vadinasi *bendrakamieniais.*

Išrašykite ir išskirkite priešdēlį, kamieną ir galūnę. Pavyzdys: nu-peš-ti, par-neš-ti. Sēti, pasēti, užsēti, sētuvas. Tēvas, patēvis, tēviškē, tēvynē, tēvukas, tēvynainis. Galas, galūnē, pagalios. Tikēti, tikyba, ištikimas. Derēti, suderēti, priderēti, derybos. Giria, girinis, girininkas. Darbas, dirbti, darbininkas, darbštus.

§ 15. *Vienakamieniai ir sudētiniai žodžiai.* Kaikurie žodžiai yra sudēti iš dviejų žodžių, kaip antai: žmogžudys (žmogus žudyti), geradaris (gera daryti), vargdienis (vargti diena). Tokie žodžiai vadinasi *sudētiniai.* Sudētiniuose žodžiuose esti du arba daugiau kamienų. Žodžiai, kurie turi tik vieną kamieną, vadinasi *vienakamieniai.*

Iš dviejų vienakamienių padarykite sudētinįjį žodį.

Duona, kepti. Rūbas, siūti. Labas, daryti. Viskas, galēti. Šeši, kampai. Kraujas, gerti. Storas, balsas. Plonas, kotas. Raudonas, oda. Juodas, šonas. Kaplys, dantis. Septyni, metai. Baltas, akis. Geležis, kelias. Storas, kaklas. Vargas, diena. Kailis, dirbti. Juokas, daryti. Duona, kubilas. Daiktas, vardas. Būdas, vardas. Ilgas, liežuvis.

2. DAIKTAS, DAIKTO YPATYBĖ IR VEIKSMAS.

§ 16. *Daiktas.* Žodžiai: tėvas, motina, arklys, avis, tvartas, kirvis, stalas, suolas, laukas, giria — reiškia daiktus.

Daug yra regimų ir neregimų daiktų. Daiktai gali būti *gyvi:* avis, višta, ožys, žaltys; *negyvi:* stalas, plaktukas, namas, akmuo, medis.

Vieni daiktai yra *matomi,* kaip antai: akmuo, karvė, dalgis; kiti *nematomi,* kaip antai: Dievas, protas, meilė.

1. *Išrašykite ir pabraukite gyvųjų daiktų vardus vienu brūkšneliu, negyvųjų — dviem.*

Akmuo. Šeškas. Varpas. Daržas. Dėlė. Gervė. Višta. Našta. Delnas. Girnos. Žaltys. Burna. Vaškas. Gulbė. Varlė. Dirsė. Lizdas. Silkė. Kalvis. Vanagas. Kilpa. Vilkas. Dirva. Pilvas. Tiltas. Virvė. Paršas. Angis. Šaknis. Žirnis. Nasrai. Girnakalis. Ildeginis.

2. *Išrašykite ir pabraukite matomųjų daiktų vardus vienu brūkšneliu, nematomųjų — dviem.*

Samtis. Garsas. Lieptas. Vargas. Protas. Pluta. Brolis. Briedis. Skalsa. Žvėris. Skola. Skundas. Svirnas. Dvasia. Svirtis. Vėlė. Plyšys. Šventė. Dilgėlė. Dievas. Aniolas. Kantrumas. Meilė. Sriuba. Skausmas. Lydys. Galybė. Duosnumas. Antakis. Gailestis. Sveikata.

§ 17. *Daikto ypatybė. Geras žmogus. Plati upė. Gardus obuolys.* Žodis "geras" parodo, koksai yra žmogus. Žodis "plati" parodo, kokia yra upė. Žodis "gardus" parodo, koksai yra obuolys. Taigi žodžiai "geras, plati, gardus" reiškia daiktų *kokybę* arba *ypatybę.*

Kiekvienas daitkas gali turēti daugelį ypatybių, kaip antai: tēvas gali būti senas, geras, protingas, turtingas, doras, teisus, ir tt.

Żodżiai, kurie reiškia daiktų ypatybes, atsako į klausimą: *koksai? kokia?*

1. *Išrašykite ir pabraukite żodżius, kurie reiškia daiktų ypatybes.*

Senas żmogus. Gera żmona. Balti miltai. Marga višta. Darbštus Jonas. Plati upē. Baltas šuo. Raibas paukštis. Margas genys. Pilka pempē. Juodas jautis. Stora lenta. Gardi košē. Sūrus sviestas. Sunkus kirvis. Ilgas suolas. Trumpas stalas. Piktas šuo. Kietas akmuo. Povas gražus paukštis. Gyvatē biaurus padaras. Jonas senas darbininkas. Ona gera żmona.

2. *Prie kiekvieno daikto pridēkite po ypatybę.*

Saulē... Naktis... Diena... Vanduo... Varpas... Pirtis... Beržas... Żagrē... Virvē... Laukas... Daržas... Pienas... Żmogus... Dangus... Żolē... Šuo... Šiaudai... Pavasaris... Vasara... Żiema... Ruduo... Vējas... Sniegas...

3. *Prie kiekvienos ypatybēs pridēkite po daiktą.*

Aklas... Mažas... Naujas... Piktas... Senas... Sveikas... Baltas... Gyvas... Jaunas... Margas... Mielas... Svetimas... Tobūlas... Akylas... Dalyvas... Miltinga... Saldi... Sūri... Sunki... Lygi... Graži... Nuolaidi... Minkšta... Bailus... Baili... Żalias... Żalia... Savas... Sava...

§ 18. *Daikto veiksmas. Artojas aria. Garnys lekioja. Lydys plaukioja.* Żodis "aria" parodo, ką veikia artojas. Żodis "lekioja" parodo, ką veikia garnys. Żodis "plaukioja" parodo, ką veikia lydys. Żodżiai "aria, lekioja, plaukioja" reiškia daiktų *veiksmą.*

Żodżiai, kurie reiškia daiktų veiksmą, atsako į klausimus: *ką veikia daiktas? ką veikē? ką veikdavo? ką veiks?*

1. *Išrašykite ir pabraukite žodžius, kurie reiškia daiktų veikimą.*

Tirpsta sniegai. Patvįs upeliai, parlēks paukšteliai. Parlēks raibasis vēverselis, parlēks margasis dagilēlis. Parlēks kuodēs pempēs, baltasnapiai kovai; parlēks juodieji varnēnai — šnekučiai ir pilkieji strazdai. Visi lakios ir bēgios, skraidys, čiulbēs ir ulbēs. Visi taisysis namelius, perēsis vaikelius. Visi gaudys vabzdelius ir penēs vaikelius.

2. *Prie kiekvieno daikto pridēkite po veiksmą.*

Gegutē... Lydys... Katinas... Motina... Ašara... Apuokas... Nemunas... Kamuolys... Arklys... Žvirblis... Svirplys... Višta... Ožys... Gaidys... Šuo... Lubos... Obuolys... Pipiras... Avilys... Javas... Žiburys... Noragas...

3. *Prie kiekvieno veiksmo pridēkite po daiktą.*

Staugia... Šoka... Barška... Rašo... Kruta... Kviečia... Plaka.... Snaudžia... Verkia... Drožia... Bēga... Dainuoja... Miršta... Mirksta... Girgžda... Skuta... Pyška... Šildo... Žiba... D[illegible]juoja... Šneka... Rūksta... Noksta... Švilpia... Rūgsta... Čir[illegible]kia...

ANTROJI DALIS.

3. KALBOS DALYS.

1. Daiktavardis.

§ 19. *Išrašykite ir pabraukite žodžius, kurie reiškia daiktų vardus.*

Vaikas rašo. Rudis loja. Žvakē dega. Višta kvaksi. Saulē teka. Skambalas skamba. Lapai krinta. Uogos sirpsta. Katē guli. Ežys bēga. Ugnis kurenasi. Magdē melžia karvę. Jonas piauja šieną. Aguonos auga darže. Vyšnia ir obelis yra medžiai. Ant tų medžių yra daug vaisių. Vaikai mēgsta vaisius.

Žodžius, kurie reiškia daikto vardą, vadiname *daiktavardžiais.*

Daiktavardžiai yra *tikrieji* ir *paprastieji.*

Tikrieji daiktavardžiai reiškia tiktai vieną kurį daiktą, skirdami jį iš daugelio kitų į jį panašių daiktų, kaip antai: miestų, šalių, upių, ežerų, kalnų vardai ir žmonių vardai ir pavardēs. Pavyzdžiai: *Vilnius, Lietuva, Nemunas, Šešupē, Birutē, Vytautas, Daukantas, Daukša.*

Tikrieji daiktavardžiai reikia pradēti rašyti didžiąja raide.

Paprastieji daiktavardžiai reiškia ne atskiro kurio daikto, bet visų vienos padermēs daiktų vardą, kaip antai: *miestas, upē, širdis, miškas, tauta, rogēs, šuo, kalnas* ir t. t.

Išrašykite ir pabraukite tikruosius daiktavardžius vienu brūkšneliu, paprastuosius—dviem.

Mūsų tēvynē Lietuva. Žymieji Lietuvos miestai: Vilnius, Kaunas, Gardinas, Tilžē, Seinai, Marijampolē, Šiauliai, Panevēžys. Didžiosios Lietuvos upēs: Nemunas, Neris, Šventoji, Dauguva, Nevēžis, Dubysa, Šešupē. Lietuva buvo plati ir galinga viešpatija. Ją valdē garsūs Lietuvos kunigaikščiai: Mindaugas, Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Vytautas.

§ 20. *Skaičiai.* Įsidėk, koksai yra skirtis tarp daiktavardžių:

Brolis rašo.	Broliai rašo.	Du broliu rašo.
Bernas aria.	Bernai aria.	Du bernu aria.
Vyras dirba.	Vyrai dirba.	Du vyru dirba.
Uoga sirpsta.	Uogos sirpsta.	Dvi uogi sirpsta.
Pempē peri.	Pempēs peri.	Dvi pempi peri.
Teta verpia.	Tetos verpia.	Dvi teti verpia.

Jei kalbama apie vieną kurį-nors daiktą, tai daiktavardis stovi *vienaskaitoje,* k. a.: *brolis, bernas, vyras;* jei kalbama apie daug daiktų, tai daiktavardis stovi *daugiskaitoje,* k. a.: *broliai, bernai, vyrai;* jei kalbama apie du daiktu, tai daiktavardis stovi dviskaitoje, k. a.: *du broliu, du bernu, du vyru.* Taigi, daiktavardžiai turi tris skaičius: *vienaskaitą, daugiskaitą ir dviskaitą.*

Yra daiktavardžių, kuriuos vartojame tiktai vienaskaitoje, kaip antai: *Lietuva, Kaunas, gailestis, auksas, duona* ir kiti.

Yra daiktavardžių, kuriuos vartojame tiktai daugiskaitoje, kaip antai: *Šiauliai, durys, vartai, mintuvai, žirklēs* ir kiti.

1. *Parašykite daugiskaitai.*

Laukas. Svečias. Gaidys. Peilis. Balnas. Baublys. Briedis. Ranka. Valdžia. Troba. Pelē. Alga. Bažnyčia. Blakē. Avietē. Vagis. Širdis. Žąsis. Gentis. Sūnus. Žmogus. Vaisius. Puodžius. Kerdžius. Akmuo. Mēnuo. Ruduo. Piemuo. Duktē. Motē.

2. *Parašykite vienaskaitai.*

Laukai. Linai. Daržai. Turtai. Darbai. Plaukai. Tiltai. Rēksniai. Kraičiai. Kumpiai. Grēbliai. Poteriai. Patēviai. Vējai. Artojai. Trobos. Salos. Viešnios. Plytos. Kojos. Uogos. Žuvēdros. Dovanos. Eilēs. Upēs. Gervēs. Kepurēs. Širdys. Naktys. Sūnūs. Žmonēs. Kurpiai. Spiečiai. Akmens. Sesers. Dukters. Moters. Rugiai. Mēnesiai. Šunes.

3. *Parašykite dviskaitai.*

Balsas — (du) balsu. Stiklas. Adata. Beržas. Krūmas. Kvieslys. Žioplys. Medis. Sodietis. Žaltys. Pantis. Siuvējas. Ranka. Dirva. Pupa. Varpa. Pelēda. Eilē. Pūslē. Šakē. Ropē. Kanapē. Anglis. Vagis. Sūnus. Viršus. Račius. Aulas. Šuo. Dukte.

§ 21. GIMTYS. *Išrašykite pirmiausia daiktavardžius, reiškiančius vyrų vardus, paskui — moterų.*

Tēvas. Motina. Duktē. Sūnus. Brolis. Sesuo. Kalvis. Skalbēja. Audēja. Stalius. Račius. Virēja. Piemenē. Ona. Petras. Bernas. Malikē. Tarnas. Kirtikas. Grēbikē. Puodžius. Mēžikas. Ravēja. Bernienē. Kurpius.

Daiktavardžiai, kurie reiškia vyrų vardus, yra *vyriškosios gimties.* Daiktavardžiai, kurie reiškia moterų vardus, yra *moteriškosios gimties.*

Prie kiekvieno šių daiktavardžių pridēkite žodį: *tas* arba *ta, tie* arba *tos.*

Arklys. Karvē. Katinas. Katē. Varnas. Varna. Žąsis. Žąsinas. Gaidys. Višta. Šluota. Stalas. Pelē. Bala. Kibiras. Aguona. Akmuo. Dangus. Peilis. Viešnia. Tošis. Ugnis. Briedis. Iltis. Angis. Vagis. Kirvakotis. Bitē. Varpa. Durys. Lašiniai. Žirklēs. Mintuvai. Malkos. Vartai. Marškiniai. Pamazgos. Akēčios. Ēdžios. Miltai. Verpalai. Vestuvēs.

Daiktavardžiai, kur galime pridēti žodžius *tas, tie* yra *vyriškosios* gimties.

Daiktavardžiai, kur galime pridēti žodžius *ta, tos* yra *moteriškosios gimties.*

Yra ir *bendrosios* gimties daiktavardžių. Tokie daiktavardžiai nereiškia daikto lyties, kaip antai: *pabalda, priešgina, vēpla, išgama.*

Išrašykite daiktavardžius ir vyriškosios gimties daiktavardžių viršuje padēkite raidę "v", moteriškosios gimties daiktavardžių viršuje — raidę "m", bedrosios gimties daiktavardžių viršuje — raidę "b".

Avinas. Avis. Žąsinas. Žąsis. Žaltys. Gervē. Lenta. Vainikas. Žvakē. Piršlys. Saulē. Dēlē. Vēpla. Skausmas. Arto-

jas. Skylē. Sveikata. Akis. Sparnas. Šventē. Dešra. Bažnyčia. Pelēda. Duktē. Sūnus. Akmuo. Pabalda. Viršus. Daina. Kalvis. Linas. Baimē. Plyta. Kaulas. Virvē. Żioplys. Kirminas. Żiopla.

Daržai. Rēksniai. Balsai. Dirvos. Pupos. Pančiai. Kurmiai. Pūslēs. Stiklai. Išgamos. Dovanos. Upēs. Širdys. Spiečiai. Varpos. Pirštai. Kojos. Rugiai. Keliai. Dēžēs. Skilandžiai. Medžiai. Klumpēs. Vyžos. Pušys. Raktai. Spragilai. Tvoros. Ankštys.

§ 22. *Daiktavardžių linksniavimas.*

Daiktavardžiai, atsakydami į įvairius klausimus, maino arba lanksto savo galūnes, kaip antai:

1. Kas? — vaik-as.
2. Ko? — vaik-o.
3. Kam? — vaik-ui.
4. Ką? — vaik-ą.
5. O! — vaik-e!
6. Kuo? — vaik-u.
7. Kame? — vaik-e.

Tokį daiktavardžių lankstymą vadiname *linksniavimu.* Linksnį, kuriuo atsakome klausiant — kas?, vadiname *vardininku,* k. a.: vaik-as.

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant — ko?, arba kieno?, vadiname *kilmininku,* k. a.: vaik-o.

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant — kam?, vadiname *naudininku,* k. a.: vaik-u.

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant — ką?, vadiname *galininku,* k. a.: vaik-ą.

Linksnį, kuriuo reiškiame šauksmą, vadiname *šauksmininku,* k. a.: o! vaik-e!

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant — kuo? arba su kuo?, vadiname *įnagininku,* k. a.: vaik-u, su vaik-u.

Linksnį, kuriuo atsakome klausiant — kame?, kur?, kan?, vadiname *vietininku,* k. a.: vaik-e.

Taigi yra 7 linksniai.

1. Vardininkas (atsako klausiant) kas?
2. Kilmininkas „ „ kieno? arba ko?
3. Naudininkas „ „ kam?
4. Galininkas „ „ ką?
5. Šauksmininkas (reiškia šauksmą) o!
6. Įnagininkas (atsako klausiant) kuo? arba su kuo?
7. Vietininkas „ „ kame? kur? kan?

Linksniai rodo, kokiame padėjime yra vienas daiktas, sulyginus su kitu.

§ 23. Daiktavardžius lankstome linksniais ir skaičiais arba linksniuojame.

Daiktavardžių linksniavimas yra penkeriopas.

Pirmasis linksniavimas.

Pirmojo linksniavimo daiktavardžiai turi vardininke galūnes: as (ias, jas), ys, is; jų vienaskaitos kilmininkas turi galūnę "o" po kietos arba suminkštintos priebalsės. Visi jie yra vyriškosios gimties: *laukas, svečias, vējas, gaidys, peilis.*

Pirmojo linksniavimo pavyzdžiai.

Vienaskaita.

Vr.	lauk-as,	svеč-ias,	vē-jas,	gaid-ys,	peil-is,
K.	lauk-o,	svеč-io,	vē-jo,	gaidž-io,	peil-io,
N.	lauk-ui,	svеč-iui,	vē-jui,	gaidž-iui,	peil-iui,
G.	lauk-ą,	svеč-ią,	vē-ją,	gaid-į,	peil-į,
Š.	lauk-e!	svet-ie!	vē-je!	gaid-y!	peil-i!
Įn.	lauk-u,	svеč-iu,	vē-ju,	gaidž-iu,	peil-iu,
Vt.	lauk-e,	svet-yje,	vē-jyje,	gaid-yjc,	peil-yje.

Daugiskaita.

Vr.	lauk-ai,	svеč-iai,	vē-jai,	gaidž-iai,	peil-iai,
K.	lauk-ų,	svеč-ių,	vē-jų,	gaidž-ių,	peil-ių,
N.	lauk-ams,	svеč-iams,	vē-jams,	gaidž-iams,	peil-iams,
G.	lauk-us,	svеč-ius,	vē-jus,	gaidž-ius,	peil-ius,
Š.	lauk-ai!	svеč-iai!	vē-jai!	gaidž-iai!	peil-iai!
Įn.	lauk-ais,	svеč-iais,	vē-jais,	gaidž-iais,	peil-iais,
Vt.	lauk-uose,	svеč-iuose,	vē-juose,	gaidž-iuose,	peil-iuose.

Dviskaita.

Vr.	(du)	lauk-u,	več-iu,	vē-ju,	gaidž-iu,	peil-iu,
K.	(dviejų)	lauk-ų,	več-ių,	vē-jų,	gaidž-ių,	peil-ių,
N.	(dviem)	lauk-am,	več-iam,	vē-jam,	gaidž-iam,	peil-iam,
G.	(du)	lauk-u,	več-iu,	vē-ju,	gaidž-iu,	peil-iu,
Š.	(du)	lauk-u!	več-iu!	vē-ju!	gaidž-iu!	peil-iu!
Įn.	(dviem)	lauk-am,	več-iam,	vē-jam,	gaidžiam,	peil-iam,
Vt.	(dviejuose)	lauk-uose,	več-iuose,	vē-juose,	gaidž-iuose,	peil-iuose.

Išlinksniuokite daiktavardžius.

1. Balnas, balsas, daržas, lankas, linas, purvas, stiklas, takas, vardas, autas, diržas, gandras, maistas, padas, paršas, pirštas, raktas, turtas, bernas, beržas, darbas, grūdas, kelmas, žirgas, langas, mēšlas, plaukas, auksas, kaulas, krūmas, mokslas, miltai, tiltas, vyras.
2. Elnias, velnias.
3. Kraujas, artojas, siuvējas, vežējas, mokytojas, malējas.
4. Garnys, kvieslys, lokys, pirklys, rēksnys, vēžys, ožys, žaltys, arklys, grēblys, nebylys, drebulys, kairys.
5. Kiškis, kumpis, medis, kraitis, briedis, brolis, pantis, inpēdinis; posūnis, sūnaitis.

Pažymējimas I. Žodžiai su galūne "jas" vienaskaitos kilmininke turi be galūnēs "o" dar ir "aus" (artojaus), išēmus: vējas ir kraujas.

Pažymējimas II. Vietininkas dažnai trumpinamas, k. o.: svetyje — svetyj-svety, gaidyje — gaidyj-gaidy, laukuose — laukuos, peiliuose — peiliuos.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Tēvas pirko arkl+ ir baln+. Motina davē vaik+ pien+. Vaikas mirko pien+ duon+. Sod+ auga daug vaisinių medž+. Atējo blogi met+. Med+ tupējo tetirvinas. Mišk+ auga gryb+. Mūsų lauk+ yra daug akmen+. Lopš+ guli kūdik+. Jis juok+ nuleidžia tavo barn+. Šaukšt+ upēs neišsemti. Daug vežim+ veža. Mūsų beržyn+ auga baravyk+. Žuvis gaudo tinkl+.

Titnag+ skelia ugn+. Mažas berniukas ējo kel+. Aš buvau Šiaul+. Pirkau penkius pūr+ kvieč+. Pel+ yra daug dulk+. Piršlys vedē svoč+ šokti. Rug+ auga žolēs. Nedejuok, kai karvelis vaik+. Vinc+ tēvelis bat+ avi. Petr+ brol+ labai nesutinka. Briedž+ labai dailūs žvērys. Jonukas labai inkyrējo namų gyvul+. Nēr man močiutēs kraitel+ krauti. Iš pel+ dulk+ neišvarysi. Ējau per mišk+, sutikau lok+. Rug+ jau piautini. Du katin+ viename maiš+ nesutelpa. Maža klētelē visa skatikēl+ dengta. Kiškis ir lap+ bijo. Rug+ lauk+ mergaičių ir vyr+ būrys su dalg+ ir grēbl+ rank+ bruzda. Kirvarpos lindi senuose medž+. Ganiau aveles pagir+, atbēgo vilkas patvor+. Bernas taiso kratin+ arkl+ ir galvi+. Cit, neverk, brol+! Padēk, Diev+! Sūnus padeda tēv+ ūkininkauti. Pirkia yra paskirta svеč+. Nēr nam+ be dūm+. Daug varg+ tēv+ savo padarēm, ik bēginēt išmokom.

Antras linksniavimas.

§ 24. Antrojo linksniavimo daiktavardžiai turi vienaskaitos vardininke "a (ia), ē, i"; jų kilmininkas turi "os" (po kietos arba suminkštintos priebalsēs) ir "ēs". Tojo linksniavimo daiktavardžiai yra moteriškosios gimties: *ranka, valdžia, pelē, marti.*

Antrojo linksniavimo pavyzdžiai.

Vienaskaita.

Vr.	rank-a,	valdž-ia,	pel-ē,	mart-i,
K.	rank-os,	valdž-ios,	pel-ēs,	marč-ios,
N.	rank-ai,	valdž-iai,	pel-ei,	marč-iai,
G.	rank-ą,	valdž-ią,	pel-ę,	marč-ią,
Š.	rank-a!	valdž-ia!	pel-e!	marč-ia!
Įn.	rank-a,	valdž-ia,	pel-e,	marč-ia,
Vt.	rank-oje,	valdž-ioje,	pel-ēje,	marč-ioje.

Daugiskaita.

Š. Vr.	rank-os,	valdž-ios,	pel-ēs,	marč-ios,
K.	rank-ų,	valdž-ių	pel-ių,	marč-ių,
N.	rank-oms,	valdž-ioms,	pel-ēms,	marč-ioms,
G.	rank-as,	valdž-ias,	pel-es,	marč-ias,
Įn.	rank-omis,	valdž-iomis,	pel-ēmis,	marč-iomis,
Vt.	rank-ose,	valdž-iose,	pel-ēse,	marč-iose.

Dviskaita.

Vr. G. Š. (dvi) rank-i, valdž-i, pel-i, mart-i,
K. (*kaip daugiskaitoje*).
N. Įn. (dviem) rank-om, valdž-iom, pel-ēm, marč-iom,
Vt. (*kaip daugiskaitoje*).

Išlinksniuokite daiktavardžius.

Alga, banda, dirva, merga, sala, sula, talka, žiema, duona, gēda, girnos, juosta, liepa, lūpa, pieva, plunksna, uoga, varpa, išdukra, podukra, radybos, dalybos.

Viešnia, žinia, dvasia, bažnyčia, apačia, koja, jauja.

Eilē, giesmē, gerklē, pūslē, varlē. Blakē, eglē, lapē, pusē, replēs, upē, žemē, žvakē. Auklē, baimē, gervē, karvē, kielē, laimē, ropē, uošvē, seilēs, žirklēs. Avietē, kanapē, kepurē, kumelē, bernienē, brolienē, nuomonē.

Pažymējimas I. Šitais pavyzdžiais yra linksniuojami daiktavardžiai vyriškosios gimties su galūne "a, ē" (elgeta dēdē,) ir bendrosios (vēpla, žiopla).

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Žmogus valgo duon+. Katē ēda pel+. Ranka rank+ prausia. Koja koj+ remia. Pradž+ visuomet yra sunki. Negirk pradž+, girk pabaig+. Ona davē karv+ žol+. Ukininkas davē bažnyč+ rąstų. Kiaul+ viskas tinka. Atidavē lap+ višt+ ganyti. Mūsų pirk+ reikia naujo stogo. Paduok kumel+ šieno. Mama davē viešn+ pyrago. Pasodink viešn+ kerč+. Avis minta žol+. Žuvytē rado slieką up+. Žmonēs meldžiasi bažnyč+. Piemens gano karv+. Dēdē nušovē lap+. Up+ yra daug vēžių. Ga-

vēn+ žmonēs pasninkauja. Mēs+ laiko kamar+. Pelē būva ol+. Savo kerč+ kiekvienas ponas. Geresnis žvirblis rank+, negu briedis gir+. Daug rank+ pakelia didelę našt+. Katinas iš nam+, pelēs iš kamp+. Gandro visos varl+ bijo. Vasar+ kaitra džiovina žem+ ir up+. Kojom+ vaikščiojame, rank+ dirbame. Didelēse up+ ir ežer+ yra šamų. Žemē kelia žol+, žolē kelia ras+. Ašar+ nusišluostyt išsitraukē iš kišenēs skarel+. Parsinešiau žal+ lap+ lovel+ iškloti.

Trečiasis linksniavimas.

§ 25. Trečiojo linksniavimo daiktavardžiai vardininke turi galūnę "is"; jų vienaskaitos kilmininkas turi galūnę "ies". Šio linksniavimo daiktavardžiai yra arba vyriškosios, arba moteriškosios gimties. Jei daiktavardis vienaskaitos naudininke turi galūnę "ui" (vagis — vagiui), tai jisai yra vyriškosios gimties, o jeigu — "ai" (akis — akiai), tai jisai yra moteriškosios gimties.

Trečiojo linksniavimo pavyzdžiai.

	Vienaskaita.		*Daugiskaita.*	
Vr.	vag-is,	nakt-is,	vag-ys,	nakt-ys,
K.	vag-ies,	nakt-ies,	vag-ių,	nakč-ių,
N.	vag-iui,	nakč-iai,	vag-ims,	nakti-ims,
G.	vag-į,	nakt-į,	vag-is,	nakt-is,
Š.	vag-ie!	nakt-ie!	vag-ys!	nakt-ys!
Įn.	vag-imi,	nakt-imi,	vag-imis,	nakt-imis,
Vt.	vag-yje,	nakt-yje.	vag-yse,	nakt-yse.

Dviskaita.

Vr. Š. G. (du) vag-iu, dvi nakt-i,
N. Įn. (dviem) vag-im, nakt-im,
K. Vt. (*kaip daugiskaitoje*).

Išlinksniuokite daiktavardžius.

Žvēris, pagonis, tēvonis, dantis, viešpatis, ligonis.
Ašis, ausis, mintis, mirtis, širdis, atmintis, išmintis, pažintis, prigimtis, stotis, kliūtis, pirtis, nosis.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Tamsi nakt+. Tamsios nakt+. Ilga aus+. Ilgos aus+. Gili mint+. Gilios mint+. Jautri šird+. Jautrios šird+. Baisios lydžio žiot+. Jonas nēra matęs baisaus žvēr+. Ilgcs vag+ rankos. Didelēs vēžio ak+. Į ak+ motina, už ak+ pamotē. Vinis vin+ varo. Žuvis žuv+ gaudo. Didelis anč+ pulkas. Žąs+ kūnas apaugęs plunksn+. Ponas davē ūkininkui smulkios žuv+. Be ugn+ nēra dūmų. Rūs+ laiko bulves. Gudas pirt+, gudo barzda lauke. Šuo nešēsi dant+ kąsnį mēs+. Tavo geros šird+ aš neužmiršiu. Kibirkšt+ skraidžiojo po visą kalv+. Nevadink manęs vag+. Su vag+ nesibroliauk. Išsimk iš krosn+ geležį+. Iš gelež+ yra daromi įvairūs daiktai, kuriuos važioja po visas šal+. Visose pirt+ yra krosn+. Šoko kiškis, šoko lapē, šoko visi žvēr+. Šikšnosparniai tik nakt+ skraido.

Ketvirtasis linksniavimas.

§ 26. Ketvirtojo linksniavimo daiktavardžiai vardininke turi galūnę "us" (ius, jus), kilmininke — "aus" (iaus, jaus).

Visi jie yra vyriškosios gimties: *dangus, vaisius, vasarojus.*

Ketvirtojo linksniavimo pavyzdžiai.

	Vienaskaita.		*Daugiskaita.*	
Vr.	sūn-us,	vais-ius,	sūn-ūs, (ųs)	vais-iai,
K.	sūn-aus,	vais-iaus,	sūn-ų,	vais-ių,
N.	sūn-ui,	vais-iui,	sūn-ums,	vais-iams,
G.	sūn-ų,	vais-ių,	sūn-us,	vais-ius,
Š.	sūn-au!	vais-iau!	sūn-ūs, (ųs)	vais-iai!
Įn.	sūn-umi!	vais-iumi,	sūn-umis,	vais-iais,
Vt.	sūn-uje,	vais-iuje.	sūn-uose,	vais-iuose.

Dviskaita.

Vr. G. Š. (du) sūn-u, (du) vais-iu,
N. Įn. (dviem) sū-num, (dviem) vais-iam,
K. Vt. (*kaip daugiskaitoje*).

Pažymėjimas I. Daiktavardis "žmogus" daugiskaitoje turi: žmonės, žmonių, žmonėms ir tt.

Išlinksniuokite daiktavardžius.

Vidus, viršus, lietus, dangus, medus, midus.
Bėdžius, katilius, kubilius, kurpius, langius, račius, kerdžius, puodžius.
Vasarojus, pavojus, rytojus, rojus, Motiejus, Liepojus.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Pažįsi žmog+ nelaimės sutiktas. Tėvas geria mid+. Mama daro al+. Šitas medis pilnas vais+. Sodž+ gyventojus vadiname sodiečiais. Mūsų sod+ yra kalvė. Kai-kuriuose sodž+ yra bažnyčia. Al+ be apvynių niekam nedera. Nuodėmė neduoda žmog+ ramybės. Galva visą žmog+ vadžioja. Jonas kartu su žmon+ ėjo aplink bažnyčią. Pelė bijo žmog+, kaip ir kiti laukiniai žvėr+. Dang+ vadiname mėlyną skliautą, kurį matome virš+ galvų. Melag+ ir tiesą sakant nieks netiki. Vasaro+ apdygo taip gražiai, kaip pilte išpylė. Po liet+ dažnai matome ant dang+ laumės juostą. Tėvas davė kurp+ batus pataisyti. Paukščiai karal+ išrinko arelį. Viln+ yra daug gražių bažnyčių. Ant ryto+ dėdė vėl išsirengė medžioti. Šeimininkas su savo sūn+ plaka dalgius.

Penktasis linksniavimas.

§ 27. Penktojo linksniavimo daiktavardžiai turi vardininke galūnę "uo, ė", kilmininke — "es", arba (po priebalsių "n, r") "s" (akmuo, sesuo, duktė).

Šio linksniavimo daiktavardžiai su galūne "ē" yra moteriškosios gimties, su galūne "uo" arba vyriškosios, arba moteriškosios. Jei jie vienaskaitos naudininke turi galūnę "ui" po minkštosios priebalsės (ruduo — rudeniui), tai esti vyriškosios gimties, o jei turi galūnę "ai" (sesuo — seseriai) tai — moteriškosios gimties.

Penktojo linksniavimo pavyzdžiai.

Vienaskaita.

Vr.	akm-uo,	ses-uo,	dukt-ē,
K.	akm-en-s,	ses-er-s,	dukt-er-s,
N.	akm-en-iui,	ses-er,iai,	dukt-er-iai,
G.	akm-en-į,	ses-er-į,	dukt-erį,
Š.	akm-uo!	ses-er!	dukt-er!
Įn.	akm-en-imi,	ses-er-imi,	dukt-er-imi,
Vt.	akm-en-yje,	ses-er-yje,	dukt-er-yje.

Daugiskaita.

Vr. Š.	akm-en-s, (ys)	ses-er-s, (ys)	dukt-er-s, (ys)
K.	akm-en-ų,	ses-er-ų,	dukt-er-ų,
N.	akm-en-ims,	ses-er-ims,	dukt-er-ims,
G.	akm-en-is,	ses-er-is,	dukt-er-is,
Įn.	akm-en-imis,	ses-er-imis,	dukt-er-imis,
Vt.	akm-en-yse,	ses-er-yse,	dukt-er-yse.

Dviskaita.

Vr. G. Š. (du) akm-en-iu, (dvi) ses-er-i, dukt-er-i,
N. Įn. (dviem) akm-en-im, ses-er-im, dukt-er-im,
K. Vt. (*kaip daugiskaitoje*).

Išlinksniuokite daiktavardžius.

Augmuo, liemuo, piemuo, riemuo, ruduo, šuo, stuomuo, tešmuo, vanduo, motē. Ašmens, šermens, sēmens.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Ant upelio dugno gulējo didelis akm+. Nespiauk į vanden+, rasi pats gersi. Varyk šun+ laukan. Šun+ yra daug veislių. Atējo šaltas rud+. Skurdu ruden+ piemen+. Motina davē dukter+ varškēs. Vanden+ mes geriame. Skruzdēlē norējo vanden+ atsigerti. Patiko, kaip šun+ botagas. Šun+ reikējo lieptu per upel+ bēgti. Jonas iškalē skylę akmen+. Kas tau meta akmen+, mesk jam duona. Katē su šun+ labai nesutinka. Atsikirto, kaip dalgis į akme+. Brolis padējo seser+ laišką parašyti. Magdē kas rytas vaikščioja vande+ parsinešti. Pigią mēsą šun+ ēda. Neerzink šun+. Žuvys būva vanden+. Piemen+ tenka dažnai sušlapti. Ējo brolis su seser+, vyras su moter+. Antanas buvo keliems mēnes+ padētas kalējiman. Ganēsi kiškelis rugių želmen+. Brolis varē prekybą sēmen+. Visur vand+ yra daugybē įvairiausių gyvulių. Ir apsigyveno savo būdoje Jonas su savo žmon+, šūn+ ir dviem dukter+

Išrašykite šį straipsnelį ir pastatykite linksnių galūnes.

Lietuv+ gyveno krašt+, traškančiomis giriom+ apaugusiame, tarp kurių tekšojo versm+, bal+ ir ežer+. Visas krašt+ buvo gana tankiai išvagotas upēmis+ ir upel+. Mišk+ buvo taip tankūs ir didi, jog teisingai vadinosi neįžengiami: buvo gir+, kurios nuo didžiojo tvan+ nebuvo mačiusios kirv+. Dar šešioliktajame amž+ negalima buvo per mišk+ kel+ išvesti. Kad Zygmantas Augustas norējo išmatuoti Lietuv+, tai matininkai negalējo įlįsti nei su kirv+ į gir+. Per medž+ tankum+ žmonēs negalēdavo arkl+ važinēti; paprastai žiem+ laik+ užkinkydavo gauruotus šun+ į rogut+ ir tokiuo būd+ šiaip-taip išlįsti per gir+ galēdavo. Dar ir dabar žmon+ vadina mažus kelel+ šuntak+, nors jau užmiršo delko.

Lietuv+ gyvendavo daugiausia paup+. Up+ galējo žuv+ gauti. Senov+ girios+ buvo daugyb+ paukšč+ ir žvēr+. Lietuv+ jau iš mažens pratinos medžioti. Šaudykl+ mūsų prosenol+ nežinojo: žvēr+ ar strēlom+ iš seidok+ nušaudavo, ar ragotinēm+ permaudavo.

Iš minētojo straipsnelio išrašykite visus daiktavardžius ir suskirstykite tam tikrais linksniavimais.

2. BŪDVARDIS.

§ 28. Būdvardžiais vadiname tokius žodžius, kurie reiškia daiktų ypatybę. Būdvardžiai rodo, *koksai* arba *kokio būdo* yra daiktas. Pavyzdžiai: *Geras* žmogus. *Gera* žmona. *Gražus* arklys. *Graži* kumelė. *Medinis* šaukštas. *Medinė* koja. Žodžiai: Geras, gera, gražus, graži, medinis, medinė — rodo daiktų ypatybę — jie yra *būdvardžiai.*

Išrašykite ir pabraukite būdvardžius.

Atėjo šaltas ruduo. Sutiko bobutė du vilku pilku. Svetimi dūmai akis graužia. Juodoj žemėj balta duona auga. Glaudus veršis dvi karvi žinda. Mažas keras didį vežimą verčia. Bendras arklys visada liesas. Svetima našta visuomet sunki. Pilna laktelė baltų vištelių. Maža kresna moterėlė daug drapanėlių turi. Į ką jaunas inprasi, tą senas teberasi. Maža gyvatė didį jautį užmuša. Nedoras žmogus kitų neišmokys dorybės.

§ 29. *Būdvardžių gimtys.* Vieną tą pačią ypatybę gali turėti įvairūs daiktai, kaip antai: gali būti senas tėvas, sena motina, senas arklys, sena kumelė; užtat vienas tas pats būdvardis gali būti ir vyriškosios ir moteriškosios gimties. Norint sužinoti, katros gimties yra būdvardis, tai reikia žinoti, katros gimties yra daiktavardis, prie kurio jis pridėtas. Jei daiktavardis yra vyriškosios gimties, tai ir prie jo pridėtas būdvardis yra vyriškosios gimties, jei daiktavardis yra moteriškosios gimties, tai ir prie jo pridėtas būdvardis yra moteriškosios gimties, kaip antai: *geroje* dirvoje auga *geri* javai. Būdvardis "geroje" yra moteriškosios gimties, nes ir daiktavardis "dirvoje" (dirva) yra moteriškosios gimties; būdvardis "geri" yra vyriškosios gimties, nes daiktavardis "javai" (javas) yra vyriškosios gimties. Taigi, būdvardžiai esti *vyriškosios* ir *moteriškosios* gimties.

Būdvardžių dar yra trečia gimtis, kurią vadiname *bevarde.* Tos gimties būdvardžius vartojame tiktai vardininko ir galininko linksniuose. Pavyzdžiai: Jau *trumpa* dienos. Pernai buvo *gilu* sniego. Bernui *sunku* dirbti. Turiu *maža žemės.*

Išrašykite ir pabraukite vyriškosios gimties būdvardžius vienu brūkšneliu, moteriškosios — dviem ir bevardės — trimis.

Gražus tai gyvulys — arklys, jeigu gerai laikomas ir iš geros veislės kilęs. Tada turi dailią kaktą, dideles gražias akis, išlenktą tankiais karčiais kaklą, užpakalį apskritą, laibas mažomis nagomis kojas ir ilgą blizgančią uodegą. Taip atrodo arabų veislės arklys. Į arabų veislės arklį net gražu ir miela pažiūrėti.

§ 30. *Būdvardžių skyriai.* Būdvardžiai, žiūrint į jų galūnes, yra dviejų skyrių.

1) *Vientisieji*: baltas — balta, senas — sena, saldus — saldi, geležinis — geležinė.

2) *Įvardiniai,* kurie yra sudėti iš vientisojo būdvardžio ir žodžių jis, ji kaip antai: geras+jis=gerasis, gera+ji=geroji; baltas+jis=baltasis, balta+ji=baltoji.

Išrašykite ir pabraukite vientisuosius būdvardžius vienu brūkšneliu, įvardinius—dviem.

Bijunėlis žalias, bijunėlis gražus, bijunėlio žali lapai, raudoni žiedeliai. Nauja šluota gražiai šluoja. Ramioji kiaulė gilią šaknį knisa. Mažas puodelis, skani tyrelė. Kol riebusis sulys, tai liesasis padvės. Mažas grūdelis didžiu medžiu užauga. Pelėda neišperi vanagėlio raibojo. Kitą kart viešpatavo graži ir išmintinga karalaitė. Juodos rankos — balta duona, baltos rankos — juoda duona. Dramblys — labai didelis, protingas, šiltųjų kraštų gyvulys. Baltuosius žirnius aš be galo branginu. Ateis rudenėlis, šaltasis laikelis, tada graudžiai verks mūsų brolelis.

§ 31. *Būdvardžių linksniavimas.* Būdvardžiai yra lankstomi linksniais, skaičiais ir gimtimis: vyriškąja ir moteriškąja.

Tokį būdvardžių lankstymą vadiname *linksniavimu.*

Būdvardžių linksniavimas yra trejopas.

Pirmasis linksniavimas.

§ 32. Pirmojo linksniavimo būdvardžiai vyriškoje gimtyje turi galūnę "as" (ias) ir moteriškoje "a" (ia), kaip antai: *senas* — *sena, žalias* — *žalia.*

Pirmojo linksniavimo pavyzdžiai.

	Vienaskaita.		*Daugiskaita.*	
1. Vr. Š.	ger-as,	ger-a,	ger-i,	ger-os,
K.	ger-o,	ger-os,	ger-ų,	ger-ų,
N.	ger-am,	ger-ai,	ger-iems,	ger-oms,
G.	ger-ą,	ger-ą,	ger-us,	ger-as,
Įn.	ger-u,	ger-a,	ger-ais,	ger-omis,
Vt.	ger-ame,	ger-oje.	ger-uose,	ger-ose.

Dviskaita.

Vr. G. Š. du ger-u, geri,
N. Įn. dviem ger-iem, ger-om,
K. Vt. (*kaip daugiskaitoje*).

	Vienaskaita.		*Daugiskaita.*	
2. Vr. Š.	stač-ias,	stač-ia,	stat-i,	stač-ios,
K.	stač-io,	stač-ios,	stač-ių,	stač-ių
N.	stač-iam,	stač-iai,	stat-iems,	stač-ioms,
G.	stač-ią	stač-ią,	stač-ius,	stač-ias,
Įn.	stač-iu,	stač-ia,	stač-iais,	stač-iomis,
Vt.	stač-iame,	stač-ioje.	stač-iuose,	stač-iose.

Dviskaita.

Vr. G. Š. du stač-iu, dvi stat-i,
N. Įr. dviem stat-iem, stač-iom,
K. Vt. (*kaip daugiskaitoje*).

Išlinksniuokite būdvardžius.

Drūtas — drūta, storas — stora, lengvas — lengva, minkštas — minkšta, rimtas — rimta, raudonas — raudona, purvinas — purvina, atviras — atvira, barzdotas — barzdota, žolėtas — žolėta.

Tuščias — tuščia, šlapias — šlapia, gulščias — gulščia, basnirčias — basnirčia.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Ger+ vyras. Ger+ žmona. Stač+ medis. Šlap+ žolē. Ger+ vyrai. Ger+ žmonos. Stat+ medžiai. Šlap+ žolēs. Sen+ vilko neapgausi. Žil+ plauko sveik+ protas. Iš bergdž+ karvēs maža nauda. Svetim+ protu nebegyvęsi. Kiaur+ maišo nepripilsi. Alkan+ vis duona rūpi. Už pikt+ reikia bausti, už ger+ pagirti. Turting+ išējo, ubag+ parējo. Mažam+ kambarēlyje guli ligotas senelis. Kept+ karveliai patys nelekia į burną. Tušč+ klausimui nēra atsakymo. Vaikai bijo svetim+ nepažįstam+ žmonių. Sen+ kalbant jaun+ turi tylēti. Vējas ēmē draskyti žal+ medžių lapus. Turime du žal+ jaučiu. Netept+ ratais netoli tenuvažiuosi. Žilvičių šakelēs jau žal+ lapeliais pasipuošē. Šilt+ kraštuose auga įvairūs augalai. Šlap+ vietose nedera javai. Ger+ arkliui nereikia botago.

Antrasis linksniavimas.

§ 33. Antrojo linksniavimo būdvardžiai turi vyriškoje gimtyje galūnę "is" (ys) ir moteriškoje — "ē", kaip antai: *medinis — medinē, vyresnis — vyresnē.*

Antrojo linksniavimo pavyzdžiai.

	Vienaskaita.		*Daugiskaita.*	
Vr. Š.	medin-is,	medin-ē,	medin-iai,	medin-ēs,
K.	medin-io,	medin-ēs,	medin-ių,	medin-ių,
N.	medin-iam,	medin-ei,	medin-iams,	medin-ēms,
G.	medin-į,	medin-ę,	medin-ius,	medin-es,
Įn.	medin-iu,	medin-e,	medin-iais,	medin-ēmis,
Vt.	medin-iame,	medin-ēje.	medin-iuose,	medin-ēse

Dviskaita.

V. G. Š. du medin-iu, dvi medin-i,
N. Įn. dviem medin-iam, medin-ēm,
K. Vt. *(kaip daugiskaitoje).*

Išlinksniuokite būdvardžius.

Didelis — didelė, akmeninis — akmeninė, geležinis — geležinė, miežinis — miežinė, girinis — girinė, paskutinis — paskutinė, viršutinis — viršutinė, žemutinis — žemutinė.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Varna yra laukin+ paukštis. Ančių yra laukin+ ir namin+. Laukin+ antys yra daug mažesnės už namin+. Jau dėdė neturi didel+ bėdos. Iš didel+ debesio mažas lietus. Vilkai yra girin+ žvėrys. Iš rugin+ miltų kepa duoną, iš kvietin+ pyragus. Paskutin+ bernužėliui neteko vietos už stalelio. Pirmutin+ merguželei teko aukso žiedužėlis. Tėvas pirko geležin+ žagrę. Medžiotojas pasisiuvo šikšnin+ krepšį. Bernas nuvijo kanapin+ virvę. Geriau laukas arti geležin+ žagre, negu medin+. Geležin+ plūgu aria naujienas. Didel+ ežere buvo lydys. Jau laikas laukin+ antims lėkti į dausas. Žiemą laukin+ ir girin+ žvėrims reikia daug privargti. Šventomis dienomis žmonės vilki bažnytin+, šiokiomis kasdien+ drabužiais. Seniaus lietuviai avėdavo medin+ kurpėmis. Medų laiko liepin+ statinėse, midų ąžuolin+ induose.

Trečiasis linksniavimas.

§ 34. Trečiojo linksniavimo būdvardžiai turi vyriškoje gimtyje galūnę "us", moteriškoje — "i", kaip antai: *gardus — gardi, gražus — graži.*

Trečio linksniavimo pavyzdžiai.

	Vienaskaita.		*Daugiskaita.*	
Vr. Š.	lyg-us,	lyg-i,	lyg-ūs, (ųs)	lyg-ios,
K.	lyg-aus,	lyg-ios,	lyg-ių,	lyg-ių,
N.	lyg-iam,	lyg-iai,	lyg-iems,	lyg-ioms,
G.	lyg-ų,	lyg-ią,	lyg-ius,	lyg-ias,
Įn.	lyg-iu,	lyg-ia,	lyg-iais,	lyg-iomis,
Vt.	lyg-iame,	lyg-ioje.	lyg-iuose,	lyg-iose.

Dviskaita.

Vr. G. Š. du lyg-iu, dvi lyg-i,
N. Įn. dviem lyg-iem, lyg-iom,
K. Vt. *(kaip daugiskaitoje).*

Išlinksniuokite būbvardžius·

Aiškus — aiški, tankus — tanki, gražus — graži, sotus —soti, gardus — gardi, saldus — saldi, platus — plati, drąsus — drąsi, garsus — garsi, rambus — rambi, status — stati.

Išlinksniuokite: Atviras laiškas, geležinis peilis, tamsus debesys, stora ranka, žalia žolē, gera pati, tamsi naktis, didelis žvēris, saldus medus, karti mētelē, piktas šuo, meili duktē.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Dulkia smulk+ lietus. Duonelē gard+, bet brang+. Oi, noriu, noriu sald+ miegelio. Raudonuoja graž+ obuoliai. Jam gail+ ašaros ēmē riedēt per skruostus. Švytuoja ant saulēs aštr+ dalgiai. Prakaituoja prie sunk+ darbo piovējai. Mūsų kaime yra daug graž+ namų, graž+ žiogreliais papuoštų. Vēversēliai skelbia graž+ pavasarį ateinant. Jonas pavalgē gardž+ avienos. Voras dirba graž+ tinklą. Tams+ nakčiai užējus mēnulis pasirodē. Vincukas turi graž+ batelius. Tank+ miške tupējo vanagas. Buvo ram+, puik+ naktys. Kiaulēs ēdr+ gyvuliai. Lyg+ pievoje auga balti dobilēliai. Lydys turi stipr+ ir astr+ dantis. Ramb+ jaučiams reikia botago. Sot+ vaikams nereikia valgio. Ožkos vaikštinēja ir stač+ krantais. Žvērys pasislēpē tams+ urvuose. Lyg+ pievose smagu šienas piauti.

§ 35. Įvardiniai būdvardžiai, kaip jau yra sakyta, sudēti iš dviejų dalių: vientisųjų būdvardžių ir žodžių: jis, ji. Linksniuodami tokius būdvardžius, mainome jųjų abi dali.

Pavyzdžiai.

Vienaskaita.

Vr. Š.	baltas-is,	balto-ji,
K.	balto-jo	baltos-ios,
N.	balta (m) -jam,	balta (i) -jai,
G.	baltą-jį,	baltą-ją,
Įn.	baltuo-ju,	baltą-ja,
Vt.	balta (m) -jame	balto-joje.

Daugiskaita.

Vr. Š.	baltie-ji,	baltos-ios,
K.	baltų-jų,	baltų-jų,
N.	baltie (m) s-iems,	balto (m) s-ioms,
G.	baltuos-ius,	baltąs-ias,
Įn.	baltais-iais,	balto (m) s-iomis,
Vt.	baltuos-iuose,	baltos-iose.

Dviskaita.

Vr. G. Š. du baltuo-ju, dvi baltieji,
N. Įn. dviem baltie (m) -jiem, balto (m) jom,
K. Vt. *(kaip daugiskaitoje).*

Išlinksniuokite šiuos įvardinius būdvardžius:

Senasis — senoji, gražusis — gražioji, saldusis — saldžioji, bērasis — bēroji, juodasis — juodoji, vyresnysis — vyresnioji.

Išlinksniuokite: Bērasis žirgelis, gražioji mergelē, vyresnysis sūnus, gražusis vaikelis.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Tu, žirgeli, juodbēras+, kare bičiuli tikras+. Tu, pilko+ gegužēle, tēvynēs paukšteli. Užia galingie+ ąžuolai ir tamsio+ girios. Pasikinkyk bērą+ ir važiuok miestan.

Gražų+ arklį vadiname žirgu. Mano mama sėja tiktai raudonąs+ aguonas. Jonas su seną+ savo motinėle giedojo ražančių. Klausinėjo močiutė jaunos+ dukrelės. Karvelėli mėlynas+, o kur tu lakiojai? Kad man duotum, karvelėli, baltuos+ sparnelius! Nueisiu, nueisiu į žalią+ girelę, pakirsiu, pakirsiu baltą+ klevelį, dirbdysiu, dirbdysiu margą+ lovelę. Vėjelis supūs žaliuos+ lapelius, saulelė sukraus baltuos+ žiedelius.

§ 36. *Būdvardžių laipsniavimas.* Daiktų ypatybė, kurią mums rodo būdvardžiai, yra nelygi, nes vienas daiktas gali turėti jos daugiau už kurį kitą daiktą, kaip antai: vienas daiktas gali būti saldus, kitas — saldesnis, dar kitas — saldžiausias. Todėl būdvardžiai turi laipsnius:

1) *Nelyginamasis:* geras, gražus, mėlynas.
2) *Augštesnis:* geresnis, gražesnis, mėlynesnis.
3) *Augščiausis:* geriausias, gražiausias, mėlyniausias.

§ 37. Nelyginamojo laipsnio galūnė įvairi; vyriškosios gimties: as (po kietos arba suminkštintos priebalsės) is, ys, us: *senas, žalias, molinis, pojuodys, skaudus;* moteriškosios: a, (ia), ė, i: *sena, žalia, molinė, pojuodė, skaudi.*

Augštesniojo laipsnio vyriškosios gimties galūnė "esnis", moteriškosios — "esnė": *didesnis, didesnė.*

Augščiausiojo laipsnio vyriškosios gimties galūnė: "ausias arba ausis", (po suminkštintos priebalsės) moteriškosios — "ausia arba ausi": *geriausias — geriausis, gernausia — geriausi.*

Išlaipsniuokite šiuos būdvardžius. Pavyzdys. Geras — gera, geresnis — geresnė, geriuasias (geriausis) — geriuasia (geriausi).

Raudonas. Šlapias. Didelis. Gražus. Status. Jaunas. Gardus. Bailus. Platus. Raibas. Lygus. Drąsus. Tuščias. Kreivas. Mažas. Svarbus.

§ 38. Norint pastiprinti augščiausiąjį laipsnį, reikia pridėti prie jo žodelius: *visų* arba *kuo,* kaip antai: visųgeriausias — visųgeriausia arba kuogeriausias — kuogeriausia.

Pažymėjimas. Kai-kurie būdvardžiai, k. a.: molinis — molinė, medinis — medinė, dabartinis — dabartinė, vakarinis — vakarinė ir daugelis kitų nėra laipsniuojami.

§ 39. *Augštesniojo ir augščiausiojo laipsnio būdvardžių linksniavimo pavyzdžiai.*

Vienaskaita.

Vr. Š.	baltesn-is,	baltesn-ė,
K.	baltesn-io,	baltesn-ės,
N.	baltesn-iam,	baltesn-ei,
G.	baltesn-į,	baltesn-ę,
Įn.	baltesn-iu,	baltesn-e,
Vt.	balstesn-iame	baltesn-ėje.

Draugiskaita.

Vr. Š.	baltesn-i,	baltesn-ės,
K.	baltesn-ių,	baltesn-ių,
N.	baltesn-iems,	baltesn-ėms,
G.	baltesn-ius,	baltesn-es,
Įn.	baltesn-iais,	blatesn-ėmis,
Vt.	baltesn-iuose,	baltesn-ėse.

Dviskaita.

Vr. Š. G. du baltesn-iu, dvi baltesn-i,
N. Įn. dviem baltesn-iem, baltesn-ėm,
K. Vt. *(kaip daugiskaitoje).*

Vienaskaita.

Vr. Š.	balčiaus-ias(is),	balčiaus-ia (si)
K.	balčiaus-io,	balčiaus-ios,
N.	balčiaus-iam,	balčiaus-iai,
G.	balčiaus-į,	balčiaus-ią,
Įn.	balčiaus-iu,	balčiaus-ia,
Vt.	balčiaus-iame	balčiaus-ioje.

Daugiskaita.

Vr. Š	balčiau-i,	balčiaus-ios,
K.	balčiaus-ių,	balčiaus-ių,
N.	balčiaus-iems,	balčiaus-ioms,
G.	balčiaus-ius,	balčiaus-ias,
Įn.	balčiaus-iais,	balčiaus-iomis,
Vt.	balčiaus-iuose	balčiaus-iose.

Dviskaita.

Vr. Š. G. du balčiaus-iu, dvi balčiaus-i,
Įn. N. dviem balčiaus-iem, balčiaus-iom,
K. Vt. *(kaip daugiskaitoje).*

Išlinksniuokite būdvardžius:

Grażesnis — grażesnē, grażiausias — grażiausia, didesnis — didesnē, didžiausias — didžiausia, saldesnis — saldesnē, saldžiausias — saldžiausia.

Pażymējimas. Visi būdvardžių moteriškosios gimties linksniai sutinka su daiktavardžių tos pačios gimties linksniais.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes.

Obelų yra laukin+ ir namin+. Obelys yra vidutinišk+ augštumo ir drūtumo, nors paprastai už kriaušes mażesn+. Żydi anksti kuograżiaus+ raudon+ żiedais. Jų vaisius apskrit+; laukin+ obelų esti maż+, kietas ir rūgšt+; namin+ gi didesn+ ir sulting+. Ger+ vaisiai norint turēti, reikia jaun+ laukin+ obelēlē inčiepyti. Kaip turime čiepyti, tą iš kitų żmonių mokanč+ patirti galime. Obelis yra labiausiai nauding+ medis, vaisius vedantis. Jos vaisius valgo żal+, virt+, kept+, džiovint+. Kitur iš jos vaisių taiso obuolių vyną, kurs esti lygiai gard+, kaip ir tikr+ vynas. Vēlai rudenį obelų lapais kiaules šeriame. Išvirt+ obelų żievē duoda gelton+ dażą. Medis, labiausia laukin+ obelų, yra lengv+ ir diržing+.

3. SKAITVARDIS.

§ 40. Skaitvardžiais vadiname tokius žodžius, kurie rodo—daiktų *skaičių* arba, *eilę*, kaip antai: *vienas, du, trys, keturi,* ir tt. arba *pirmas, antras, trečias, ketvirtas* ir tt.

Išrašykite ir pabraukite skaitvardžius.

"Kiek, vaikeli, turi metų?" — paklausē vieną kartą ponas, sutikęs Petruką. Tas jam atsakē: "nors aš ir neatmenu, kada gimiau, bet man rodos, jog turiu devynius metus" — "O keli jūs esate išviso?" — "Penki: trys broliukai ir dvi sesuti", maloniai atsakē Petrukas. — "O kelintas tu esi iš eilēs?" — "Ketvirtas, o šis mano broliukas yra mūsų visųjauniausias".

§ 41. *Skaitvardžių skyriai.* Skaitvardžiai yra *kiekiniai ir kelintiniai:*

1) *Kiekiniai,* rodo daiktų skaičių ir atsako į klausimą *kiek* arba *keli?* k. a.: vienas, penki, šimtas.

2) *Kelintiniai,* rodo daiktų eilę ir atsako į klausimą *kelintas, kelinta?* kaip antai; pirmas, antras, šeštas.

Išrašykite, skaitvardžius pabraukite brūkšneliu ir suskirstykite rųšimis.

Antai atjoja šimtas brolelių, keturi šimtai žirgų kojelių. Lietuva penkioliktajame amžiuje buvo didelē ir galinga. Tūkstantis keturi šimtai dešimtaisiais metais lietuviai smarkiai sumušē kryžiuočius. Galvos kiaušas sudētas iš aštuonių kaulų. Nugarkaulis sudētas iš dvidešimt keturių kaulų. Jonas buvo kaltas tūkstantį septynius šimtus devyniolika rublių. Motina turi šešetą vaikų. Treji marškiniai ne kažin koks turtas.

§ 42. *Skaitvardžių gimtys.* Skaitvardžiai gali būti dviejų gimčių, vyriškosios ir moteriškosios, kaip antai: *vienas, du, ketvirtas, penktas, šeštas* — yra vyriškosios gimties, *viena, dvi, ketvirta, penkta, šešta* — yra moteriškosios gimties.

§ 43. *Skaitvardžių linksniavimas.* Skaitvardžiai, pradėjus nuo *vienas* iki *devyni,* yra linksniuojami, kaip vientisieji būdvardžiai.

Du, trys, keturi linksniuojami šitaip:

Vr. Š.	du, dvi,	trys,	keturi,	keturios,
K.	dviejų,	trijų,	keturių,	keturių,
N.	dviem,	trims,	keturiems,	keturioms,
G.	du, dvi,	tris,	keturius,	keturias,
Įn.	dviem,	trimis,	keturiais,	keturiomis,
Vt.	dviejuose,dviejose,trijuose,trijose,keturiuose,keturiose.			

Išlinksniuokite: penki vyrai, šeši gaidžiai, septynios žąsys, aštuonios varnos, devynios pelės.

§ 44. Dešimtis, dvi-dešimti, trys-dešimtys, vienuolika, šimtas, tūkstantis yra linksniuojami šiaip:

Vr. Š.	dešimtis,	dvi-dešimti,	trys-dešimtys,
K.	dešimties,	dviejų-dešimčių,	trijų-dešimčių,
N.	dešimčiai,	dviem-dešimtim,	trims-dešimtims,
G.	dešimtį,	dvi-dešimti,	tris-dešimtis,
Įn.	dešimtimi,	dviem-dešimtim,	trimis-dešimtimis,
Vt.	dešimtyje,	dviejose-dešimtyse,	trijose-dešimtyse,

Vienaskaita.

Vr. Š.	vienuolika,	šimtas,	tūkstantis,
K.	vienuolikos,	šimto,	tūkstančio,
N.	vienuolikai,	šimtui,	tūkstančiui,
G.	vienuoliką,	šimtą,	tūkstantį,
Įn.	vienuolika,	šimtu,	tūkstančiu,
Vt.	vienuolikoje.	šimte.	tūkstantyje.

Daugiskaita.

Vr. Š.	šimtai,	tūkstančiai,
K.	šimtų,	tūkstančių,
N.	šimtams,	tūkstančiams,
G.	šimtus,	tūkstančius,
Įn.	šimtais,	tūkstančiais,
Vt.	šimtuose.	tūkstančiuose.

Išlinksniuokite skaitvardžius: penkiolika, septyniolika, devyniolika, septynios-dešimtys, penki šimtai, trys tūkstančiai.

§ 45. Visi kelintiniai skaitvardžiai yra linksniuojami, kaip paprastieji, vientisieji būdvardžiai.

Pirmasis — pirmoji, antrasis — antroji, trečiasis — trečioji reikia linksniuoti, kaip įvardiniai būdvardžiai: baltasis — baltoji.

§ 46. Sudėtą skaičių iš kelių skaitvardžių reikia tarti kiekiniais žodžiais, atskyrus paskutinį žodį, kurį reikia ištarti, kaip kelintinį, kaip antai: 1879 met*ais*, reikia tarti: tūkstantis aštuoni šimtai septynios-dešimtys devin*taisiais* met*ais*.

Parašykite šiuos skaičius išpradžių kiekiniais skaitvardžiais, paskui — kelintiniais, k. a.: vienas — viena, — pirmas — pirma.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800, 900, 1000, 10000, 7315, 4358, 7817, 8977, 11385.

4. ĮVARDIS.

§ 47. *Vaikas verkia; vaikas nori valgyti.* Nenorėdami vartoti žodžio "vaikas" du kartu, galime pasakyti šiaip: vaikas verkia: *jis* nori valgyti. Antrajame sakynyje žodį "vaikas" pavadavo žodis "jis".

Gyveno senutis ir senutė. Senutis ir senutė turėjo dvejetą vaikų. Antrajame sakinyje žodžių "senutis ir senutė" vietoje galime pasakyti: "*Juodu* turėjo dvejetą vaikų". Žodis "juodu" pavadavo žodžius "senutis ir senutė".

Tokius žodžius, kurie pavaduoja kitus žodžius arba vardus, vadiname *įvardžiais.*

Augščiau minėtuose sakiniuose žodžiai: *jis, juodu* — yra įvardžiai.

Išrašykite ir pabraukite įvardžius.

Aš rašau. Tu skaitai. Jis sakēsi daug dirbąs. Jo sūnus miręs. Jų bernas rytoj miškan važiuosiąs. Pats prisigavau save. Juodu parvežē šieno vežimą. Pagaliaus atējo ir jie. Močiutē mane barē. Šiandien man liūdna, skauda širdelę. Aš girdējau apie tavo bēdą ir rašiau apie ją į jo dēdę. Eikš pas mane, pasilik pas mane. Per tave aš nieko nematau. Jis man pro šalį praējo. Skrisčiau aš vējeliu pas savo brolelį. Ar aš nelaimingas tēvelio sūnelis, ar aš nepašēriau sau bēro žirgelio.

§ 48. *Įvardžių skyriai.* Įvardžiai esti šių skyrių:

1. *Asmeniniai:* aš — mes (reiškia pirmąjį asmenį), tu — jūs (antrąjį), jis — ji, jie — jos (trečiąjį).

2. *Grįštamasis:* savęs.

3. *Savinamieji:* mano, tavo, savo; manasis, tavasis, savasis, maniškis, taviškis, saviškis; mūsiškis, jūsiškis.

Savinamieji įvardžiai rodo *kieno* arba *kam* pridera daiktas.

4. *Rodomieji:* tas, tasai, ta, toji, šis, šisai, ši, šioji, šitas, šitasai, šita, šitoji, anas, ans, anasai, ansai, ana, anoji, toks, toksai, tokia, anoks, anokia, šioks, šiokia, šitoks, šitokia, kia, toks-pat, tas-jau=(tas-pats) ir kiti.

Rodomieji įvardžiai nurodo artimus ir tolimus daiktus ir jų ypatingumus.

5. *Klausiamieji:* kas? kuris? katras? kieno? koks? keli? kelintas? keleriopas?

Klausiamaisiais įvadržiais klausiame.

6. *Apsakomieji:* tie patys, kaip ir klausiamieji; jais neklausiame, tiktai paaiškiname kitus žodžius, k. a.: *Kas* veža, tą ir plaka. *Koks* artojas, tokia žagrē. *Kieno* douną valgai, tam ir dirbk.

7. *Nereiškiamieji:* kažin-kas, šis-tas, kas-nors, kas-nekas, nē-kas, ne-koks, bet kas, bet-koks, by-kas, šioks-toks, kai-kuris, kurs-ne-kurs, ir daugelis kitų; jie rodo tiktai neaiškų pasakymą apie daiktą arba jo ypatybę.

Išrašykite, įvardžius pabraukite brūkšneliu ir suskirstykite rūšimis.

Aš nepratęs vargelio vargti. Vai varge, varge, vargeli mano, kada aš tave jauna išvargsiu. Tu esi svetimoj šalelėj. Mudu jau senai čia gyvenava. Mano tėvelio augštas dvarelis. Tavo sesutė gražiai dainuoja. Šarkele-varnele, keli tavo vaikeliai? Jūsiškiai gudresni už mūsiškius. Šitas žmogus geras, anas blogas. Pats muša, pats rėkia. Šiuo tarpu aš neturiu bėdos. Kuris dabar laikas? Tetušėli mano, katrą man duosi žirgelį? Kuo vardu tavo sūnus? Kieno šitas butas? Šitas butas mano. Kokių rugių sėsi? Sėsiu tokių, kokių norėsiu. Nelaimingas tas sūnus, kuris tėvų neklauso. Kieno duoną valgai, tam ir dirbk. Kaip pasiklosi, taip išmiegosi. Tuoj jis parašys, kad taip ir taip, tas ir tas, toks ir toks mirė. Apie jį ketino ką-ne-ką papasakoti.

§ 49. *Asmeninių įvardžių linksniavimas.*

Vienaskaita.

Vr. Š.	aš,	tu,	jis,	ji,
K.	manęs,	tavęs,	jo,	jos,
N.	man,	tau,	jam,	jai,
G.	mane,	tave,	jį,	ją,
Įn.	manimi,	tavimi,	juo,	ja,
Vt.	manyje.	tavyje,	jame.	joje.

Daugiskaita.

Vr. Š.	mes,	jūs,	jie,	jos,
K.	mūsų,	jūsu,	jų,	jų,
N.	mums,	jums,	jiems,	joms,
G.	mus,	jus,	juos,	jas,
Įn.	mumis,	jumis,	jais,	jomis.
Vt.	mumyse.	jumyse.	juose.	jose.

Dviskaita.

Vr. Š. mudu-mudvi,	judu-judvi,	juodu-jiedvi,
K. mudviejų,	judviejų,	jųdviejų,
N. mudviem,	judviem,	jiemdviem, jomdviem,
G. mudu-mudvi,	judu judvi,	juodu, jiedvi,
Įn. mudviem,	judviem,	jiemdviem, jomdviem,
Vt. mumyse-dviejuose, [dviejose];	jumyse-dviejuose, [dviejose];	juose-dviejuose, [jose-dviejose].

Pažymėjimas. Pabrėždami vientisųjų įvardžių "jis-ji" prasmę, gauname dvilypuotuosius: jisai, jijė, jojo, josios ir tt.

1. *Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite įvardžius "ji" arba "ją".*

Pašerk karvę, tai + duos daug pieno. Šitas pirklys turtingas, pas + visko pilna. Kur ta mūsų mama: ar tik + nenuėjo karvių milžti? Duonelė gardi, bet + brangi. Šuo palindo po suolu, varyk + laukan. Mūsų kalė taip gera, bet + labai pikta. Tėvelis aria, pašauk + pietų. Rožė gražiai žydi, bet + ir skaudžiai duria. Ne aš darbą dirbau, ne aš ir pelną už + imsiu.

2. *Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite įvardį "jai" arba žodelį "jei".*

Kiaulė ėdrus gyvulys: + viskas tinka. + melsi, tai gausi. + kas radot, atiduokit. Broliuk! + myli savo sesutę, tai nupirk + šitą knygutę. Jau karvė pargyliavo: nunešk + žolių. + ryto bus gražus oras, mes rugius kirsime. + nori valgyt, tai ir dirbk. Onytė verkia: duok + duonos. Marytė mirė: Dieve, duok + dangų! + kas nor gyventi ir gerų dienų regėti, teramdai liežuvį savo.

§ 50. *Savinamųjų įvardžių linksniavimas.*

Vienaskaita.

Vr. Š. manasis-manoji,	maniškis-maniškė,
K. manojo-manosios,	maniškio-maniškės,
N. mana(m)jam-mana(i)jai,	maniškiam-maniškei,
G. manąjį-manąją,	maniškį-maniškę,
Įn. manuoju-maną-ja,	maniškiu-maniške,
Vt. mana(m)jame-manojoje.	maniškiame-maniškėje.

Daugiskaita.

Vr. Š.	manieji-manosios,	maniškiai-maniškės,
K.	manųjų-manųjų,	maniškių-maniškių,
N.	manie(m)siems-mano(m)sioms,	maniškiams-maniškėms,
G.	manuosius-manąsias,	maniškius-maniškes,
Įn.	manaisiais-mano(m)siomis,	maniškiais-maniškėmis,
Vt.	manuosiuose-manosiose,	maniškiuose-maniškėse.

Dviskaita.

Vr. Š.	du manuoju-dvi manieji,	du maniškiu-dvi maniški,
K.	manųjų,	maniškių,
N.	manie(m)jiem-mano(m)jom,	maniškiam-maniškėm,
G.	manuoju-manieji,	maniškiu-maniški,
Įn.	maniem(m)jiem-mano(m)jom,	maniškiam-maniškėm,
Vt.	(kaip daugiskaitoje).	

Išlinksniuokite įvardžius: tavasis, tavoji, savasis, savoji, taviškis, taviškė, mūsiškis, mūsiškė, jūsiškis, jūsiškė.

Įvardžiai: mano, tavo, savo yra nelinksniuojami.

Lygiai taip, kaip įvardžiai mano, tavo, savo, yra vartojami ir kilmininkai: mūsų, jūsų, jo, jos, jų, mudviejų judviejų.

§ 51. *Rodomųjų įvardžių linksniavimas.*

Vienaskaita.

Vr. Š.	tas-ta,	šis-ši,	toks-tokia,
K.	to-tos,	šio-šios,	tokio-tokios,
N.	tam-tai,	šiam-šiai,	tokiam-tokiai,
G.	tą-tą,	šį-šią,	tokį-tokią,
Įn.	tuo-ta,	šiuo-šia,	tokiu-tokia,
Vt.	tame-toje.	šiame-šioje.	tokiame-tokioje.

Daugiskaita.

Vr. Š.	tie-tos,	šie-šios,	tokie-tokios,
K.	tų-tų,	šių-šių,	tokių-tokių,
N.	tiems-toms,	šiems-šioms,	tokiems-tokioms,
G.	tuos, tąs,	šiuos-šiąs,	tokius-tokias,
Įn.	tais-tomis,	šiais-šiomis,	tokiais-tokiomis,
Vt.	tuose-tose.	šiuose-šiose.	tokiuose-tokiose.

Dviskaita.

Vr. Š. tuodu-tiedvi.	šiuodu-šiedvi,	tokiudu-tokidvi,
K. tųdviejų,	šiųdviejų,	tokiųdviejų,
N. tiemdviem-tomdviem,	šiemdviem-šiomdviem,	tokiemdviem-tokiomdviem,
G. tuodu-tiedvi,	šiuodu-šiedvi,	tokiudu-tokidvi,
In. tiemdviem-tomdviem,	šiemdviem-šiomdviem,	tokiemdviem-tokiomdviem,
Vt. (tuodviese-tiedviese, (tuose dviese, tose dviese.	(šiuodviese-šiedviese, (šiuose dviese, šiose dviese.	tokiuose dviese-tokiose dviese.

Šitas, anas, (ans) reikia linksniuoti kaip "tas". Anoks, šioks, šitoks, kitoks reikia linksniuoti taip "toks".

Klausiamieji įvardžiai: kas? katras? kuris? linskniuojama kaip "tas, šis"; koks? — kaip "toks"; keli? keleri? kelintas? keleriopas? kaip geras — gera (Žiūr. § 32).

5. VEIKSMAŽODIS.

§ 52. *Išrinkite iš šių sakinių žodžius, kurie reiškia veiksmą arba daikto stovį.*

Artojas aria lauką. Du ratu pagiryje stovi. Mįslių tēvas klane guli. Stalius dirba. Galva visą žmogų vadžioja. Nupliko jau visi laukai. Kiškis ir lapo bijo. Ir ponai kartais badu miršta. Žmonēs ne plēšyti knygas rašo. Jau dusyk Jonas sunkiai sirgo. Gera prekē pati save giria. Jis savimi veža rugius. Dveigys treigį moko. Alkaną papenēk, trokštantį pagirdyk.

Žodžius, kurie reiškia daikto veiksmą arba stovį, vadiname *veiksmažodžiais.*

Išrašykite ir pabraukite veiksmažodžius.

Vieną kartą lapē pasikvietē gervę pietų: "Ateik, kūmute; ateik, širdele! meldžiu nesididžiuoti". Gervē paklausē ir nuējo pas lapę pietų. Lapē inpylē sriubos į lēkštę ir ragina: "Valgyk, kūmyte; meldžiu — valgyk!" Gervē ilgu snapu barškina į lēkštę, ir nei lašelio negali išsriuobti. Tuo tarpu lapē visą sriubą išlakē ir lēkštę išlaižē.

§ 53. Veiksmažodžiai yra dvejopi: *tikrieji* ir *netikrieji*.

1) *Tikraisiais* vadiname tuos veiksmažodžius, kurie reiškia daikto veiksmą arba darbą, kaip antai: *rašau, kertu, ariu.*

2) *Netikraisiais* veiksmažodžiais vadiname tuos, kurie reiškia daikto stovį, k. a.: *stoviu, miegu, guliu.*

Parašykite 15 tikrųjų ir 15 netikrųjų veiksmažodžių.

Išrašykite, tikruosius veiksmažodžius pabraukite vienu brūkšneliu, netikruosius — dviem.

Pavasarį ūkininkai sėja javus. Aš su matute einu daržo ravėti. Per girią girelę saulelė tekėjo, po stiklelio langeliu močiutė sėdėjo. Aš paprašysiu jaunų brolelių, kad sunaikintų mano vargelį. Pas močiutę augau, valelę turėjau, kas rytas, vakarėlis darželėlin ėjau. Šaly kelio ant krantelio kūkalis žydėjo. Šią nedėlėlę, per nedėlėlę, šėriau bėrą žirgelį. Ant kalno karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. Kur upelis teka, šapalėlius neša, ten mergelė lelijėlė baltą žąsį peša. Baltą žąsį peša, šalin plunksnas meta: vieni plėšo, kiti kemša pūkų priegalvėlį. Ėjau per kiemelį, pro vyšnių sodelį, ir sutikau bernužėlį vyšnių sodelyj.

§ 54. Veiksmažodžiai, kurie rodo grįštamąjį pačiam veikėjui veiksmą, vadinasi *grįštamaisiais,* kaip antai: jis *prausiasi* (prausia save), jis *šukuojasi* (šukuoja save).

Veiksmažodžiai, kurie be "si, s" nevartojami, vadinasi *įvardiniais,* kaip antai: *šaiposi, dairosi, juoktis.*

Išrašykite ir pabraukite grįžtamuosius veiksmažodžius vienu brūkšneliu, įvardinius — dviem.

Vaikas mokosi. Mergaitė tyčiojasi iš vaiko. Kvailas visuomet juokiasi. Kaip pasiklosi, taip išmiegosi. Bernas pasidarė kurpes. Ukininkas pasistatė tvartą. Paukštis

neprisileidžia žmogaus. Ieškokis sau laimės. Zovada jojant nėr kada dairytis. Vaikas ėmė šaipytis. Kas pasimokys ir padirbės, tas nesigailės.

§ 55. Veiksmažodžiai turi tris skaičius: *vienaskaitą*, kada reiškia vieno daikto veiksmą, k. a.: aš *dirbu; dviskaitą*, kada reiškia dviejų daiktų veiksmą, k. a.; mudu *dirbava*, ir *daugiskaita*, kada reiškia daugelio arba kelių daiktų veiksmą, k. a.: mes *dirbame*.

Išrašykite ir pabraukite vienaskaitos veiksmažodžius vienu brūkšneliu, dviskaitos — dviem, daugiskaitos — trimis.

Motina verpia linus. Žmonės dirba laukus. Tegul visi myli savo artimą. Cit, brolau, neverk! Ateis pavasaris, padūks vyrai, barstys žirnius, mudu surinksiva. Juodu dirba, kaip gali. Tegyvuoja jisai ilgus amžius. Miškas ūžia, verkia, gaudžia. Gegutė kukuoja. Artojai aria. Piemuo gano gyvulius. Gyvuliai ėda žolę. Mes rytoj rugius kirsime.

§ 56. Veiksmažodžiai yra trijų asmenų: 1-sis asmuo: *aš-mes;* 2-sis asmuo: *tu-jūs;* 3-sis asmuo *jis-ji, jie-jos.*

Dviskaita: mudu-mudvi; judu-judvi; juodu- jiedvi.

Kiekvienam skaičiui ir asmeniui veiksmažodžiai turi tam tikras galūnes, kaip antai: aš šoku, tu šoki, jis (ji) šoka; mudu šokava, judu šokata; mes šokame, jūs šokate, jie (jos) šoka.

Parašykite veiksmažodžius visiems trims asmenims: bėgti, arti, dėti, turėti, varyti, ganyti, giedoti, ieškoti.

Išrašykite ir paženklinkite skaitmenimis 1, 2, 3, *veiksmažodžių asmenis.*

Lėkčiau, lėkčiau, kad galėčiau, paukščio sparnus, kad turėčiau. Ką išsivirsi, tą ir valgysi. Dėdė atvažiavo ir at-

vežē pyragų. Mudu eisiva į darbą. Judu dirbata, kiek galita. Siuntē mane motinēlē į jūreles vandenēlio parnešti. Eikite ten, iš kur atējote. Susirinko į šimtą žmonių. Gyvuliai ganēsi arti namų. Kad ir tēvai išmirē, vienok vaikai neištvirko. Oi, eisim, eisim, mes čia nebūsim: čia juoda duona, ir tos neduoda. Kad inkrisi į ežerēlį, į dugnelį nugrimsi.

§ 57. *Išrinkite iš šių sakinių veiksmažodžius ir įsidēkite, kuriame laike atliekamas veiksmas.*

Vaikas bēga.	Vaikas bēgo.	Vaikas bēgdavo.	Vaikas bēgs.
Tēvas aria.	Tēvas arē.	Tēvas ardavo.	Tēvas ars.
Piemuo gano.	Piemuo ganē.	Piemuo ganydavo.	Piemuo ganys.
Ona tyli.	Ona tylējo.	Ona tylēdavo.	Ona tylēs.
Dēdē ieško.	Dēdē ieškojo.	Dēdē ieškodavo.	Dēdē ieškos.
Teta šluoja.	Teta šlavē.	Teta šluodavo.	Teta šluos.

Veiksmažodis, reiškiąs veiksmą arba stovį, kuris yra daromas arba atliekamas dabar, yra *esamojo laiko,* k. a.: bēga, aria, gano.

Veiksmažodis, reiškiąs kurį atskirą būtą, vieną kartą pastebēta, veiksmą arba atsitikimą, yra *būtojo laiko,* k. a.: bēgo, arē, ganē.

Veiksmažodis, reiškiąs buvusius, dažnai atsitikdavusius ir ne vieną kartą pastebētus veiksmus arba atsitikimus, yra *būtojo dažninio laiko,* k. a.: bēgdavo, ardavo, ganydavo.

Veiksmažodis, reiškiąs veiksmą, kurio dar nēra, bet kuris bus, yra *būsimojo laiko,* k. a.: bēgs, ars, ganys.

Taigi veiksmažodžiai turi šiuos keturius vientisuosius laikus: *esamąjį, būtąjį, būtąjį dažninį ir būsimąjį.*

Išrašykite išpradžių sakinius su esamuoju laiku, paskui su būtuoju, būtuoju dažniniu ir būsimuoju laiku.

Gegutē kukuoja, seselē gailiai verkia. Kad jis jojo per girelę, giružē bildējo. Po mūsų kamarą kitąsyk vaidydavosi. Kad įnpulsi į griovį, sausas nekelsi. Neregys ējo keliu. Buvo tamsu. Neregys nešēsi žiburį. Atsarga gēdos nedaro. Kad išalksime, ką mes darysime. Dulkēs prieš vē-

ją neatpūsi. Kurs vogs — nepralobs, kurs ars — nepavargs. Kad aš mažas buvau, šile karveles ganiau. Senovēje mūsų giriose būdavo daug žvērių. Ukininkai sēja visokių javų. Vilkas iš girios į kaimą atbēgo. Eina garsas nuo rubežiaus, žirgas reiks balnoti. Jau pavasaris išaušo, gieda vēversēlis.

§ 58. *Lankstydamiesi veiksmažodžiai asmenimis, skaičiais ir laikais maino savo galūnes, kaip antai:*

Esamasis laikas.

Aš	Tu	Jis	Mes	Jūs
suku	suki	suka	sukame	sukate
šoku	—	—	—	—
augu	—	—	—	—
sergu	—	—	—	—
ariu	ari	aria	ariame	ariate
šaukiu	—	—	—	—
smaugiu	—	—	—	—
traukiu	—	—	—	—
meldžiu	—	—	—	—
baudžiu	—	—	—	—
tyliu	tyli	tyli	tylime	tylite
turiu	—	—	—	—
tikiu	—	—	—	—
myliu	—	—	—	—
regiu	—	—	—	—
žiūriu	—	—	—	—
matau	matai	mato	matome	matote
rašau	—	—	—	—
skaitau	—	—	—	—
barstau	—	—	—	—
taisau	—	—	—	—
ganau	—	—	—	—
laikau	—	—	—	—
gaudau	—	—	—	—

žinau	žinai	žino	žinome	žinote
kybau	—	—	—	—
ieškau	—	—	—	—
bijau	—	—	—	—
laipioju	laipioji	laipioja	laipiojame	laipiojate
vaikščioju	—	—	—	—
nešioju	—	—	—	—
vadžioju	—	—	—	—
dainuoju	—	—	—	—
važiuoju	—	—	—	—
šluoju	—	—	—	—

Būtasis laikas.

Aš	Tu	Jis	Mes	Jūs
sukau	sukai	suko	sukome	sukote
šokau	—	—	—	—
augau	—	—	—	—
sirgau	—	—	—	—
ariau	arei	arē	arēme	arēte
šaukiau	—	—	—	—
smaugiau	—	—	—	—
traukiau	—	—	—	—
meldžiau	—	—	—	—
baudžiau	—	—	—	—
tylējau	tylējai	tylējo	tylējome	tylējote
turējau	—	—	—	—
tikējau	—	—	—	—
mylējau	—	—	—	—
regējau	—	—	—	—
žiūrējau	—	—	—	—
mačiau	matei	matē	matēme	matēte
rašiau	—	—	—	—
skaičiau	—	—	—	—
barščiau	—	—	—	—
taisiau	—	—	—	—
ganiau	—	—	—	—
laikiau	—	—	—	—

žinojau	žinojai	žinojo	žinojome	žinojote
kybojau	—	—	—	—
ieškojau	—	—	—	—
laipiojau	—	—	—	—
vadžiojau	—	—	—	—
vaikščiojau	—	—	—	—
nešiojau	—	—	—	—

Būtasis dažninis laikas.

Aš	Tu	Jis	Mes	Jūs
sukdavau	sukdavai	sukdavo	sukdavome	sukdavote
ardavau	—	—	—	—
traukdavau	—	—	—	—
mylēdavau	—	—	—	—
turēdavau	—	—	—	—
matydavau	—	—	—	—
ganydavau	—	—	—	—
nešiodavau	—	—	—	—

Būsimasis laikas.

Aš	Tu	Jis	Mes	Jūs
suksiu	suksi	suks	suksime	suksite
šauksiu	—	—	—	—
arsiu	—	—	—	—
bausiu	—	—	—	—
tylēsiu	—	—	—	—
turēsiu	—	—	—	—
matysiu	matysi	matys	matysime	matysite
skaitysiu	—	—	—	—
rašysiu	—	—	—	—
darysiu	—	—	—	—
taisysiu	—	—	—	—
kybosiu	—	—	—	—
laipiosiu	—	—	—	—
nešiosiu	—	—	—	—
vadžiosiu	—	—	—	—

§ 59. Be keturių vientisųjų laikų veiksmažodžiai turi dar keturius *sudurtinius laikus.*

Sudurtiniai laikai yra šie:

1) *Esamasis atliktasis:* jis reiškia esamąjį stovį arba ypatybę, kuri yra tiktai būtojo veiksmo pasekmė: *esi išblyškęs,* aš *nepratęs* vargo vargti.

2) *Būtasis mėgintasis:* jis reiškia tokį būtąjį veiksmą, kuris neįvyko, tik buvo beįvykstąs kitam veiksmui ištikus: aš *buvau besirengiąs* eiti pas jus, bet mano kaimynas atėjo ir turėjau sėdėti namie.

3) *Būtasis atliktasis:* jis reiškia būtąjį veiksmą, kuris buvo jau atliktas kitam būtajam laikui įvykstant arba įvykus: ligonis jau *buvo miręs,* kaip mes nuėjome.

4) *Būsimasis atliktasis:* jis reiškia būsimą veiksmą, kuris bus jau įvykęs ligi ištiksiant kitam būsimajam laikui: tik neateik tuokart, kada aš *būsiu atsigulęs.*

Išrašykite sakinius ir padėkite viršuj veiksmažodžių esamojo atliktojo laiko "es. at.", būtojo mėgintojo "būt. mėg.", būtojo atliktojo "būt. at.", būsimojo atliktojo "būs. at."

Aš nepratęs purvelio bristi. Jis buvo pats besirengiąs eiti pas mus, kaip aš ten nuėjau. Vaikas nemiegojo, tik taip buvo užsimerkęs. Tenai mūsų žirgeliai bus priėdę ir prigėrę, už uodegos šonų nebus matyti. Ligonis buvo užsimanęs žąsienos. Mes esame važinėję šitais keliais ir išvaikštinėję šias girias. Bernas buvo bevažiuojąs šieno, bet pradėjo smarkiai lyti ir turėjo vėl sugrįžti namo. Nukaisk jau puodą: bulvės bus netik išvirusios, bet ir pervirusios. Aš niekuomet nėsu matęs balto vilko. Jis vilko neštas ir pamestas. Mergaitė buvo ėjusi per laukus, miškus ir buvo niekur nieko neužėjusi. Jis jau buvo besimigdąs, kaip šunes sulojo. Jie bus jau iškūlę, kaip mes pradėsime kulti.

§ 60. Žiūrint, kokiu būdu reiškiame daikto veiksmą arba jo stovį, veiksmažodžiai esti šešių *reiškimų*.

1) *Pasakomasis* reiškimas vartojamas, kur norime sakyti, kad veiksmas yra, buvo ar bus atliekamas, k. a.; *aš dirbu, dirbau, dirbsiu.*

2) *Liepiamasis* reiškimas vartojamas, kur norime išreikšti paliepimą, ar prašymą kam-nors ką-nors veikti, k. a.: *rašyk, nepyk, mokykis.*

3) *Leidžiamasis* reiškimas vartojamas, kur norime išreikšti savo geismą, kuris kam kitam reikia atlikti, k. a.: *tedirbie, tevežie, terašai, tegul rašo, tegul dirba.*

4) *Tariamasis* reiškimas vartojamas, kur norime išreikšti tik tariamą, nēsamą veiksmą, kuris galētų arba negalētų ištinkant tam tikroms sąlygoms įvykti, k. a.: *dirbčiau, kad galēčiau; kad būčiau galējęs, būčiau dirbęs.*

5) *Nepasakomasis* reiškimas nerodo mums nei kada, nei kas ką veikia, tik rodo patį veiksmą arba stovį, k. a.: *dirbti, miegoti, žinoti, skaityti.*

6) *Siekiamasis* reiškimas vartojamas tikslui reikšti, bet tiktai po veiksmažodžių: *eiti, važiuoti, varyti, siųsti* ir kitų reiškiančių krutējimą, kaip antai: Jau metas eiti *gultų*. Petras siuntē sūnų *artų*.

Išrašykite ir raidēmis "p, l, leidž., t, n, s" (pasakomasis, liepiamasis) ir tt. pažymēkite reiškimus.

Vaikai rado ežį. Imk tu, Petruk, ežį! Ežys duria. Tegulie jis. Jonas išējo rugių piautų. Eikit pažiūrētų, ką jis ten veikia. Dievas tarē: teesie šviesa. Saulē užtekējo, gaidys užgiedojo. Mirti už tēvų žemę ne visi moka. Reikia daug galvoti, mažai kalbēti. Jau metas eiti gultų. Lēkčiau, lēkčiau, paukščio sparnus kad turēčiau. Lēk, vanagēlį, per

ežerėlį! Per lauką važiuoja ponas. Kad atsikeltų, dangų paremtų; kad prašnekėtų, daug pasakytų; kad rankas turėtų, vagį pagautų. Kad mane karalius paimtų, tai aš visą dvarą drobe iškločiau. Nekelk jo, temiega. Daryk, kaip gali, o ne kaip nori. Tedirba, kiek gali, tevalgo, kiek nori. Atsigulk, broliuk, aš tave pavažinėsiu. Mūsų vaikai neprausti ir prašo, kad juos nupraustų. Dirbti sunku, vogti negražu. Dirbk, kol sveikas.

§ 61. Tariamasis reiškimas turi savo atskiru du laiku: *vientisąjį ir sudurtinįjį*.

1) *Vientisasis* tariamojo reiškimo laikas reiškia esamąjį arba būsimąjį veiksmą arba stovį, k. a.: *matyčiau, darytum, miegočiau, rašytų*.

2) *Sudurtinis* tariamojo reiškimo laikas reiškia būtąjį veiksmą, kuris būtų galėjęs įvykti, jei būtų tam tikros sąlygos buvusios, kaip antai: *būčiau matęs, būčiau pradirbęs, būtum išmiegojęs*.

Išrašykite sakinius ir pabraukite tariamojo reiškimo vientisąjį laiką vienu brūkšneliu, sudurtinįjį — dviem.

Oi, eičiau į giružę, parinkčiau žolelių, išviryčiau, užgirdyčiau tą viliotojėlį. Kad būtume geriau išarę, tai būtume gerų rugių beturį. Aš gana gelbėčiau, kad laivą turėčiau. Kad būtume tiesiog važiavę, jau Rūgiuose būtume bėsą — tarė žmogus, važiuodamas į Rūgius netiesiu keliu. Rasi būtų išmetęs žiedelį, kad būčiau inbridus į vandenėlį.

§ 62. Sudurtiniuose laikuose veiksmažodžiai turi dvi gimti: *vyriškąją ir moteriškąją*. Vyrai tegali sakyti: ***buvau pavargęs, buvova pavargusiu, buvome pavargę,*** moters: ***buvau pavargusi, buvova pavargusi, buvome pavargusios.***

§ 63. Lankstant veiksmažodžius reikia skirti juos į tris rūšis: *veikiamąją, grįštamąją ir gaunamąją.*

1) *Veikiamosios rūšies* veiksmažodžiai rodo, jog veiksnio veiksmas tenka kitam kuriam daiktui, k. a.: *dirbu darbą, rašau laišką.*

Sulig asmenavimo čia priskiriami ir tie veiksmažodžiai, kurie reiškia stovį.

2) *Grįštamosios rūšies* veiksmas, kurį atlieka sakinio veiksnys, tenka pačiam veiksniui, k. a.: *prausiuosi, rėdausi.* Sulig asmenavimo čia priskiriami ir įvardiniai veiksmažodžiai.

3) *Gaunamosios rūšies* veiksmažodžiai rodo, jog veiksnys gauna kito kurio daikto veiksmą k. a.: Tėvelio *esu mylimas sūnelis.* Antanas *esąs* visų *gerbiamas.*

Parašykite po 5 *sakinius su veiksmažodžiais kiekvienos rūšies.*

§ 64. Veiksmažodžių lankstymą skaičiais (§ 55), asmenimis (§ 56), laikais (§ 57, 59), reiškimais (§ 60), gimtimis (§ 62) ir rūšimis (§ 63) vadiname *asmenavimu.*

ASMENAVIMO PAVYZDYS.

§ 65. Jungiamasis veiksmažodis: būti.

Pasakomasis reiškimas.

Esamasis laikas.

	Vienaskaita.	*Dviskaita.*	*Daugiskaita.*
1-sai asmuo	esu,	esava,	esame,
2-sai asmuo	esi,	esata,	esate,
3-sai asmuo	esti (yra),	esti (yra),	esti (yra).

Būtasis laikas.

Vienaskaita.	*Dviskaita.*	*Daugiskaita.*
1-ai asmuo buvau,	buvova,	buvome,
2-ai asmuo buvai,	buvota,	buvote,
3-ai asmuo buvo,	buvo,	buvo.

Būtasis dažninis laikas.

Vienaskaita.	*Dviskaita.*	*Daugiskaita.*
1-ai asmuo būdavau,	būdavova,	būdavome,
2-ai asmuo būdavai,	būdavota,	būdavote,
3-ai asmuo būdavo,	būdavo,	būdavo.

Būsimasis laikas.

Vienaskaita.	*Dviskaita.*	*Daugiskaita.*
1-ai asmuo būsiu,	būsiva,	būsime,
2-ai asmuo būsi,	būsite,	būsite,
3-ai asmuo bus,	bus,	bus.

Esamasis atliktasis laikas.

Vienaskaita.	*Daugiskaita.*
1. esu buvęs-buvusi,	esame buvę-buvusios,
2. esi buvęs-buvusi,	esate buvę-buvusios,
3. yra buvęs-buvusi,	yra buvę-buvusios,

Dviskaita.

1. esava buvusiu-buvusi,
2. esata buvusiu-buvusi,
3. yra buvusiu-buvusi.

Būtasis mēgintasis laikas.

Vienaskaita.	*Daugiskaita.*
1. buvau beesąs-beesanti,	buvome beesą-beesančios,
2. buvai beesąs-beesanti,	buvote beesą-beesančios,
3. buvo beesąs-beesanti,	buvo beesą-beesančios,

Dviskaita.

1. buvova beesančiu-beesanti,
2. buvota beesančiu-beesanti,
3. buvo beesančiu-beesanti.

Būtasis atliktasis laikas.

	Vienaskaita.	*Daugiskaita.*
1.	buvau buvęs-buvusi,	buvome buvę-buvusios,
2.	buvai buvęs-buvusi,	buvote buvę-buvusios,
3.	buvo buvęs-buvusi,	buvo buvę-buvusios,

Dviskaita.

1. buvova buvusiu-buvusi,
2. buvota buvusiu-buvusi,
3 buvo buvusiu-buvusi.

Būsimasis atliktasis laikas.

	Vienaskaita.	*Daugiskaita.*
1.	būsiu buvęs-buvusi,	būsime buvę-buvusios,
2.	būsi buvęs-buvusi,	būsite buvę-buvusios,
3.	bus buvęs-buvusi,	bus buvę-buvusios,

Dviskaita.

1. būsiva buvusiu-buvusi,
2. būsita buvusiu-buvusi,
3. bus buvusiu-buvusi.

Tariamasis reiškimas.

Vientisasis laikas.

	Vienaskaita.	*Dviskaita.*	*Daugiskaita.*
1.	bučiau,	būtuva (būtumēva),	būtume (būtumēme),
2.	būtum (ei),	būtuta (būtumēta),	būtute (būtumēte),
3.	būtų,	būtų.	būtų.

Sudurtinis laikas.

	Vienaskaita.	*Daugiskaita.*
1.	būčiau buvęs-buvusi,	būtume buvę-buvusios,
2.	būtum buvęs-buvusi,	būtute buvę-buvusios,
3.	būtų buvęs-buvusi,	būtų buvę-buvusios,

Dviskaita.

1. būtuva buvusiu-buvusi,
2. būtuta buvusiu-buvusi,
3. būtų buvusiu-buvusi.

Liepiamasis reiškimas.

	Vienaskaita.	*Dviskaita.*	*Daugiskaita.*
1.	—	būkiva,	būkime,
2.	būk,	būkita,	būkite.

Leidžiamasis reiškimas.

I. teesie. II. teesti.

Nepasakomasis reiškimas.

I. būti. II. būte.

Siekiamasis reiškimas: būtų.

§ 66. Sulig rųšių yra trys asmenavimai: *veikiamasis*, *grįštamasis ir gaunamasis.*

Sulig asmeninių galūnių turime keturius asmenavimus. Pirmojo asmenavimo tie yra veiksmažodžiai, kurie tarp kamieno ir galūnės "ti" nepasakomajame reiškime neturi mazgybalsės, kaip antai: *sekti, veržti, rauti, mauti.*

Antrojo —tie, kurie tarp kamieno ir galūnės "ti" turi mazgybalsę "ē", kaip antai: *mylēti, derēti, turēti.*

Trečiojo —tie, kurie tarp kamieno ir galūnēs "ti" turi mazgybalsę "y", kaip antai: *matyti, daryti, rašyti.*

Ketvirtojo — tie, kurie tarp kamieno ir galūnēs "ti" turi mazgybalsę "o", kaip antai: *giedoti, ieškoti, žinoti.*

Veiksmažodžių

Veikiamoji

I. Nepasakomasis

sukti, arti, šnekēti,

II. Pasakomasis

1. *Esamasis*

Vienaskaita.	1-ai asmuo—aš	suku, ariu,	šneku,
	2-ai asmuo—tu	suki, ari,	šneki,
	3-ai asmuo—jis, ji	suka, aria,	šneka,
Dviskaita.	1—mudu, mudvi	sukava, ariava,	šnekava,
	2—judu, judvi	sukata, ariata,	šnekata,
	3—juodu, jiedvi	suka, aria,	šneka,
Daugiskaita.	1—mes	sukame, ariame,	šnekame,
	2—jūs	sukate, ariate,	šnekate,
	3—jie, jos	suka, aria,	šneka,

2. *Būtasis*

Vienaskaita.	1— „ aš	sakau, ariau,	šnekējau,
	2— „ tu	sukai, arei,	šnekējai,
	3— „ jis, ji	suko, arē,	šnekējo,
Dviskaita.	1—mudu, mudvi	sukova, arēva,	šnekējova,
	2—judu, judvi	sukota, arēta,	šnekējota,
	3—juodu, jiedvi	suko, arē,	šnekējo,
Daugiskaita.	1—mes	sukome, arēme,	šnekējome,
	2—jūs	sukote, arēte,	šnekējote,
	3—jie, jos	suko, arē,	šnekējo,

3. *Būtasis daž*

Vienaskaita.	1—aš	sukdavau, ardavau,	šnekēdavau,
	2—tu	sukdavai, ardavai,	šnekēdavai,
	3—jis, ji	sukdavo, ardavo,	šnekēdavo,
Dviskaita.	1—mudu, mudvi	sukdavova, ardavova,	šnekēdavova,
	2—judu, judvi	sukdavota, ardavota,	šnekēdavota,
	3—juodu, jiedvi	K a i p i r	

asmenavimas.

rųšis.

reiškimas.

mylēti, matyti, żinoti.

reiškimas.

laikas.

myliu,	matau,	żinau,
myli,	matai,	żinai,
myli,	mato,	żino,
myliva,	matova,	żinova,
mylita,	matota,	żinota,
myli,	mato,	żino,
mylime,	matome,	żinome,
mylite,	matote,	żinote,
myli,	mato,	żino.

laikas.

mylējau,	mačiau,	żinojau,
mylējai,	matei,	żinojai,
mylējo,	matē,	żinojo,
mylējova,	matēva,	żinojova,
mylējota,	matēta,	żinojota,
mylējo,	matē,	żinojo,
mylējome,	matēme,	żinojome,
mylējote,	matēte,	żinojote,
mylējo,	matē,	żinojo,

ninis laikas.

mylēdavau,	matydavau,	żinodavau,
mylēdavai,	matydavai,	żinodavai,
mylēdavo,	matydavo,	żinodavo,
mylēdavova,	matydavova,	żinodavova,
mylēdavota,	matydavota,	żinodavota,

v i e n a s k a i t o j e.

Daugiskaita.	1— mes	sukdavome, ardavome,	šnekēdavome,
	2— jūs	sukdavote, ardavote,	šnekēdavote,
	3— jie, jos		K a i p i r

4. *Būsimasis.*

Vienaskaita.	1— suksiu, arsiu,	šnekēsiu,
	2— suksi, arsi,	šnekēsi,
	3— suks, ars,	šnekēs,

Dviskaita.	1— suksiva, arsiva,	šnekēsiva,
	2— suksita, arsita,	šnekēsita,
	3—	K a i p i r

Daugiskaita.	1— suksime, arsime,	šnekēsime,
	2— suksite, arsite,	šnekēsite,
	3—	K a i p i r

5. *Esamasis at*

Vienaskaita.	1— esu	sukęs-sukusi,	šnekējęs-šnekējusi,
	2— esi	aręs-arusi,	
	3— yra		

Dviskaita.	1— esava	sukusiu-sukusi,	šnekējusiu-šnekējusi
	2— esata	arusiu-arusi,	
	3— yra		

Daugiskaita.	1— esame	sukę-sukusios,	šnekēję-šnekējusios,
	2— esate	arę-arusios,	
	3— yra		

6. *Būtasis mēgin*

Vienaskaita.	1— buvau	besukąs-besukanti,	bešnekąs-bešnekanti,
	2— buvai	beariąs-bearianti,	
	3— buvo		

Dviskaita.	1— buvova	besukančiu-besukanti,	bešnekančiu-bešnekanti,
	2— buvota	bearančiu-bearianti,	
	3— buvo		

mylēdavome,	matydavome,	žinodavome,
mylēdavote,	matydavote,	žinodavote,

v i e n a s k a i t o j e.

laikas.

mylēsiu,	matysiu,	žinosiu,
mylēsi,	matysi,	žinosi,
mylēs,	matys,	žinos,

mylēsiva,	matysiva,	žinosiva,
mylēsita,	matysita,	žinosita,

v i e n a s k a i t o j e.

mylēsime,	matysime,	žinosime,
mylēsite,	matysite,	žinosite,

v i e n a s k a i t o j e.

liktasis laikas.

mylējęs-mylējusi,	matęs-mačiusi,	žinojęs-žinojusi,
mylējusiu-mylējusi,	mačiusiu-mačiusi,	žinojusiu-žinojusi,
mylėję-mylējusios,	matę-mačiusios,	žinoję-žinojusios,

tasis laikas.

bemylįs-bemylinti,	bematąs-bematanti,	bežinąs-bežinanti,
bemylinčiu-bemylinti,	bematančiu-bematanti,	bežinančiu-bežinanti,

Daugiskaita.	1— buvome 2— buvote 3— buvo	besuką-besukančios, bešneką-bešnekančios, beariąbeariančios,

7. *Būtasis atlikta*

Vienaskaita.	1— buvau 2— buvai 3— buvo	sukęs-sukusi, šnekėjęs-šnekėjusi, aręs-arusi,
Dviskaita.	1— buvova 2— buvota 3— buvo	sukusiu-sukusi, šnekėjusiu-šnekėjusi arusiu-arusi,
Daugiskaita.	1— buvome 2— buvote 3— buvo	sukę-sukusios, šnekėję-šnekėjusios, arę-arusios,

Būsimasis atlikta

Vienaskaita.	1— būsiu 2— būsi 3— bus	sukęs-sukusi, šnekėjęs-šnekėjusi, aręs-arusi,
Dviskaita.	1— būsiva 2— būsita 3— bus	sukusiu-sukusi, šnekėjusiu-šnekėjusi, arusiu-arusi,
Daugiskaita.	1— būsime 2— būsite 3— bus	sukę-sukusios, šnekėję-šnekėjusios arę-arusios,

III. Tariamasis

9. *Vientisa*

Vienaskaita.	1—sukčiau, 2—suktum (ei), 3—suktų,	arčiau, artum (ei), artų,	šnekėčiau, šnekėtum(ei), šnekėtų,
Dviskaita.	1—suktuva, 2—suktuta (mēta), 3—suktų,	artuva, artuva (mēta), artų,	šnekētuva, šnekētuta (mēta), šnekėtų,

bemylį-bemylinčios, bematą-bematančios, bežiną-bežinančios.

sis laikas.

matęs-mačiusi, žinojęs-žinojusi,

mačiusiu-mačiusi, žinojusiu-žinojusi,

matę-mačiusios, žinoję-žinojusios.

sis laikas.

matęs-mačiusi, žinojęs-žinojusi,

mačiusiu-mačiusi, žinojusiu-žinojusi,

matę-mačiusios, žinoję-žinojusios.

reiškimas.

sis laikas.

matyčiau,	žinočiau,
matytum (ei),	žinotum (ei),
matytų,	žinotų,
matytuva,	žinotuva,
matytuta, (mēta),	žinotuta (mēta),
matytų,	žinotų,

Daugiskaita.	1—suktume,	artume,	šnekētume,
	2—suktute (mēte),	artute (mēte),	šnekētute (mēte),
	3—suktų,	artų,	šnekētų,

10. *Sudurtinis*

Vienaskaita.	1—būčiau 2—būtum 3—būtų.	sukęs-sukusi, šnekējęs-šnekējusi, aręs-arusi,
Dviskaita.	1—būtuva 2—būtuta 3—būtų	sukusiu-sukusi,šnekējusiu-šnekējusi, arusiu-arusi,
Daugiskaita	1—būtume 2—būtute 3—būtų.	sukę-sukusios,šnekēję-šnekējusios, arę-arusios,

IV. Liepiamasis

Vienaskaita.	1—(nēra),	—	—
	2—suk,	ark,	šnekēk,
Dviskaita.	1—sukiva,	arkiva,	šnekēkiva,
	2—sukita,	arkita,	šnekēkita,
Daugiskaita.	1—sukime,	arkime,	šnekēkime,
	2—sukite,	arkite,	šnekēkite,

V. Leidžiamasis

I. tesukie, tearie, tešnekie,
II. tesuka, tearia, tešneka,

V. Siekiamasis

suktų, artų, šnekētų,

§ 67. Grįštamoji

I. Nepasakomasis

suktis ir sukties, artis ir arties, šnekētis ir šnekēties,

matytume,	žinotume,
matytute (mēte),	žinotute (mēte),
matytų,	žinotų,

laikas.

mylējęs-mylējusi, matęs-mačiusi, žinojęs-žinojusi,

mylējusiu-mylējusi, mačiusiu-mačiusi, žinojusiu-žinojusi,

mylēję-mylējusios, matę-mačiusios, žinoję-žinojusios.

reiškimas.

—	—	—
mylēk,	matyk,	žinok,
mylēkiva,	matykiva,	žinokiva,
mylēkita,	matykita,	žinokita,
mylēkime,	matykime,	žinokime,
mylēkite,	matykite,	žinokite.

reiškimas.

temylie, tematai, težinai.
temyli, temato, težino.

reiškimas.

mylētų, matytų, žinotų.

rųšis.

reiškimas.

mylētis ir mylēties, matytis ir matyties, žinotis ir žinoties.

II. *Pasakomasis*

1. *Esamasis*

Vienaskaita.	1—sukuos (i),	ariuos (i),	šnekuos (i),
	2—sukies (i),	aries (i),	šnekies (i),
	3—sukas (i),	arias (i),	šnekas (i),
Dviskaita.	1—sukavos,	ariavos,	šnekavos,
	2—sukatos,	ariatos,	šnekatos,
	3—sukas (i),	arias (i),	šnekas (i),
Daugiskaita.	1—sukamēs,	ariamēs,	šnekamēs,
	2—sukatēs,	ariatēs,	šnekatēs,
	3—sukas (i),	arias (i),	šnekas (i),

2. *Būtasis*

Vienaskaita.	1—sukaus (i),	ariaus (i),	šnekējaus (i)
	2—sukais (i),	areis (i),	šnekējais (i),
	3—sukosi,	arēsi,	šnekējosi,
Dviskaita.	1—sukovos,	arēvos,	šnekējovos,
	2—sukotos,	arētos,	šnekējotos,
	3—sukosi,	arēsi,	šnekējosi,
Daugiskaita.	1—sukomēs,	arēmēs,	šnekējomēs,
	2—sukotēs,	arētēs,	šnekējotēs,
	3—sukosi,	arēsi,	šnekējosi,

2. *Būtasis daž*

Vienaskaita.	1—sukdavaus (i),	ardavaus (i),	šnekēdavaus (i),
	2—sukdavais (i),	ardavais (i),	šnekēdavais (i),
	3—sukdavos (i),	ardavos (i),	šnekēdavos (i),
Dviskaita.	1—sukdavovos,	ardavovos,	šnekēdavavovos,
	2—sukdavotos,	ardavotos,	šnekēdavotos,
	3—sukdavos (i),		šnekēdavos (i),

reiškimas.

laikas.

myliuos (i),	mataus (i)	žinaus (i),
mylies (i),	matais (i),	žinais (i),
mylis (i),	matos (i),	žinos (i),
mylivos,	matovos,	žinovos,
mylitos,	matotos,	žinotos,
mylis (i),	matos (i),	žinos (i),
mylimēs,	matomēs,	žinomēs,
mylitēs,	matotēs,	žinotēs,
mylis (i),	matos (i),	žinos (i)

laikas.

mylējaus (i),	mačiaus (i),	žinojaus (i),
mylējais (i),	mateis (i),	žinojais (i),
mylējosi,	matēsi,	žinojosi,
mylējovos,	matēvos,	žinojovos,
mylējovos,	matētos,	žinojotos,
mylējosi,	matēsi,	žinojosi,
mylējomēs,	matēmēs,	žinojomēs,
mylējotēs,	matētēs,	žinojotēs,
mylējosi,	matēsi,	žinojosi.

ninis laikas.

mylēdavaus (i),	matydavaus (i),	žinodavaus (i),
mylēdavais (i),	matydavais (i),	žinodavais (i),
mylēdavos (i),	matydavos (i),	žinodavos (i),
mylēdavovos,	matydavovos,	žinodavovos,
mylēdavotos,	matydavotos,	žinodavotos,
mylēdavos (i),	matydavos (i),	žinodavos (i),

	1—sukdavomės,	ardavomės,	šnekėdavomės,
Daugiskaita.	2—sukdavotės,	ardavotės,	šnekėdavotės,
	3—sukdavos (i),	ardavos (i),	šnekėdavos (i),

4. *Būsimasis*

	1—suksiuos (i),	arsiuos (i),	šnekėsiuos (i),
Vienaskaita.	2—suksies (i),	arsies (i),	šnekėsies (i),
	3—suksis,	arsis,	šnekėsis,
	1—suksivos,	arsivos,	šnekėsivos,
Dviskaita.	2—suksitos,	arsitos.	šnekėsitos,
	3—suksis,	arsis,	šnekėsis,
	1—suksimės,	arsimės,	šnekėsimės,
Daugiskaita.	2—suksitės,	arsitės,	šnekėsitės,
	3—suksis,	arsis,	šnekėsis,

5. *Esamasis atlik*

	1—esu,	sukęsis-sukusis, šnekėjęsis-šnekėjusis,
Vienaskaita.	2—esi,	aręsis-arusis,
	3—yra,	

Dviskaita nevartojama.

	1—esame,sukęsi-sukusiosi šnekėjęsi-šnekėjusiosi,
Daugiskaita.	2—esate, aręsi-arusiosi,
	3—yra,

6. *Būtasis mėgin*

	1—buvau,	besisukąs-besisukanti, besišnekąs-
Vienaskaita.	2—buvai,	besiariąs,besiarianti, [besišnekanti,
	3—buvo,	

	1—buvome,besiarią-besiariančios, besišnekąs-be-
Daugiskaita.	2—buvote, besisuką-besisukančios, [sišnekančios
	3—buvo,

	1—buvova,	besišnekančiu-besišne-	besišnekančiu-
Dviskaita.	2—buvota,	[kanti,	besišnekanti,
	3—buvo,	besiariančiu-besiarianti,	

mylēdavomēs,	matydavomēs,	żinodavomēs,
mylēdavotēs,	matydavotēs,	żinodavotēs,
mylēdavos (i),	matydavos (i),	żinodavos (i),

laikas.

mylēsiuos (i),	matysiuos (i),	żinosius (i),
mylēsies (i),	matysies (i)	żinosies (i),
mylēsis,	matysis,	żinosis,
mylēsivos,	matysivos,	żinosivos,
mylēsitos,	matysitos,	żinositos,
mylēsis,	matysis,	żinosis,
mylēsimēs,	matysimēs,	żinosimēs,
mylēsitēs,	matysitēs,	żinositēs,
mylēsis,	matysis,	żinosis.

tasis laikas.

mylējęsis-mylējusis,	matęsis-mačiusis,	żinojęsis-żinojusis,
mylējęsi-mylējusiosi,	matęsi-mačiusiosi,	żinojęsi-żinojusiosi,

tasis laikas.

besimylįs-besimylinti,	besimatąs-besimatanti,	besiżinąs-besiżinanti,
besimylį-besimylinčios,	besimatą-besimatančios,	besiżiną-besiżinančios,
besimylinčiu-besimylinti	besimatančiu-besimatanti,	besiżinančiu besiżinanti,

7. *Būtasis atlik*

Vienaskaita.	1—buvau, 2—buvai, 3—buvo,	sukęsis-sukusis, aręsis-arusis,	šnekējęsis-šne- [kējusis,
Daugiskaita.	1—buvome, 2—buvote, 3—buvo,	sukęsi-sukusiosi, aręsi-arusiosi,	šnekējęsi-šne- [kējusiosi,

8. *Būsimasis atlik*

Vienaskaita.	1 būsiu, 2 būsi, 3 bus,	sukęsis,sukusis, aręsis-arusis,	šnekējęsis-šne- [kējusis,
Daugiskaita.	1—būsime, 2—būsite, 3—bus,	sukęsi-sukusiosi, aręsi-arusiosi,	šnekējęsi-šnekē- [jusiosi,

III. Tariamasis

1. *Vientisasis*

Vienaskaita.	1—sukčiaus (i), 4—suktumeis (i), 3—suktųsi,	arčiaus (i), artumeis (i), artųsi,	šnekēčiaus (i), šnekētumeis (i) šnekētųsi,
Dviskaita.	1—suktuvos, 2—suktutos, 3—suktųsi,	artuvos, artutos, artųsi,	šnekētuvos, šnekētutos, šnekētųsi,
Daugiskaita.	1—suktumēmēs, 2—suktumētēs, 3—suktųsi,	artumēmēs, artumētēs artųsi,	šnekētumēmēs, šnekētumētēs, šnekētųsi,

2. *Sudurtinis*

Vienaskaita.	1—būčiau, 2—būtum, 3—būtų,	sukęsis-sukusis, aręsis-arusis,	šnekējęsis-šnekē- [jusis,

tasis laikas.

mylėjęsis-mylėjusis,	matęsis-mačiusis,	žinojęsis-žinojusis,
mylėjęsi-mylėjusiosi,	matęsi-mačiusiosi,	žinojęsi-žinojusiosi.

tasis laikas.

mylėjęsis-mylėjusis,	matęsis-mačiusis,	žinojęsis-žinojusis,
mylėjęsi-mylėjusiosi,	matęsi-mačiusiosi,	žinojęsis-žinojusiosi.

reiškimas.

laikas.

mylėčiaus (i), mylėtumeis (i), mylėtųsi,	matyčiaus (i), matytumeis (i), matytųsi,	žinočiaus (i), žinotumeis (i), žinotųsi.
mylėtuvos, mylėtutos, mylėtųsi,	matytuvos, matytutos, matytųsi,	žinotuvos, žinotutos, žinotųsi,
mylėtumėmės, mylėtumėtės, mylėtųsi,	matytumėmės, matytumėtės, matytųsi,	žinotumėmės, žinotumėtės, žinotųsi.

laikas.

mylėsęsis-mylėjusis,	matęsis-mačiusis,	žinojęsis-žinojusi,

Daugiskaita.	1—būtume,	sukęsi-sukusiosi,	šnekėjęsis-šnekė-[jusiosi,
	2—būtute,	aręsi-arusiosi,	
	3—būtų,		

IV. Liepiamasis

Vienaskaita.	2—sukis,	arkis,	šnekėkis,
Dviskaita.	1—sukivos,	arkivos,	šnekėkivos,
	2—sukitos,	arkitos,	šnekėkitos,
Daugiskaita.	1—sukimės,	arkimės,	šnekėkimės,
	2—sukitės,	arkitės,	šnekėkitės,

V. Leidžiamasis

I. tesisukie, tesiarie, tesišnekie,
II. tesisuka, tesiaria, tesišneka,

VI. Siekiamasis

suktųsi, artųsi, šnekėtųsi,

§ 78. Gaunamoji

I. Nepasakomasis

sukamam būti, suktam būti, mylimam būti, žinomam būti,

II. Pasakomasis

1. *Esamasis*

Vienaskaita. 1. — esu sukamas, — ma... esu mylimas,—ma...

2. *Būtasis*

Vienaskaita. 1. — buvau sukamas,—ma... buvau mylimas,—

3. *Būtasis*

Vienaskaita. 1. būdavau sukamas,—ma... būdavau mylimas,

mylėjęsi-mylėjusiosi	matęsi-mačiusiosi,	žinojęsi-žinojusiosi.

reiškimas.

mylėkis,	matykis,	žinokis,
mylėkivos,	matykivos,	žinokivos,
mylėkitos,	matykitos,	žinokitos,
mylėkimės,	matykimės,	žinokimės,
mylėkitės,	matykitės,	žinokitės.

reiškimas.

tesimylie,	tesimatai,	tesižinai.
tesimyli,	tesimato,	tesižino.

reiškimas.

mylėtųsi, matytųsi, žinotųsi.

rųšis

reiškimas.

mylėtam būti, matomam būti, matytam būti, (žinotam būti).

reiškimas.

laikas.

esu matomas, — ma... esu žinomas, — ma...

laikas.

ma... buvau matomas, — ma... buvau žinomas, — ma...

dažninis laikas.

ma... būdavau matomas, — ma... būdavau žinomas, — ma...

4. *Būsimasis*

Vienaskaita. 1. — būsiu sukamas, — ma... būsiu myilimas,—

5. *Esamasis*

Vienaskaita. 1. — esu suktas, ta... .. esu mylētas, — ta....

6. *Būtasis atlik*

Vienaskaita. 1. — buvau suktas, — ta... buvau mylētas,—ta...

7. *Būsimasis atlik*

Vienaskaita. 1. — būsiu suktas, ta... būsiu mylētas, — ta...

III. Tariamasis

1. *Vientisasis*

Vienskaita. 1. — būčiau sukamas, ma... būčiau mylimas, —

2. *Sudurtinis*

Vienaskaita. 1. bučiau sukamas(suktas) buvęs... bučiau mylimas (mylētas)
bučiau sukama (sukta) buvusi... bučiau mylima (myleta)

IV. Liepiamasis

Vienaskaita. 1. būk sukamas, — ma...būk mylimas, — ma...
būk suktas, — ta... būk mylētas, — ta,

V. Leidžiamasis

teesie sukamas,— ma... teesie mylimas, — ma...
teesie suktas, — ta... teesie mylētas, — ta...

Išasmenuokite veiksmažodžius: bēgti, lipti, augti, smaugti, rašyti, skaityti, laidyti, barstyti; ieškoti,

laikas.

ma... būsiu matomas, — ma... būsiu žinomas, — ma...

atliktasis laikas.

esu matytas, — ta... (esu žinotas, — ta...)

tasis laikas.

buvau matytas, — ta... (būvau žinotas, — ta...)

tasis laikas.

būsiu matytas, — ta... (būsiu žinotas, — ta...)

reiškimas.

laikas.

būčiau matomas, — ma... būčiau žinomas, — ma...

laikas.

buvęs.. bučiau matomas (matytas) buvęs... bučiau žinomas buvęs...
buvusi... bučiau matoma (matyta) buvusi... bučiau žinoma buvusi...

reiškimas.

būk matomas, — ma... būk žinomas, — ma...
būk matytas, — ta... būk žinotas. — ta...

reiškimas.

teesie matomas, — ma... teesie žinomas, — ma...
teesie matytas, — ta... teesie žinotas, — ta...

bausti, leisti; mokēti, skambēti, turēti, tikēti, regēti; kyboti, bijoti, laidoti, laipioti, vaikščioti, dainuoti, **baltuoti.**

Pažymėjimas I. Trečiajame esamojo laiko asmenyje veiksmažodžiai baigiasi galūnėmis: a (ia), ja, o, i, *(neša, pučia, nešioja, rašo, tupi).*

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite galūnes.

Kaip jis mok+, taip šok+. Rožė gardžiai kve+. Saulutė linksmai šviec+ ir viliote vilio+ vaikus iš namų. Galva visą žmogų vadžio+. Liežuvis žmogų pakar+ ir paleidž+. Du ratu pagiryje stov+. Žmogus reg+, gird+ ir užuodž+. Mįslių tėvas klane gul+. Akimis žmonės žiūr+, ausimis klaus+. Vėjas ūž+, gaudž+ ir medžio šakas lauž+. Stovi, žiūr+ trys berneliai, visi trys dabo+. Du spoks+, du riogs+, du kioks+, du bėg+, du ve+, vienuoliktasis gen+. Du kartu gem+, vieną kartą miršt+. Oi, lakst+ vanagėlis po mūsų ežerėlį, oi, atjo+, oi, atlank+ mane bernužėlis.

Pažymėjimas II. Antrajame būtojo laiko asmenyje veiksmažodžiai baigiasi galūnėmis:: ai, jai, ei: (sukai — iš suko, mylėjai — iš mylėjo, rašei — iš rašė)

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite galūnes.

Ką tu vakar veik+. Aš šieną piov+ ir ar+. Tai gerai tu ir dar+. Vai tu, mano mielas, kur tu pasidė+, kur tie tavo žodžiai, ką tu man kalb+? Tu ožkele nabagėle! ką tu valg+, ką tu gėr+. Ar daug tu užmokė+ už jautį? Jei tu jau perskait+ ir gerai peržiūrė+ mano knygelę ,tai atiduok ją broliui. Ar girdė+ ar rėgė+ kaip aguonėles sėja?

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite galūnes.

Pas močiutę augau, valelę turėjau, kas rytelis, vakarėlis darželėlin ėjau. Darželėlin ėj+, rūtelių skyn+, prisiskynus rūtytėlių vainikėlį pyn+. Vainikėlį pyn+, ant galvelės dėj+, ant galvelės užsidėjus jaunimėlin ėj+.

Surašykite tą pačią dainelę vienaskaitos būtojo laiko antrajam asmeniui, k. a.:

Pas močiutę augai, valelę turėjai ir t.t.

Surašykite tą pačią dainelę vienaskaitos būtojo laiko trečiajam asmeniui, k. a.:

Pas močiutę dukrelē augo, valelę turējo ir t. t.

Surašykite tą pačią dainelę daugiskaitos būtojo laiko pirmajam ir antrajam asmeniui, k. a.:

1) Pas močiutę augome, valelę turējome ir t. t.
2) Pas močiutę augote, valelę turējote ir t. t.

Surašykite tą pačią dainelę vienaskaitos ir daugiskaitos esamojo laiko visiems trims asmenims, k. a.:

1) Pas močiutę augu, valelę turiu ir t. t.
2) Pas močiutę augi, valelę turi ir t. t.
3) Pas močiutę dukrelē auga, valelę turi ir t. t.
4) Pas močiutę augame, valelę turime ir t. t.
5) Pas močiutę augate, valelę turite ir t. t.

Surašykite tą pačią dainelę vienaskaitos ir daugiskaitos būsimojo laiko visiems trims asmenims, k. a.:

1) Pas močiutę augsiu, valelę turēsiu irt. t.
2) Pas močiutę augsi, valelę turēsi ir t. t.
3) Pas močiutę dukrelē augs, valelę turēs ir t. t.
4) Pas močiutę augsime, valelę turēsime ir t. t.
5) Pas močiutę augsite, valelę turēsite ir t. t.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite galūnes.

Prieš saulei pasirodant, puiki raudona aušra tek+ rytuose. Nubund+ vēverselis ir linksmą giesmelę gied+. Užtekē+ saulutē. Nubud+ visi paukščiai ir ciršk+, švilp+ čiren+. Kel+ žmonēs ir skub+ į darbą. Šeimininkas su savo sūnumi plaka dalgius ir reng+ šieno piauti. Šeimininkē karves melž+, lesin+ vištas ir žąsis. Piemuo gen+ gyvulius ganyklon. Saulelē jau leidž+. Baig+diena. Ukininkai jau sugrįž+ iš laukų. Paukščiai nutil+ ir sulind+ į savo gūšteles. Patytēs sparneliais apkl+ vaikus. Tik uodai po orą tebesklaid+, tik bimbalai tebebimb+, tik varlēs klanuose tebekurk+. Antgalo viskas nutil+; žmonēs po sunkių dienos darbų saldžiai užmig+.

Tamsu. Visur tylu. Antanas miego+ ant šiaudų pēdo. Štai sugirgždē+ durys, sužving+ arkliai. Antanas šok+ ir iš visos gerklēs surik+. —Cit — atsiliep+šeimininkas, — cit, nerē+, kaip smaugiamas, visą kaimą prižad+!*) Kelk+! — šnabždē+ toliau šeimininkas, — kinky+ arklius; važiuosiv+ miškan. — Miškan? ką mes ten veiksi+ naktį? — Kas tau darbo? kinky+, kad aš tau sak+, —sušuko šeimininkas susirūstinęs. Antanas, nusigandęs pikto šeimininko balso, ištrauk+ vežēčias ir pakink+ arklius.... Abudu susēd+ ir tiesiai per laukus ir pievas važiav+ skubiai į mišką. Ant laukų taukš+ didelēs valkos, giliose duobēse nuolatos užsikirzda+ ratai, vežēčios šokinē+ į visas puses. Beto, buvo taip tamsu, jog Antanas žiūrē+ ištempęs akis, kad neįvirst+ valkon. Važiav+ juodu žingsniu, abudu nulenkusiu galvas, kad medžių šakos akių neišbadyt+. Neapsakoma baimē paēm+ Antaną. — Kur mudu važiuo+ ir ką veiksi+ naktį svetimame miške? pats savęs žmogelis klaus+.

§ Dalyviai.

Būdvardžius, kurie kilę iš veiksmažodžių ir rodo laiką, vadiname *dalyviais*, kaip antai: *sukąs — sukanti, sukęs — sukusi* (iš sukti), *dirbąs — dirbanti, dirbęs — dirbusi* (iš dirbti). Dalyviai yra linksniuojami taip-pat, kaip ir būdvardžiai, bet, kaipo giminaičiai veiksmažodžių, rodo ir laiką.

Išrašykite ir pabraukite dalyvius.

1. Mūsų tēvelis jau pasenęs. Verkia mūsų seselē netekusi bernelio. Keleivis šviesą pamatęs labai nudžiugo; sušalęs, permirkęs, išalkęs ir nuvargęs pribēgo prie trobelēs. Į klaną puolęs sausas nekelsi. Nesidžiauk radęs, nedejuok pametęs. Nepadējęs neieškok. Tenai mūsų žirgeliai

---

*) Pažymējimas. Jei trečiajame esamojo laiko asmenyje veiksmažodžiai baigiasi galune „ina“ (garbina, skina, maitina), tai trečiajame busimojo laiko asmenyje bus: garbįs, skįs, maitįs.

bus priēdę ir prigērę. Jis labai pavargęs. Bulvēs bus netik išviruosios, bet ir pervirusios. Jis jaunas dar vyras tebesąs. Kam čia mus gaišinai per dieną neatvažiavęs? Veršiu nebliovęs, jaučiu nebaubsi.

§ 70. Dalyviai gali būti *veikiamieji* (velkąs, daręs, rašysiąs, darysiąs) ir *gaunamieji* (rašomas, statomas, rašytas, statytas).

Išrašykite ir pabraukite veikiamuosius dalyvius vienu brūkšneliu, gaunamuosius — dviem.

Tupi kampe pasipūtęs, laksto lauke kaip padūkęs. Giriamas geras, skalbiamas baltas. Surazgytas, sumazgytas eina keliu baubdamas. Ledas ir nedaromas pasidaro. Mūsų miestas abypusiai upēs pastatytas. Dievo gērybē neišmąstoma. Jis ir vētytas ir mētytas. Pragaras ir nekurstomas kūrenasi. Jis ir pykdamas nesibara. Tēvelis sušalęs, išalkęs ir nuvargęs grįžo namo. Jau rugiai piautini. Eisim, broliai, namo, namo: rasime močiutę belaukiančią, rankoj rykštelę belaikančią. Verkdamas kaktos niekad neištaisysi. Nesējęs nepiausi.

Veikiamieji dalyviai yra dvejopi: *vientisieji* ir *sudurtiniai.*

§ 71. *Vientisieji.*

1. Esamojo laiko dalyviai yra padaromi iš veiksmažodžių trečiojo to paties laiko asmens, permainant galūnes: "a, o, i" į "ąs, įs" vyriškajai gimčiai ir į "anti, inti" moteriškajai gimčiai. Pavyzdys: sukti, suka = *sukąs* — *sukanti;* mylēti, myli = *mylįs* — *mylinti;* žinoti, žino = *žinąs* — *žinanti.*

Grįžtamieji dalyviai, vieton — ąs — anti, įs — inti, — turi galūnes: ąsis — antis, įsis — intis. Pavyzdys: *sukąsis* — *sukantis, mylįsis* — *mylintis.*

2. Būtojo laiko yra padaromi iš veiksmažodžių trečiojo to paties laiko asmens, perkeičiant galūnę, "o, ē" į "ęs-usi"

veikiamiesiems ir į "ęsis-usis" grįžtamiesiems dalyviams. Pavyzdys: sukti, suko = *sukęs* — *sukusi; sukęsis* — *sukusis;* mylēti, mylējo = *mylējęs* — *mylējusi; mylējęsis* — *mylējusis.*

3. Būtojo dažninio laiko yra padaromi iš veiksmažodžių trečiojo to paties laiko asmens, permainant galūnę "davo" į "davęs — davusi" veikiamiesiems dalyviams ir "davęsis — davusis" grįžtamiesiems dalyviams. Pavyzdys: sukti, sukdavo = *sukdavęs* — *sukdavusi; sukdavęsis* — *sugdavusis;* mylēti, mylēdavo = *mylēdavęs* — *mylēdavusi; myιēdavęsis* — *mylēdavusis.*

4. Būsimojo laiko yra padaromi iš veiksmažodžių pirmojo būsimojo laiko asmens, perdirbant galūnę "u" į "ąs-anti" veikiamiesiems ir galūnę "uos (uosis)" į "siantis" grįžtamiesiems dalyviams. Pavyzdys: sukti, suksiu = *suksiąs* — *suksianti,* suksiuos = *suksiąsis* — *suksiantis;* mylēti, mylēsiu = *mylēsiąs* — *mylēsianti,* mylēsiuos = *mylēsiąsis* — *mylēsiantis.*

Padarykite visų laikų vientisiuosius veikiamuosius ir grįštamuosius dalyvius iš veiksmažodžių: arti, šnekēti, matyti, žinoti, šluoti, skaityti, melsti, smaugti, regēti, barstyti, ieškoti ,dainuoti.

§ 72. *Sudurtiniai.*

1. Esamojo atliktojo laiko yra sudēti iš jungiamojo dalyvio "esąs" ir iš vientisojo būtojo laiko dalyvio. Pavyzdys: *esąs sukęs* — *esanti sukusi; esąs sukęsis* — *esanti sukusis.*

2. Būtojo mēgintojo laiko yra sudēti iš jungiamojo dalyvio "buvęs" ir vientisojo esamojo laiko dalyvio, su priesaga "be". Pavyzdys: *buvęs bematąs* — *buvusi bematanti: buvęs besimatąs* — *buvusi besimatanti.*

3. Būtojo atliktojo laiko sudēti iš jungiamojo dalyvio "buvęs" ir vientisojo būtojo laiko dalyvio. Pavyzdys: *buvęs matęs* — *buvusi mačiusi; buvęs matęsis* — *buvusi mačiusis.*

4. Būsimojo atliktojo laiko sudėti iš jungiamojo dalyvio "būsiąs" ir vientisojo būtojo laiko dalyvio. Pavyzdys: *būsiąs mylėjęs — būsianti mylėjusi; būsiąs mylėjęsis — būsianti mylėjusis.*

Padarykite visų laikų sudurtinius dalyvius iš šių veiksmažodžių: arti, statyti, mylėti, giedoti, kalbėti, matyti, šluoti, rauti, piauti, girdėti, turėti, kloti, vogti, berti, laidoti.

Pažymėjimas. Pusdalyvis: *dirbdamas — dirbdama, sukdamas — sukdama,* padaromas iš nepasakomojo reiškimo lyties, perkeičiant galūnę "ti" į "damas". Pusdalyviai teturi linksnių tik vardininką, visus tris skaičius ir dvi gimti.

§ 73. *Gaunamieji dalyviai.*

1. Esamojo laiko padaromi iš trečiojo esamojo laiko asmens, pridedant prie galūnių ",o, a, i" skiemuo — *mas, ma.* Pavyzdys: rašyti, rašo = *rašomas — rašoma;* mylėti, myli = *mylimas — mylima;* sukti, suka = *sukamas — sukama.*

2. Būtojo laiko padaromi iš nepasakomojo reiškimo lyties, permainant galūnę *ti į tas, ta.* Pavyzdys: rašyti, *rašytas — rašyta;* skaityti, *skaitytas — skaityta.*

3. Būsimojo laiko padaromi iš trečiojo būsimojo laiko asmens, pridedant prie jo galūnę —*imas, ima.* Pavyzdys: būti, bus = *būsimas — būsima.*

Padarykite gaunamuosius dalyvius iš veiksmažodžių:

Statyti, mylėti, matyti, arti, ieškoti, giedoti, melsti, gydyti, dirbti, drožti.

§ 74. *Dalyvių linksniavimas.*

Vienaskaita.

Vr. Š. sukąs-sukanti, sukęsis-sukusĩ,
G. sukantį-sukančią, sukusio-sukusios,
N. sukančiam-sukančiai, sukusiam-sukusiaĩ,
G. sukanti-sukančią, sukusį-sukusią,
Įn. sukančiu-sukančia, sukusiu-sukusia,
Vt. sukančiame-sukančioje. sukusiame-sukusioje.

Daugiskaita.

Vr Š. suką-sukančios, sukę-sukusios,
K. sukančių-sukančių, sukusių-sukusių,
N. sukantiems-sukančioms, sukusiems-sukusioms,
G. sukančius-sukančias, sukusius-sukusias,
Įn. sukančiais-sukančiomis, sukusiais-sukusiomis,
Vt. sukančiuose-sukančiose. sukusiuose-sukusiose.

Dviskaita.

Vr. Š. du sukančiu-dvi sukanti, du sukusiu-dvi sukusi,
K. sukančių-sukančių, sukusių-sukusių,
N. sukantiem-sukančiom, sukusiem-sukusiom,
G. sukančiu-sukanti, sukusiu-sukusi,
Įn. sukantiem-sukančiom, sukusiem-sukusiom,
Vt. sukančiuose-sukančiose. sukusiuose-sukusiose.

Taip-pat linksniuojami dalyviai: suksiąs — suksianti, sukdavęs — sukdavusi ir kiti.

Dalyviai: sukamas — sukama, suktas — sukta ir kiti linksniuojami kaip būdvardis: geras — gera.

Įvardiniai dalyviai: sukantys — sukančioji, ir tt. linksniuojami kaip įvardiniai būdvardžiai.

6. PRIEVEIKSMIS.

§ 75. Mūsų kalboje yra tokių žodžių, kurie paaiškina veiksmo ypatybę, nurodydami, *kaip?* ir *kada?* yra kas veikiama, kaip antai: *garsiai* skaito; *gerai* daro; *dabar* šalta; *rytoj* bus gražu.

Žodžius, kurie reiškia veiksmo arba stovio ypatybę, nurodydami, *kaip? kur? kada? kodel?* yra atliekamas veiksmas, vadiname *prieveiksmiais.*

Augščiau minētuose sakiniuose žodžiai: *garsiai, gerai, dabar, rytoj* yra prieveiksmiai.

§ 76. Prieveiksmiai esti:

1. *Vietiniai,* kurie atsako klausiman: *kame? kur? iškur?;* kaip antai: ten, išten, svetur, čia, iščia, kitur, visur, bet-kur ir kiti.

2. *Laikiniai,* kurie atsako klausiman: *kuomet? kada?* kaip antai: rytoj, vakarop, andai, anuomet, kaikada, tada, dabar, vakar, šiuokart, visuomet, šiandien, šįryt ir kiti.

3. *Priežastiniai,* kurie atsako klausiman: *kodēl?* kaip antai: todel, delko, tyčia, piktuoju, geruoju ir kiti.

4. *Kokybiniai,* kurie atsako klausiman: *kaip? kiek?;* kaip antai: gerai, garsiai, storai, plonai, vienaip, kitaip, antraip, taip, tiek, šiek, kiek, šitiek, šitaip, greta, abyšaliai ir kiti .

Tarp kokybinių prieveiksmių galime pastebēti:

1. *Būdvardinius,* kurie yra kilę iš būdvardžių, kaip antai: *gerai* — iš geras, *garsiai* — iš garsus, *senai* — iš senas, ir

2. *Skaitinius,* kaip antai: daug, daugel, daugiau, vienuvien ir kiti.

Išrašykite, suraskite prieveiksmius ir suskirstykite rųšimis.

Buvau pats tenai. Pernai buvo gilu sniego. Man koktu čia būti. Visur gražu, bet svetur neramu. Visur gerai, kur mūs nēra. Kodel tu taip elgiesi? Vaikščiojau išilgai

trobos šen ir ten. Toli iščia matyti. Vienaip sako, kitaip daro. Geriau niekur neberasi. Vakar ilgai miegojome, šiandien vēlai gulsime. Duok šiek-tiek duonos. Greitas, kai apatinis girnų kūlis. Buvo perdēm šlapia. Diena vakarop, metai galop. Kur-ne-kur matyti medeliai. Tēvas piktuoju sakē, bambējo. Atiduok geruoju. Jie tyčia taip daro. Maža žemēs teturime. Čia gera gulēti.

§ 77. Būdvardiniai prieveiksmiai turi galūnę *ai*, kada jo būdvardžio gale yra *as*, kaip antai: *gerai* — geras, *mēlynai* — mēlynas; bet jei būdvardis turi galūnę — *us*, *ir* arba *ai* po minkštosios priebalsēs, k. a.: gražus — *gražiai*, didis — *didžiai*, stačias — *stačiai*.

Padarykite būdvardinius prieveiksmius iš šių būdvardžių:

Storas, aiškus, plonas, tankus, garsus, lengvas, minkštas, rimtas, drūtas, tamsus, lygus, šlapias, baltas, gražus, gardus, smagus, tuščias, stačias, karštas, doras, svarbus, rambus, status.

§ 78. Būdvardiniai prieveiksmiai laipsniuojami taippat, kaip ir būdvardžiai, tik augštesnysis prieveiksmių laipsnis turi galūnę *au* arba *aus*, augščiausiasis — *ausiai*. Pavyzdys: gerai — geriau — geriausiai.

Padarykite laipsnius iš šių prieveiksmių: Gražiai, storai, saldžiai, aiškiai, smarkiai, tankiai, lygiai, garsiai, gardžiai, tamsiai, šlapiai, karštai, dorai, lengvai, plonai, sunkiai.

§ 79. *Padalyviai.* Iš kiekvieno veiksmažodžio galime padaryti prieveiksmius, kaip antai: iš veiksmažodžio — *sukti* — galime padaryti šiuos prieveiksmius: *sukant, sukus, sukdavus, suksiant;* iš veiksmažodžio — *dirbti* — galime padaryti šiuos prieveiksmius: *dirbant, dirbus, dirbdavus, dirbsiant.* Tokius prieveiksmius, kurie yra kilę iš veiksmažodžių ir baigiasi galūnēmis — *ant, us,* vadiname *padalyviais.* Jie visur ir visuomet pasilieka be jokios atmainos.

Išrašykite ir pabraukite padalyvius.

Man važiuojant namo, buvo gražus oras. Toks pastačius, toks paritus. Aušružei auštant vainiką pyniau, saulužei tekant ant galvos dėjau. Šieną piaujant buvo gražus oras. Jonas parvažiavo rugius kertant. Į tą plotą žiūrint, labai neramu regis. Dienai brėkštant pragydo paukščiai. Man besemiant vandenėlio, atlėkė du gulginėliu. Man važiuojant snigo. Man kiemelį bešluojant, ir atjojo trys bernyčiai. Gėrė trys broleliai: vienas pragėrė tymo balnelį, dar tamsužei netemus; antras pragėrė bėrą žirgelį, dar gaidžiams negiestant.

§ 80. Veikiamieji padalyviai padaromi šiaip:

1. Esamojo laiko padaromi iš trečiojo to pat laiko asmens, perkeičiant galūnes — "o, a, i" į "ant, int". Pavyzdys: sukti, suka = *sakant;* mylėti, myli = *mylint.*

2. Būtojo laiko daromi iš trečiojo to-pat laiko asmens, perdirbant galūnes "o, ė" į "us". Pavyzdys: sukti, suko = *sukus;* mylėti, mylėjo = *mylėjus.*

3. Būtojo dažininio laiko daromi iš trečiojo to-pat laiko asmens, permainant galūnę "davo" į "davus". Pavyzdys: dirbti, dirbdavo = *dirbdavus.*

4. Būsimojo laiko padaromi iš pirmojo būsimojo laiko asmens, permainant galūnę "u", į "ant". Pavyzdys: dirbti, dirbsiu = *dirbsiant.*

Padarykite padalyvius iš šių veiksmažodžių:

Arti, dirbti, stovėti, regėti, šokti, skaityti, matyti, švilpti, raudoti, mauti, rauti, drebėti, siundyti, bandyti.

7. PRIELINKSNIS.

§ 81. *Iš kiemo per tvorą iššoko avis.* Šitame sakinyje žodžiai "iš, per" yra pridėti prie atskirų linksnių "kiemo, tvorą" tiktai tam, kad būtų aiškesnis santikys tarp avies ir kiemo, avies ir tvoros.

Tokius žodžius, kaip "iš, per" ir daug kitų, kurie yra pridėti prie linksnių daiktų santykiui paaiškinti, vadiname *prielinksniais.*

Išrašykite ir pabraukite prielinksnius.

Aš stoviu ant žemės, mano broliukas ant stogo. Nenor keltis, kaip lokys iš laužo. Pelė išlindo iš-po grindų. Visi tyko iš to vargšo artojaus. Netoli namų ganėsi banda. Anapus ežero stovėjo žmogus. Tėvas išėjo prie darbo. Jis šoka lyg varlė prieš dalgį. Jis iš mažens pripratęs dykauti. Lijo nuo ryto iki vakaro . Bernas dirbo pas ūkininką ir sirgo per tris dienas. Su vištomis eina gultų, su gaidžiais kelias. Būk ištikimas iki mirties. Bėgau nuo vilko, užbėgau lokį.

§ 82. Iš daugybės prielinksnių dažniausiai yra vartojami šie:

1. Su *kilmininku:* ant, iš, del, nuo, prie, be, iki, iš-po, abypusiai, abyšaliai, anapus, anot, arti, netoli, augščiau, pirma, pirm, kaslink, tarp, šaly, šiapus, viduj, tarpe, viršuj.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jie pridėti.

Knygos guli ant stalo. Iš bergždžios karvės maža nauda. Del jo man nei skaudu, nei graudu. Nuo stogo nusirito kūlys. Merginos išėjo prie šieno. Be Petro buvo penkiolika vyrų. Mūsų miestas abyšaliai upės pastatytas. Anapus Prūsų sienos lietuviai geriau gyvena. Gyvuliai buvo netoli namų. Viršuj mūro uogos kabojo. Pirm piemens eina banda. Aš ten būsiu pirma Jono. Nekišk pirštų tarp durų. Jis gyvena šiapus miško. Viduj miško, viduj pušynėlių, jauti kvapą dirvų ir pievelių.

2. Su *galininku:* apie, aplink, apsukui, į, per, pas, pro, prieš.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jie pridėti.

Apie pietus atvažiavo svečių. Aplink bandą sukosi vilkas. Dovanai į dantis nežiūri. Ėjau per lauką, lipau per tvorą. Aš pas savo motinėlę, kaip rožė žydėjau, o pas tave,

bernužēli, kaip mēta pavytau. Kur prapuolē tas takelis, kur pro kryžių ējo. Prieš vēją nepapūsi.

3. Su *įnagininku:* su, ties.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jie pridēti.

Su Dievu nesibarsi. Su saule gulē, su saule kēlēs. Vorai ties jo galva tinklus mezga. Ties durimis kabo pantis.

4. Su *kilmininku* ir *naudininku:* iki, ik, liki, lik, ligi, lig.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jie pridēti.

Vanduo iki kelių. Buvo vandens ligi juostos. Ligi pievai ark. Laukiau lik vakarui.

5. Su *kilmininku* ir *galininku:* skersai, išilgai, paskui, pagal, už.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jie pridēti.

Kai gausi skersai nugaros, tai žinosi. Suguldē visus ant žemēs skersai žaliosios lankos. Vaikščiojo išilgai trobos. Važiuojame išilgai pievas ir dirvas. Sek paskui vištą. Šuo seka paskui piemenį. Pagal žmogaus ir kepurē. Žmogus stovi pagal svotą. Stovējau už beržo. Tu geriau rašai už brolį.

6. Su *kilmininku, galininku* ir *įnagininku:* po.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jrie pridēti.

Po kojų pamynē. Kas bus po mano galvos. Po girią vaikščiojame. Jie gavo kiekvienas po skatiką, po tris rublius. Mēsą po užraktu laikau. Eik po stogu.

7. Su *kilmininku* ir *įnagininku:* sulig.

Suraskite prielinksnius ir parodykite prie kurių linksnių jie pridėti.

Jis sulig dosnumo — dosnus, bet neturtingas. Kiškis buvo sulig šunim. Jis nori stengtis sulig kitais, bet negali.

Pažymējimas. Dažnai tas pats žodis gali pildyti sakinyje ir prielinksnio ir prieveiksmio darbą, žiūrint katram tikslui jisai tarnauja. Jei toksai žodis paaiškina veiksmažodį arba stovintį jo vietoje būdvardį, tad jis bus prieveiksmis, kaip antai: *visos žąsys greta lēkē.* Šiame sakinyje žodis "greta" yra prieveiksmis. Jei tas žodis bus pavartotas prie linksnio, tad jis bus prielinksniu, kaip antai: *greta žąsų lēkē antys.*

Pastarajame sakinyje žodis "greta" yra prielinksnis.

Išrašykite ir kryžiukų vietoje pastatykite linksnių galūnes, prie kurių prielinksnis yra pridētas.

Tēvas pareina iš lauk+. Sūnus per visą dien+ dirbo. Anapus up+ yra gražus miestas. Gandras tupi ant stog+. Iš bals+ motina pažino sūnų. Aprišk skarą apie kakl+. Apie tvart+ susodinti medžiai. Žmonēs eina aplink bažnyč+. Brolis gyvena arti miest+. Ligonis buvo jau be žad+. Svečiai išvažiavo be piet+. Mēšlo lenkis ne del baim+, del smarv+. Bēgo žirgelis iki srov+ upelio. Nekelk vartų liki gal+. Tēvas važiuos į miest+, bernas eis į mišk+. Ką dirbsi iš mano šakel+? Vējas pučia iš ryt+. Vaikas krito iš medž+. Iš bad+ ir varškē gardu. Čia ramus vējelis nuo žolyn+ pūtē. Jojau nuo ryt+ iki vakar+. Jis tau užmokēs pagal darb+. Dirbau pas brol+ tris dienas. Sek paskui bit+, įseksi į med+. Per kiaurą nakt+ budējau. Mirtis atējo per nuodēm+. Jis kelias pirm aušr+. Susiprato, bet jau po laik+. Mēsą po užrakt+ laikau. Antis nardo po vanden+. Juodu parsinešē po kepal+ duonos. Jonas priprato prie darb+. Pelē prieš žiurk+ labai maža. Su dalg+ giedros nelauk. Visur duona su plut+. Tarp dviejų aukl+ vaikas be galv+. Kelmas yra didesnis už šakn+. Nusitvēriau jį už rank+. Jis man pro šal+ nubēgo.

8. SĄJUNGA.

§ 83. Sakinyje: *"Petrukas gano žąsis ir avis"* žodis "ir" jungia dvi sakinio dali: "žąsis, avis". Pasakyme: *"Tēvas nori, kad sūnus mokytųsi"* žodis "kad" jungia du sakiniu: pagrindinį "Tēvas nori" ir šalutinį — "kad sūnus mokytųsi".

Tokius žodžius, kaip antai: "ir, kad" ir daug kitų, kurie jungia sakinio dalis arba ir pačius sakinius, vadiname *sąjungomis.*

§ 84. Dažniausiai vartojamos sąjungos yra šios: ir, o, gi, bet, ar, ogi, arba, jog, juk, kaip, kad, idant, nē, nei, jei, jogei, kol— tol, ar — ar, arba — arba, nors — tik, nes, vienok, delto, tečiau.

Išrašykite ir pabraukite sąjungas.

Tēvas ir motina myli savo vaikus. Tēvas davē vaikui obuolį ir paglostē. Vakar buvo graži, o šiandien dargana. Kad ir tēvai jau išmirē, vienok vaikai neištvirko. Nors ir lija, aš tik keliausiu. Kaip pasiklosi, taip išmiegosi. Jis vis verkia, arba juokiasi. Ten keliaudamas, tu turēsi ar joti, ar važiuoti, arba pēsčias eiti. Jis giriasi, kad visi stebētųsi. Aš tol dirbsiu, kol galēsiu. Šiandien ilsēsiuos, nes vakar buvau labai nuvargęs. Jis neturi nei duonos, nei druskos. Motina taip sušuko, jog ir kaimynai išgirdo. Kad ir mažas, bet vežimą verčia.

Pažymējimas I. Sąjunga "ir" jungia arba riša lygius sau žodžius arba sakinius, kaip antai: Aš ir tu. Tēvas ir sūnus dirba lauke. Atējo piemuo ir parsivarē avinēlį.

Sąjungos "o, bet, vienok, gi" riša dažniausiai tokius sakinius, kurie kits kitam prieštarauja. Pavyzdys: Man sakē, bet tau nesakys. Duona buvo ant stalo, o tu jos nematei. Nors lija, vienok jis keliauja.

Pažymējimas II. Sąjunga "ir" dažnai vartojama kito žodžio prasmei iškelti, kaip antai: ir man jis atrašē; jis ir pykdamas gražiai pakalba.

9. JAUSMAŽODIS.

§ 85. *Jausmažodžiais* vadiname tokius žodžius, kuriais, nusigandus, nustebus arba prasidžiugus, parodome savo jausmus, arba kuriais sekame gyvulių ir kitų daiktų balsus: kaip antai: o! a! oi! štai! še! ok! vaje-vaje! pykšt! pukšt! am-am! ki-ki-ki-ki! bir-bir-bir! ir daugybē kitų. Mūsų kalboje yra labai dažnai vartojami jausmažodžiai.

Išrašykite ir pabraukite jausmažodžius.

Ai, Dieve, kur aš dabar pasidēsiu! Žmogus suriko — ai, o žydas — vai! Oi, perdaug šilta. Pokšt ir nulūžo. Pukšt ir nutrūko. Bobutē ki-ki-ki-ki juoktis pradējo. Še, žiūrēk, kaip spindi saulutē. Arkliai pakinkyti žvilgt-žvilgt, knarkt-knarkt, ir nē iš vietos. Mažieji skambučiai skamba: dzindzi-lindzi. dzindzi-lindzi, dzin!

§ 86. Kaip jau buvo minēta, mūsų kalba yra sudēta iš daugybēs žodžių. Kiekvienas žodis turi savo prasmę. Del prasmēs žodžius skirstome į skyrius, kuriuos vadiname *kalbos dalimis.* Taigi yra devynios kalbos dalys: 1. *Daiktavardis.* 2. *Būdvardis.* 3. *Skaitvardis.* 4. *Įvardis.* 5. *Veiksmažodis.* 6. *Prieveiksmis.* 7. *Prielinksnis.* 8. *Sąjunga.* 9. *Jausmažodis..*

Penkios pirmosios kalbos dalys vadinasi *kaitomosios* delto, kad kaskartą maino savo ižvaizdą (formą), kaip to reikalauja sakinio prasmē; keturios pastarosios kalbos dalys vadinasi *nekaitomosios* delto, kad nemaino savo išvaizdos, atskyrus kai-kuriuos prieveiksmius, kurie turi tiktai laipsniavimą.

TREČIOJI DALIS.

---

4. Sintaksē.*)

1. SAKINYS IR JO DALYS.

§ 87. Žmonēs dirba. Gaidys gieda. Dūmai akis graužia. Pirkta duona neskalsi. Mūsų šalelē graži. Lapē girios žvēris. Višta namų paukštis.

Mintis, išreikšta žodžiais, vadinasi *sakinys.* Sakinį dažnai sudaro du arba daugiau žodžių. Vieno žodžio reta užtenka sakiniui.

Išrašykite ir sakinius atskirkite nuo vienas kito tašku.

Tēvas dirba motina liuobiasi bernas akēja piemuo gano močiutē verpia tēvukas pančius suka vyrai malkas veža teta avis trenka merginos skalbia paukščiai girioj čiulba girioj medžiai auga pavasarį žmonēs laukus dirba rudenį vaikai mokosi mokyklose.

§ 88. *Veiksnys ir tarinys.* Kiekvienas sakinys dažniausiai turi dvi dali: *veiksnį* ir *tarinį.* Be veiksnio ir tarinio negali būti sakinio.

Veksniu vadinasi toji sakinio dalelē, apie kurią kalbame. Veiksnys atsako klausiman *"kas?"* kaip antai: *Tēvas* dirba. Kas dirba? Tēvas. *Sesuo* rašo. Kas rašo? Sesuo Viršuj minētuose sakiniuose žodžiai: "tēvas, sesuo" yra veiksniai.

Toji sakinio dalis, kuri rodo, *ką daro, darē* ar *darys* veiksnys?, arba *kas yra, koks yra* veiksnys? vadinasi *tarinys.* Pavyzdys: Sūnus *dirba* (ką daro?). Stalas yra *baldas* (kas yra stalas?). Gervē *baili* (kokia?). Žodžiai "dirba, baldas, baili" yra tariniai.

---

*) Čia terminus ir daugelį pavyzdžių ēmiau iš Rygiškių Jono „Lietuvių kalbos sintaksēs".

Išrašykite ir pabraukite veiksnį vienu brūkšneliu, tarinį — dviem. — Be to, dar viršuj veiksnio ir tarinio pastatykite klausimus, į kuriuos jie atsako.

Marytė gieda. Sniegas tirpsta. Vanduo plaukia. Arklys dailus. Jonukas parvirto. Onytė juokiasi. Antanas kuprotas. Jautis augalotas. Žvirblis čeža. Varna lekia. Medis — augalas. Akmuo — mineralas. Karvė namų gyvulys. Rožė — gėlė. Rožė kvepia. Katė dreskia. Beržas — medis. Beržo žali lapai. Senutis girioje uogauja. Vaikai bus geri.

§ 89. *Paaiškinamieji žodžiai.* Be veiksnio ir tarinio sakinyje yra dar ir daugiau žodžių, kurie paaiškina ir papildo mintį; kaip antai: *Geras* tėvas myli *savo vaikus. Mano* brolis *vakar sunkiai* dirbo. Čia žodžiai: geras, savo, vaikus, mano, vakar, sunkiai, paaiškina mintis ir yra *paaiškinamieji žodžiai.*

Išrašykite ir pabraukite paaiškinamuosius žodžius.

Brolis skaito knygas. Sesuo rašo laišką. Baltrus pabalnojo bėrį. Ratas ratą veja. Pigią mėsą šunes ėda. Obuolys nuo obelies netoli teritasi. Lietuvių kalba yra labai graži. Upelis vingiuoja per pievą. Ir ženklintą avį vilkas neša. Ir mažas kupstas vežimą apverčia. Ant palinkusios liepos visos ožkos lipa.

§ 90. *Papildinys.* Paaiškinamieji žodžiai atsako į įvairius klausimus, užtat jie nevienodai ir vadinasi. Tie paaiškinamieji žodžiai, kurie papildo tarinio reikšmę ir atsako į linksnių (kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko) klausimus, būtent: *ko? kam? ko? kuo?* arba: *be ko? už ką? su kuo?* vadinasi *papildiniai,* kaip antai: Tėvas neturi *berno.* Duok *karvei šieno.* Katė ėda *pelę.* Daug *vežimu* veža. Petras liko *be duonos.* Padirbėk *už mane.* Aš dirbu *su broliu.*

Išrašykite, pabraukite papildinius ir pastatykite viršuj jų tuos kluasimus, į kuriuos jie atsako.

Vaikas rašo plunksna. Gera motē vyrui kelią rodo. Daug vežimu veža. Vaikas laukē tēvo. Tēvas parvežē vaikams pyrago. Vētra sulaužē trobą. Vaikas verkē duonos. Motina davē vaikui pieno. Vaikas mirko duoną piene. Jis aria jaučiais. Tēvas su sūnumi plaka dalgius. Vyrai kirviais skaldo rąstus. Jis liko be duonos ir be druskos. Ligonis buvo jau be žado.

§ 91. *Pažyminys.* Paaiškinamieji žodžiai, kurie pažymi sakinių papildinius arba veiksnius ir atsako į klausimus: *koks? kokia? kuris, kuri? kelintas? kelinta? kieno? kiek?* vadinasi *pažyminiai.*

Išrašyite, pabraukite pažyminius ir pastatykite viršuj jų klausimus, į kuriuos jie atsako.

Bernužēlis jaunas, bernužēlis gražus. Šiandien tamsi naktis. Geležinis peilis linksta, plieninis lūžta. Geležinē žagrē geresnē už medinę. Geras tēvas moko vaikus. Artimiausias ir mylimiausias lietuvio draugas buvo žirgas. Kiekvienas žmogus myli savo prigimtą kalbą. Mažas kupstas didelį vežmą verčia. Šviesus mēnesēlis patekējo iš rūtų darželio. Didysis kunigaikštis Vytautas buvo galingiausias Lietuvos valdovas. Bijunēlį lankiau, gražius žiedus skyniau, gražiais bijunēlio žiedais galvelę dabinau.

§ 92. *Aplinkybēs.* Kai kuriais paaiškinamaisiais žodžiais pažymime veiksmo *vietą, laiką, būdą, tikslą, siekimą ir priežastį.*

Paaiškinamieji žodžiai, kurie pažymi veiksmo vietą ir atsako į klausimus: *kame? kur? iš kur? ligi kur?* vadinasi *vietos aplinkybē,* k. a.: Tēvas dirba *lauke.* Vilkas *iš girios į kaimą* atbēgo. *Nuo Kauno ligi Vilniaus* visi drauge važiavome.

Paaiškinamieji žodžiai, kurie pažymi veiksmo laiką ir atsako į klausimus: *kada? kuomet? kaip ilgai?* vadinasi *laiko*

aplinkybē, k. a.: *Vakar* buvo gražus oras. *Senovēje* žmonēs neturējo spaudos. Jau *trečia diena* lįja. *Kitais metais* mes daugiau rugių sēsime. Važiuodamas kiškį *aną dieną* mačiau. Toks jau jis ir iš *mažens* buvo. *Dirbus* reik pasilsēti. *Vakarais* ir vištos eina tūpti. Jau ir vyrai pareina *šienavę.*

Paaiškinamieji žodžiai, kurie pažymi veiksmo būdą (kokybę arba kiekybę) ir atsako į klausimus: *kaip? kokiu būdu?* arba *kiek? keliose? kiek kartų?* vadinasi *būdo aplinkybē,* k. a.: Onytē *gražiai* rašo. Mudu su Jonu *drauge* dirbova. Jis *laukais* ējo. Arklys *šuoliais bēga.* Šuva *išsižiojęs* lekuoja. Jau *dusyk* Jonas *sunkiai* sirgo. Jie buvo *triese* atēję. Šita kepurē *du rubliu* kaštuoja. Ji man *trimis rubliais* kalta. Vienas obuolys *svarą* svēręs — *tokie buvo obuoliai.*

Paaiškinamieji žodžiai, kurie pažymi veiksmo tikslą, atsakydami klausimams: *kam? kuriam tikslui?* arba veiksmo siekimą, atsakydami klausimui: *ko?* vadinasi *tikslo aplinkybē,* k. a.: Dēdē perka rugių *duonai.* Žmonēs ne *plēšyt* knygas rašo. Šitas dalgis geras *rugiams kirsti.* Kaimynas sakosi čia *kirvio* atējęs. Vyrai išējo *žuvies bristų.* Tēvas išvažiavo miestan *duonos pirktų.*

Paaiškinamieji žodžiai, kurie pažymi veiksmo priežastį ir atsako į klausimus: *kodel? del ko? iš kurios priežasties?* vadinasi *priežasties aplinkybē,* k. a.: Ir ponai kartais *badu* miršta. Ligonis vis *viduriais aimanavo.* Medžių šakos *obuoliais* lūžo. Bernytis del *mergytēs* skendo. Verkia mūsų seselē *negavusi* bernelio. *Nuo smalkių* man galvą ēmē sopēti.

Išrašykite ir raidēmis: "viet. ap., laik. ap., būd. ap., tiks.ap., priež. ap.", pažymēkite aplinkybes.

Paukščiai gieda miške. Mokiniai eina mokyklon. Pasklydo žiedai po laukus. Pavasarį žydi medžiai. Rudenį medžių lapai pradeda geltonuoti. Vakar aš buvau mieste. Vakarais vištos eina tūpti. Sēdi sau kerčioje į kamuolį susitraukęs. Tēvas nuvažiavo miestan druskos pirktų. Sēklai reikia geri grūdai paskirti. Iš džiaugsmo jam ašaros bįra. Iš baimēs kanklēs virpējo. Duok vandens atsigerti. Čia broliai-artojai lietuviškai šneka. Kareiviai į namus įsi-

griovę mušē žmones. Nenorēdamas mokēti palūkanų sugrąžino visą skolą. Jonas parējo namo betemstant. Lengva augti pas motinēlę. Šitas veršis netinka veislei. Aš einu vandens. Už Prūsų sienos lietuviai geriau gyvena.

§ 93. *Kryptis.* Sakinyje be veiksnio, tarinio ir paaiškinamųjų žodžių, esti kartais *kryptis.* Kryptimi pasakome, kreipdamies į kurį daiktą, jo vardą arba kitą kurį žodį, tam vardui atstoti, k. a.: *Vagie,* kepurē dega. Ko liudi, *sesele,* ko nedainuoji? Užtrauksime naują giesmę, *broliai!*

Išrašykite ir pabraukite kryptis.

Vaikai, gerbkite tēvus! Dieve! pasigailēk mūsų. Padēk, Dieve, tau, vaikeli, augti ir stiprēti. Vēželi, še ir tau akelēs! Broliukai, ginkitēs nuo bado! Oi Dieve, Dievuli, ką aš padariau! Garny, garny! pasuk ratą, aš tau duosiu klevo lapą.

§ 94. *Veiksnio reiškimas.* Veiksnį dažniausiai reiškiame *daiktavardžio vardininku,* kaip antai: *Brolis* rašo. *Sesuo* siuva. *Ežys* bēga.

Bet veiksniu gali eiti ir kiekvienos kitos linksniuojamosios kalbos dalies vardininko lytis, k. a.:

Būdvardžio: Senieji gyvena, *jaunieji* išmirē.

Skaitvardžio: Vienas nieko negali nuveikti. *Du* bēga, *du* veja.

Įvardžio: Aš dirbu. *Tu* guli. *Jis* rašo.

Dalyvio: Ein *gaunąs,* ein *negaunąs.*

Be to, veiksniu gali eiti *veiksmažodžio nepasakomasis reiškimas* ir *kiekvienas žodis* arba ir *kiekvienas ištisas sakinys,* atstojąs linksniuojamojo žodžio vardininką. Pavyzdžiai:

Gyventi — saldu. Mirti — kartu. *Dirbti* nusibosta. Taip ilgai *tįsoti* nesveika. *Be* yra prielinksnis. *Ir* yra sąjunga. *Kada* yra prieveiksmis. *"Mįslių tēvas klane guli"*— yra tokia mūsų mįslē.

Veiksnį sudaro dažnai ir *linksniuojamojo žodžio vardininkas,* suvestas su *nepasakomuoju veiksmažodžio reiškimu,* kaip antai: Nusibosta *darbas dirbti.* Tiktai *ropēs graužti* labai lengva. Reiks pradēti *šienas piauti.* Čia suvedama, tarytum, du veiksniu — 1) linksniuojamojo žodžio vardininkas "Darbas, ropēs, šienas" ir 2) veiksmažodžio nepasakomasis reiškimas "dirbti, graužti, piauti".

Yra tatai *suvestinis veiksnys.*

Pažymējimas. Jei sakinyje "nusibosta darbas dirbti" veiksnys yra "darbas", tad išmetus žodį "darbas" veiksnys tegalēs būti žodis "dirbti", kuris sakinyje: "dirbti nusibosta" tolygus yra daiktavardžiui "darbas" (vietoje "*dirbti* nusibosta" sakoma: "*darbas* nusibosta").

Suraskite veiksnį ir parodykite, kuria kalbos dalimi jis išreikštas.

Šonas šįla, šonas šąla, galva džiūsta, kojos pūsta. (Durys). Ne aš darbą dirbau, ne aš ir pelną imsiu. Sotus alkano neužjaučia. Kenčia kaltas, kenčia nekaltas. Du bēga, du veja, šeši šimtai švilpia. Dirbti žmogui sveika. Ilgai gulēti nesveika. Šulinys kasti sunku. Man jau rūpi avižos piauti. Jam teko tinginys bernas gauti. A yra raidē. Siūloma prekē nebrangu yra priežodis.

§ 95. *Tarinio reiškimas.* Tarinį galime reikšti *kiekviena kalbos dalimi,* bet paprastai reiškiame *veiksmažodžiu* Veiksmažodžio lytis — viena — daro *grynąjį tarinį; kaip* antai: Piemuo *gano.* Bernas *aria.* Svetimu protu netoli *tenujosi.*

Grynąjį tarinį dažnai padaro ir vienas *jausmažodis,* k. a.: Aš per tą koją *pokšt,* ta kolelē *triokšt.*

Tarinį dar galime išreikšti *veiksmažodžiu* ir drauge su *linksniuojamąja kalbos dalimi.* Yra tatai *sudurtinis tarinys.* Pavyzdžiai: Kaunas *yra miestas.* Tas arklys *buvo geras.* Jis *sakosi* daug *žinąs.* Visi tave *kaltu išranda.* Jis *juoku nuleidžia* tavo barnį.

Čia žodžiai: "yra, buvo, sakosi, išranda, nuleidžia" yra veiksmažodžio lytys ir vadinasi tarinių *jungtys.*

Linksniuojamoji tokių tarinių dalis, k. a.: "miestas, geras, žinąs, kaltu, juoku" vadinasi *vardinė tarinio dalis.*

Vardinę sudurtinio tarinio dalį dažnai reiškiame:

Daiktavardžiu: Ona — gera *žmona.* Pinigai-*galvažudžiai.* Liga ne *sesuo.* Jo sūnus *račium* mokos.

Būdvardžiu: Girtuokliui ir lašas yra *brangus.* Keliamos karvės *bloga* varkšė. Šitas vaikas bus *doras.*

Dalyviu: Laukas *neartas,* tvoros *netvertos,* vaikai *nešukuoti.* Ana pievelė dar *nenušienauta* tebėra. Jis tariasi gerai *darąs.* Antanas sakės esąs tenai visų *mylimas.*

Įvardžiu: Koks darbas, *toksai* pelnas. Arklys *mano,* pinigai *tavo.* Vis ta *pati* šneka.

Tarinį dar galime išreikšti *nepasakomuoju veiksmažodžio reiškimu,* k. a.: Jau namai *matyti.* Pro langą visokių balsų *buvo girdėti.* Ar tai jums žmonių kraujas *lakti?*

Suraskite tarinį ir parodykite, kuria kalbos dalimi jis išreikštas.

Tėvai myli vaikus. Gaidys lesa grūdus. Atsarga gėdos nedaro. Jonas pripratęs prie darbo. Aš tavo kepurę švilpt. Vienas žodis — ne šneka, vienas vyras — ne talka. Vargdienio ašara gaili. Jo veidas yra paraudonavęs. Tu dar nesenas atrodai. Kartais ir vilkai lapėmis išvirsta. Ir pavertė žmogų bepročiu. Tas arklys buvo tuokart mano. Jis sakosi čia buvęs. Boba kratės negersianti. Jis rodės tikrą teisybę sakąs. Šuo ir kariamas papranta, aš barama nepaprasiu. Jis vilko neštas ir pamestas. Petras sakos daug buvęs dirbęs. Šulinio vanduo sveika gerti. Kieno burna karti, tam ir medus nesaldus. Šitas žmogelis *mažo turto.*

§ 96. *Papildinio reiškimas.* Papildinį reiškiame tomis pačiomis kalbos dalimis, kuriomis reiškiame ir veiksnį. Papildinį dažniausiai reiškiame:

Daiktavardžio pagrindiniais linksniais, būtent: kilmininku, naudininku, galininku ir įnagininku, be prielinksnių ir su prielinksniais, k. a.: Palieto *pieno* visos katės *laižo.* Mama davė *vaikui mėsos.* Vaikas mirko piene *duoną. Šaukštu upės* neišsemsi. Gyliai *arklius* puola. Negirk *dienos* be *vakaro.* Tėvas *su bernu* važiavo miestan. Žiemą *rogėmis* važinėjame.

Įvardžiu: Saulė *visiems šviečia.* Jonas gal intikt ir *man* ir *kitiems.* Aš *jam* kalną pyliau, jis *man* duobę kasa.

Būdvardžiu: Aklas *aklą* netoli tenuves. *Sauso* nieks neklauso. Ar gali aklas *aklam* kelią rodyti.

Skaitvardžiu: Ką vienas *dviem* padarys. Dabar jau visą *tūkstantį* turēsiu.

Veiksmažodžio nepasakomuoju reiškimu: Ištroškau *gerti.* Noriu *valgyti.* Vaikas nenori *mokyties.* Gausi į girią *važiuoti.* Daktarai draudžia sunkiai *nedirbti.*

Padalyviu: Girdžiu *rēkiant.* Ar jauti *atlįjant.*

Suvestinį papildinį sudaro *galininko* arba *kilmininko lytis su dalyviu arba padalyviu,* k. a.: Ir išvydau savo *dukrelę besēdinčią,* savo *sūnelį besupančią.* Sutikau *žmogų bejojantį.* Jis matē *mane stovint.* Aš *jį* palikau *begulint.* Aš *jį* girdējau *giedant.*

Suraskite papildinius ir parodykite, kuriomis kalbos dalimis jie išreikšti.

Negirk pradžios, girk pabaigą. Galva visą žmogų vadžioja. Neteisybe netoli tenuvažiuosi. Aš jam kalną pyliau, jis man duobę kasa. Alkaną papenēk, trokštantį pagirdyk. Sotus alkano nepažįsta. Vasarą žmonēs ratais važinēja. Dievas visiems yra geras. Dievui visi žmonēs lygųs. Dabar jau visą šimtą turēsiu. Išalko juodu valgyti. Dabar žinosi neklausyti tēvų. Girdējau jį dainuojant. Jau gegutę ir vakar kukuojant girdējau. Pamačiau vyrus beariančius lauką. Ir randa raganą kūrenant ugnį. Radau bajorēlį ganantį žirgelį.

§ 97. *Pažyminio derinimas ir reiškimas.* Pažyminį kartais deriname, kartais nederiname su pažymimuoju žodžiu.

Derinamąjį pažyminį, suderintą su pažymimuoju žodžiu, *gimtimi, skaičiumi* ir *linksniu,* dažniausia reiškiame:

Būdvardžiu: Svetimi kailiniai nešildo. *Juodoj* žemēj *balta* duona auga. *Gražiais* žiedais galvelę dabinau.

Dalyviu: Augąs šuo rajus. Atmįsi *gimtąją dieną.* Išgirdome sesutę *apsirgusią.*

Įvardžiu: Toks arklys čia reta rasti. Tik *kelios* pušelytės liko.

Skaitvardžiu: Pirmasis sūnus mirė, *antrasis* — gyvena. Glaudus veršis *dvi* karvi žinda. Onytė jau *dešimtus* metus eina.

Nederinamąjį pažyminį, nesuderintą su pažymimuoju žodžiu, dažniausiai reiškiame:

Daiktavardžio kilmininku: Tenai tikra *ašarų* pakalnė. Jis *akmens* širdį turi. *Proto* ligos labai sunku gydyti. Ir sutikau bernužėlį *vyšnelių* sodelyj.

Būdvardžio ir daiktavardžio kilmininku: Yra svirnely trys dukterėlės, *plonų drobių* audėjėlės, *žalių šilkų* sukėjėlės.

Įvardžio ir daiktavardžio kilmininku: Nei daug, nei maža *šios dienos* darbelio. *Šitokių medžių* trioba tai bent ilgam patvertų.

Skaitvardžio ir daiktavardžio kilmininku: Tuo nusileileidęs pirmasis brolis ir vedąsis rankoj *trejų metų* sūnelį; nusileidęs antrasis ir nešąsis sūnelį *antrų metų.*

Daiktavardžiu su prielinksniais: Nėra namų *be dūmų.* Gavo vyrą ir *iš stuomens* ir *iš liemens.* Vienam reikia pačios *su galva,* kitam ir su *pinigais.*

Nepasakomuoju reiškimu: Kad atėjo laikas *keltis,* nereik miegoti. Toks jo inpratimas *tinginiauti* mums visai nepatinka.

Suraskite pažyminius ir parodykite, kuriomis kalbos dalimis jie išreikšti.

Svetimi dūmai akis graužia. Pikto žmogaus rudos akys. Ramioji kiaulė gilią šaknį knisa. Pirkta duona neskalsi. Toks žmogus yra nepaprastas. Kitą kartą ėjo du melagiu. Bobutė sutiko du vilku pilku. Žalios girios, amžių sodintos, saulės augintos, amžius žaliuokit! Per girią ėjo asilas apspangęs. Aš parnešiu sau iš Prūsų plieno kardą kietą. Dygo mano jaunos dienos, kaip žalia rūtelė. Širdies meilė yra geriausia mokytoja. Galvos darbas labai vargina žmogų. Šįmet turime žiemą be galo, be krašto. Paėmė mus noras padainuoti. Žiūri žmonių minios sustoję. Žemaičių arklių veislė buvo garsi.

§ 98. *Priedėlis.* Derinamasis pažyminys išreikštas daiktavardžiu ir suderintas su savo pažymimuoju žodžiu vien linksniu (gimtimi ir skaičiumi toks pažyminys gali ir nesuderintas išlikti), vadinasi *priedėlis,* kaip antai: Piemenėlis *vargdienėlis* turi vargą vargti. Vargdieniui *žmogeliui* trūksta duonos. Darbininkė *mergelė* išėjo rugių piautų.

Išrašykite ir pabraukite priedėlius.

Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis. Ir ateina rudenėlis, jaunimėlio rūpestėlis. Saulė-močiutė kraitelį krovė, mėnuo-tėvelis dalelę skyrė. Ten vaikščiojo mergelė, balta graži lelijėlė. Ar tu būsi verpėjėlė, senai močiutei užvadėlis? O aš viena, vargo deina, grėbiau pievoj šienelį. Latvių sostinė, Ryga, labai gražus miestas.

§ 99. *Aplinkybių reiškimas.* Aplinkybes reiškiame:

Daiktavardžio aplinkybiniais linksniais: Rytoj važiuosime *miestan.* (v.) Bernas išvažiavo *miškan.* (v.) Petras jau *Dievop* nuėjo. (v.). Čia visoje *žemėje* badas buvo. (v.). *Miške* augo, *miške* lapojo, *namo* parėjo— šventas pastojo. (v.)

Daiktavardžio pagrindiniais linksniais be prielinksnių ir su prielinksniais: *Kitais metais šituo metu* jau esti suvežta rugiai. (l.) *Kitą dieną* mes rugius kirsime. (l). Jo arklys *šuoliais* bėga. (b.) Tėvas *laukais* ėjo (b.) Šitas veršis netinka *veislei.* (t.) Duok pinigų *kelionei.* (t.) Medžių šakos *obuoliais* lūžo. (p.) Bernytis del *mergytės* skendo. (p.) *Nuo ryto ligi vakaro* vyrai mėšlą mėžė. (l.).

Prieveiksmiu: Eik *tolyn.* (v.). *Čia* užaugau, iškentėjau aš kančias visas. (v.) *Vakar* mes rugius kūlėme. (l.) *Paskui* rugius sėjome. (l.) Onytė *gražiai* skaito. (b.) Arkliai *sunkiai* vežė namo šieną. (b.) Mes *žingine* važiavome. (b.).

Dalyviu: Jau ir vyrai pareina *šienavę.* (l.) Kareiviai į namus *įsigriovę* mušė žmones. (l.) Ožys *keikiamas* tunka. (l.) Svyruoja eglė vėjo *pučiama.* (l.) Visi vyrai *išsijuosę* dirba. (b.) Šuo *išsižiojęs* lekuoja. (b.) Stovi mergelė rankeles *nuleidus.* (b.) Ir liūdi dabar lauką *pardavęs.* (p.) Bobutė verkia nieko *neturinti.* (p.) Verkia duona dykai *valgoma.* (p.).

Pusdalyviu. *Važiuodamas* kiškį mačiau. (l.) Verkė močiutė mane *išleizdama.* (l.) Ponas ir *juokdamas* nudažo kailį. (b.) Valkiojas visų *ieškomas.* (t.) Šaukias motinėlės *paverkuodama.* (b.).

Padalyviu: Bulves *kasant* buvo gražus oras. (l.) *Bevažiuojant* pradėjo lyti. (l.) Aš nenoriu verkt kitiems *matant.* (l.) Jam reikia vaikščioti *apsiavus.* (b.) Akys ištįso *bežiūrint* (p.) Ar tai ne dienos jaunam *nevedus.* (p.).

Veiksmažodžiu: Šitas arklys geras *joti.* (t.). Šita mergelė maloni *kalbėti.* (t.) Išėjo jo brolis *medžiotų.* (t. s.) Motina išleido mane *ganytų.* (t. s.) Siuntė mane motinėlė į girelę *obuoliauti.* (t.) Kad neina, *veste* atvesk. (b.) Ant stalo knygų, tartum, *kraute* prikrauta. (b.) Eisiu saulelės *pažiūrėti.* (t. s.).

Suraskite aplinkybes ir parodykite, kuria kalbos dalimi jos išreikštos.

Į klaną puolęs sausas nekelsi. Rytoj važiuosime miškan. Vakar visą dieną išbuvau namie. Seniau žmonės iš Prūsų nešdavo knygas. Ir aš ketinu nuo šios dienos nebetinginiauti. Sulig tuo jo pasakymu visi sukilo rėkti. Nauja šluota gražiai šluoja. Šitas jautis geras arti. Maža teturime avižų sėklai. Dvaro vartai platųs ineiti, siauri išeiti. Jų bernas atėjo kirvio. Aš ne antelė per jūres plaukti; ne gegužėlė girioj kukuoti. Svirnužėlę rentė jaunai mergytei vaikščioti. Pasiimk lazdą šunims atsiginti. Ne visų burnos putrai srėbti. Marytė išėjo grybautų. Siuntė mane motinėlė į šilelį riešutauti. Jūrą perplaukęs klane nuskendo. Karvė tuoj vedusi duoda daug pieno. Jonas parvažiavo rugius kertant. Vieną avį kerpant ir kitoms kinkos dreba. Aušružei auštant vainiką pyniau, sulaužei tekant ant galvos dėjau. Išeik bemylimas, ateik belaukiamas. Verkė broliai ir seselės lydėdami. Duonos turėsiu lig reikiant. Stovi beržulėlis šakeles nuleidęs. Ką tėvelis sudėjo dūsaudamas, tai sūnelis prarado švilpaudamas. Vakar šita kumelė nė iš vietos nėjo, o dabar bėgte bėga. Petras džiaugiasi nebeturįs skolų. Nesidžiauk radęs, nedejuok pametęs. Ir nosis ištįso belaukiant. Ugnelė gesoma pyksta. Dreba žalia rūtelė žirgelio mindžiojama.

SAKINIŲ SKIRTUMAI.

§ 100. Žmonēs dirba. Vējas pučia. Duona gardi. Druska sūri. Varna paukštis. Vilkas girios žvēris.

Čia surašytuose sakiniuose veiksniai aiškiai yra išreikšti, būtent: "žmonēs, vējas, duona, druska, varna, vilkas".

Sakiniuose: "Bēgu. Bēk. Eisime. Sustokit", trūksta pasakyto žodžiu veiksnio; veiksniai čia nēra aiškiai išreikšti, betgi jie čia yra numanomi, būtent: "aš, tu, mes, jūs".

Sakiniai, kurie turi arba gali turēti aiškiai išreikštus veiksnius, vadinasi *asmeniniais sakiniais.*

Jau švinta. Žiemą šąla. Pradējo temti. Bus lietaus.

Čia turime kelius sakinius, kuriems trūksta aiškaus veiksnio, ir kelte iškelti tas veiksnys aikštēn yra visiškai negalima; tuose sakiniuose nēra aiškaus kalbamo asmens. Yra tatai *beasmeniai sakiniai.*

Veiksnių atžvilgiu sakiniai yra *asmeniniai* ir *beasmeniai.*

.Išrašykite ir suraskite asmeninius ir beasmenius sakinius.

Dabar anksti švinta. Saulē šviečia. Ne saulēs amžį gyvęsi. Susipranta katē pieną paliejusi. Jau pradējo snigti. Nē aguonos grūdo dar burnoj neturējau. Jau dabar visai atšąlo. Uogienojai kelmais želia. Nesisakyk čia buvęs. Veršiu nebliovęs jaučiu nebaubsi. Vakar smarkiai lijo. Glaudus veršis dvi karvi žinda. Rudenį greitai temsta. Čia slidu. Rugienoj dygu.

§ 101. *Tvirtinamieji ir ginamieji sakiniai.* Sakiniai skiriasi ir *pasakytojo tarinio atžvilgiu.* Žiūrēdami tuo atžvilgiu į sakinius, skiriame juos į *tvirtinamuosius* ir *ginamuosius.*

Tvirtinamųjų sakinių tariniai esti tvirtinamai pasakomi, k. a.: Mano brolis sunkiai *serga.* Gera prekē pati savę *giria.* Daug vežimų *veža,* maža nešte *neša.*

Ginamųjų sakinių tariniai yra pasakomi ginamai arba atmetamai, k. a.: Juoda duona — *ne badas.* Pirkta duona *neskalsi.* Nieko neturįs nieko *nebijo.*

Išrašykite ir suraskite tvirtinamuosius ir ginamuosius sakinius.

Mēnuo nei šviečia, nei šildo. Saulē šviečia ir šildo. Dievas tokiam negali padēti. Mažas kupstas didelį vežimą paverčia. Svetimi kailiniai nešildo. Nē saulēs duktē jam neintiks. Svetima našta visuomet sunki. Išbars mane motinēlē namo parējus. Ožka ne galvijas. Darbas dirbti nelengva. Išbrizgęs peilis niekam netinka. Tupi katinas ant tvoros, jo akelēs mirga. Du kiškeliu piaunasi, balti kraujai bēga. Nēra namų be dūmų. Nēr man tēvelio dalelei skirti, nēr man močiutēs kraiteliui krauti.

§ 102. *Išplatintieji ir neišplatintieji sakiniai. Antrininkių dalių atžvilgiu* sakiniai skiriasi į *išplatintus* ir *neišplatintus.*

Neišplatintasis sakinys antrininkių dalių (paaiškinamųjų žodžių) neturi, k. a.: Tēvas aria. Motina skalbia. Teta audžia.

Išplatintasis sakinys turi ir antrininkių bent vieną dalį, k. a.: Tēvas aria dirvą. Mama kerpa avį. Teta audžia drobę. Mūsų karvēs duoda daug pieno.

Išrašykite ir suraskite išplatintuosius ir neišplatintuosius sakinius.

Musios kanda. Žirgai dirvą trempia. Pempē vaikus peri. Sniegas tirpsta. Vanduo teka. Katē dreskia. Tēvai moko savo vaikus. Žolē džiūsta. Jonas geras žmogus. Višta kvaksi. Prieš vēją nepapūsi. Mēta kvepia. Svečių atvažiavo. Petras rugius vēto.

§ 103. *Klausiamieji, šaukiamieji ir tiesioginiai sakiniai.* Sakytojas gali savo mintis tiesiai reikšti, gali mintis reikšdamas pats klausti arba šaukti, prašyte prašyti, stebēte stebēties.

Paties sakytojo atžvilgiu sakiniai skiriasi į *klausiamus, šaukiamus* ir *tiesioginius.*

Klausiamaisiais sakiniais sakytojas, reikšdamas mintis, pats klausia, k. a.: Kur buvai? Ką matei? Ar bus rytoj giedra?

Šaukiamaisiais sakiniais sakytojas lyg šaukia, prašo, stebisi, k. a.: Sustok! Vagie, kepurē dega! Koks gi tu galvočius! Kad jis galą kur gautų!

Tiesioginiais sakiniais sakytojas nei šaukia nei klausia, tiktai tiesiai savo mintis reiškia, sakyte pasakydamas, k. a.: Vienas ponas turējo šunį. Šuo buvo labai protingas. P raslinko treji metai. Margis užaugo didelis, užaugau ir aš.

Išrašykite ir suraskite klausiamuosius, šaukiamuosius ir tiesioginius sakinius.

Kur eini, Poviliukai? — Sodan. — Ką ten veiksi? — Pasiieškosiu obuolių. — Kad tau Dievas daug sveikatos duotų. Ką beveikia tavo tēvelis? Vieną kartą Vinculis susirgo. Jokių vaisių negalima buvo jam valgyti. Vinculis labai nuliūdo. Bene jis ką žino? Kas jūsų paukščių smulkumas! Verši! verši! kuomet būsi jaučiu? Ar vienas šuo yra margas? Mažas? Mažas berniukas ējo keliu. Ar tai manęs nepažįsti? Tesie gyvas ir sveikas mūsų tēvelis!

PAGRINDINIAI IR ŠALUTINIAI SAKINIAI.

§ 104. Sakinio dalis reiškiame ne tiktai atskirais žodžiais, bet ir ištisais sakiniais, kaip antai pasakyme: "Žmonēs prašo Dievo gerų metų". Papildinį išreikštą vienu žodžiu "metų" galime išreikšti ir atskiru sakiniu, būtent: "kad geri metai būtų". Taigi visas tas sakinys "kad geri metai būtų" yra ne kas kita, kaip tiktai tojo pasakymo išplatintas, sakiniškai pasakytas, *papildinys*.

Paimsime dar pasakymą: "Lig saulē patekēs, mums rasa ir akis išēs". Tad turēsime du sakiniu: vieną "lig saulē patekēs" ir antrą — "mums rasa ir akis išēs". Antrasis sakinys (mums rasa ir akis išēs) pats vienas skyrium paimtas turi pilnoką, įmanomą prasmę; pirmasis sakinys; "lig saulē patekēs" pats vienas skyrium paimtas prasmēs neturi; jis yra dalis sakinio — "mums rasa ir akis išēs". Kad paimsime sakinį: "mums rasa ir akis išēs", tad stovįs šale jo sakinys — "lig saulē patekēs" bus tiktai atsakymas į klausimą: *"ligi kurio laiko rasa mums akis išēs?"* Taigi visas tas

sakinys ("lig saulē patekēs") yra ne kas kita, kaip tiktai sakinio ("mums rasa ir akis išēs") *laiko aplinkybē, išreikšta visu atskiru sakiniu.*

Sakinys, kurs paimtas skyrium turi pilną prasmę, vadinasi *pagrindinis sakinys.* (Žmonēs prašo Dievo. Mums rasa ir akis išēs).

Sakinys, kurs paimtas skyrium neturi prasmēs ir yra kito sakinio dalis, vadinasi *šalutinis sakinys.* (Kad geri metai būtų. Lig saulē petekēs).

Pagrindinis sakinys su šalutiniu sudaro *sudētinį sakinį.* "Žmonēs prašo Dievo, kad geri metai būtų" yra sudētinis sakinys.

Kadangi šalutiniai sakiniai dalys yra kitų ir klauso kitų sakinių, tad juos vadiname *priklausomais sakiniais.* "Kad geri metai būtų" yra priklausomasis sakinys.

Šalutinius sakinius su pagrindiniais jungiame paprastai tam tikrais jungiamaisiais žodžiais — įvardžiais, sąjungomis ir priveiksmiais. Pagrindiniame sakinyje tam tikslui dažnai vartojame: rodomąjį kurį įvardį ar prieveiksmį, arba tam tikrą sąjungą (tas, koks, tam, taip, tol...). Šalutiniame sakinyje juos atatinka paprastai: atatinkamasis kuris įvardis ar prieveiksmis, arba tam tikra sąjunga (kas, kuris, koks, kur, kaip, kai, kad, jog, iki, kol, jei...). Pagrindinio sakinio jungiamieji žodžiai esti labai dažnai išleidžiami.

Suraskite šiuose sudētiniuose sakiniuose šalutinius sakinius, padēkite tuos klausimus, į kuriuos jie atsako, ir parodykite, kuriomis sąjungomis jie sujungti su pagrindiniais sakiniais.

Kas pirmesnis, tas geresnis. Koks tēvas, toks ir sūnus. Kaip pasiklosi, taip išmiegosi. Kame vienybē, ten viskas klojas. Motina taip sušuko, jog ir kaimynai išgirdo. Aš tol dirbau, kol galējau. Dirbsiu, iki galēsiu. Mes, jei rytoj bus gražus oras, ketiname rugius pradēt vežti. Ar nežinai kartais, kuris dabar metas? Kas davē dantis, duos ir duonos. Dabar nebežymu, kiek čia buvo nuganyta. Koks artojas, toks ir arklas. Kas nenutuokia, tą visi apjuokia. Ar nežinai kartais, keliomis ketino jis atvažiuoti? Kur paukštis lekia, ten plunksna krinta. Puodas vandenį neša, iki ąsa nutrūksta.

ŠALUTINIAI SAKINIAI.

§ 105. Kad paimtume pasakymą: "Kas ėda, tas ir veža", tad turėtume du sakiniu: pagrindinį — "tas ir veža" ir šalutinį — "kas ėda". Šalutiniu sakiniu atsakome čia į klausimą: "*kas* veža?" Šalutinis čia yra išplatintas (pavirtęs visu sakiniu) *veiksnys* pagrindiniam sakiniui: "tas ir veža". Sakinys "kas ėda" yra *šalutinis veiksnio sakinys.*

Pasakyme: "Koks tėvas, toks ir sūnus", turime irgi du sakiniu — pagrindinį — "toks ir sūnus" ir šalutinį — "koks tėvas". Iš pagrindinio sakinio, klausdami: "*koksai yra* sūnus?" atsakome šalutiniu sakiniu: "koks tėvas". Taigi šalutinis sakinys: "koks tėvas" yra sakiniškai išreikštas pagrindinio sakinio (toks ir sūnus) *tarinys.*

Yra tatai *šalutinis tarinio sakinys.*

Tokiu pat būdu rasime, jog pasakyme: "Nelaimingas tas vaikelis, kurs tėvų neklauso", šalutinis sakinys: "kurs tėvų neklauso" yra atsakymu į klausimą: "*kuris* vaikelis yra nelaimingas?" Bus jis *šalutinis pažyminio sakinys.*

"Jis man rodė kelią, idant nepaklysčiau". *Kam, su kuriuo tikslu* jis man rodė kelią? — "idant nepaklysčiau" — bus tatai šalutinis *tikslo aplinkybės sakinys.*

"Kur dabar šilelis, buvę miškai šventi". Klausdami: *Kur* buvę miškai šventi? — Atsakome: "kur dabar šilelis" — bus tatai *šalutinis vietos aplinkybės sakinys.*

Kaip reikia šalutiniai sakiniai skirti, parodo klausimai, į kuriuos atsakome tais sakiniais. Klausimai, skirstant šalutinius sakinius, daromi iš pagrindinių sakinių. Klausimai čia taip reikia dėti, kad šalutiniai sakiniai kaip tik atsakymams į juos tiktų. Visais šalutiniais sakiniais atsakome į tuos pačius klausimus, į kuriuos atsakome ir paprastomis sakinio dalimis.

Taigi, šalutiniai sakiniai, kaip ir paprastosios sakinio dalys, gali būti: *veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio ir aplinkybių.*

Suraskite šalutinius sakinius ir suskirstykite juos rųšimis.

Kas ieško, tas randa. Koks stogas, toks ir lašas. Kas veža, tą ir plaka. Negeras tas paukštis, kurs savo lizdą ter-

šia. Kur šuo laka, ten ir loja. Kad aš mažas buvau, šile ožius ganiau. Nedejuok, kai karvelis vaikų. Valgyk, kad kailis kaulų nepamestų. Kai vogta, tai niekais ir eina. Kas turtingas, tas ir išmintingas. Kas davē dantis, tas duos ir duoną. Kas tau malonu, ir kitam daryk. Kas tur, tam ir reik. Kokia galva, toks ir protas. Kieno galia, to ir valia. Išvaduos mane tēvas-močiutē, kurie mane augino. Tuo saiku, kuriuo seikēsit, bus jums atseikēta. Iš kur gaunat darbo, iš ten ir pelno laukit. Kur trumpa, ten trūksta. Kaip seselēs drobes audē, dar aš mažas buvau. Dar gaideliai negiedojo, kad mamužē kēlē. Ir visi neatsidžiaugia, kad sūnus prapuolenis sugrįžo. Kadangi buvo nuvargęs, turējo atsiliepti. Suimk trumpai kamanēles, kad nesuskambētų. Senis inbarē vaiką, kad nieko neimtų. Gina, kaip pempē vaikus. Džiaugiasi, kaip žirgą dovanotas. Rēkē taip, kad toli būtų girdēti. Kas yra Dievo žadēta, tas nepraeis. Kas raudona, tai gražu. Kieno valia, to ir tiesa. Į dvarus nesamdo, kas nemoka lenkiškai. Pašokęs apsitaisiau, kuo turējau. Tēvas žino, į kurį lauką reikia sēti. Kieno suole sēdi, to ir giesmę giedi. Kur bitinēlis, čia ir bitelēs. Kame kirvis, ten ir kotas. Ne laikas šunis lakinti, kad vilkai bandoje. Kai sudžiūsta molis, reikia atmirkyt. Aš tai žinau, nes tai pats mačiau. Ir mušē jį, už ką tēvo motinos neklausē. Stiklelį tryniau, kad žibētų. Siųsčiau tēvelį, kad atvaduotų žirgelį. Kaip pradējo šaukti, net baisu. Motina taip suriko, jog ir kaimynai išsigando. Tol mokomēs, kol gyvi esame. Daug vargų savo tēvams padarēme, ik bēginēt išmokome. Ir višta kasus žiūri, kad ką iškastų.

§ 103. *Sąlygos ir nuolaidos sakiniai.* Su aplinkybiniais priežasties ir laiko šalutiniais sakiniais giminiuojasi vadinamieji šalutiniai *sąlygos* ir *nuolaidos* sakiniai.

Šalutiniais sąlygos sakiniais duodame atatinkamą pagrindą tam veiksmui arba stoviui, kurį reiškiame pagrindiniu sakiniu, tik duodami jam tą pagrindą mes lyg kalbamēs, tariamēs, patys tikrai nežinodami, ar tas pagrindas turi arba turēs čia vietos, k. a.: *Jei melsi,* tai gausi. *Kad kabikas nekabētų,* ir tupikas netupētų. Greit pasęsi, *kad daug žinosi.*

Išrašykite ir suraskite šalutinius sąlygos sakinius.

Jei kas radot, atiduokit. Jei duosi, tai imsiu. Kad namie pavalgysi, ir kitur ką gausi. Kad vaikai būtų klausę tėvų, tai būtų neištvirkę. Jeigu nenori dirbt, tai nenorėk ir valgyt. Aš, jei randu knygose negerų paveikslų, galiu pasisaugoti taip nedaryti. Kai du stos, visados geriau padainuos. Kad jauni plačiaus žiūrėtų, kad seni daugiaus galėtų, būtų ir giesmė kita. Gulėdamas liuobsi arklį — stačias važiuosi, stačias liuobsi — gulėdamas važiuosi.

Šalutiniai nuolaidos arba leidžiamieji sakiniai reiškia patys nesutinkamą, atmetamą arba nieku neleidžiamą priežastį, tuo tarpu pagrindinis sakinys, prie kurio stovi prijungtas šalutinis nuolaidos sakinys, reiškia priešingą šiam ir nesutinkamą išeitį, k. a.: *Kad žmogus ir numiršta,* darbai gyvena. *Nors nė žodžio į vienas antrą netarė,* vienok labai daug apsipasakojo.

Išrašykite ir suraskite šalutinius nuolaidos sakinius.

Kad ir nupįsi vainikėlį, bet nenešiosi. Kad ir nupirksi žirgelį, bet nejodysi. Nors ir nuvargau, bet dar dirbsiu. Nors mes jį kvietėm, tečiau neatėjo. Nors ir brangus, bet geras. Viršunės da žaliuoja, nors jau šakos džiovi. Troba nors supuvusi, suleidau vienok keturias bobas. Nors medumi teptum, vis degutu dvoks. Nors lija, aš tečiau keliausiu. Nors netikęs, bentgi didelis. Ar jūs žiūrit, ar nežiūrit, aš jūsų nebūsiu. Kosėk nekosėk, vėdaro negausi. Kas bus, kas nebus, žemaitis nepražus.

ŠALUTILIAI SAKINIAI SUTRAUKTIEJI.

§ 107. Šalutiniai sakiniai kartais esti sutraukiami ir jie pavirsta paprastomis sakinio dalimis, ir tad gauname vientisinius (nesudėtinius) sakinius, k. a.: Vakar aš darbo nedirbau, *nes sirgau.* Vakar aš darbo nedirbau *del ligos. Kas sotus,* tas alkano nenuskudžia. = *Sotus* alkano nenuskundžia. *Kai snigs,* nevažiuosime. = *Sningant* nevažiuosime.

Kas buvo jaunas, tur pasenti. = *Jaunas buvęs* tur pasenti. Žmogus, *kurs ilgai patenka,* daug ko pikta padaro. = Žmogus *ilgai patenkąs* daug ko pikto padaro.

Šalutiniai sakiniai trumpēdami ir mažēdami kartais pavirsta ne paprastąja sakinio dalimi, bet vadinamuoju *sutrauktiniu šalutiniu sakiniu.* Tokio sakinio *tarinys* gauna *dalyvio, pusdalyvio* arba *padalyvio* lytį, kaip antai: Velnias, *kuris pasivertē pele,* išgraužē laivo dugne skylę. = Velnias, *pasivertęs pele,* išgraužē laivo dugne skylę. Kai gena bēk, kai duoda imk. = *Genamas* — bēk, *duodamas* — imk.

Kai nuseko vandenys, laivas sustojo ant Ararato kalno. = *Nusekus vandenims,* laivas sustojo ant Ararato kalno.

Pažymējimas. Nesutrauktuosius šalutinius sakinius, kad skiriame nuo sutrauktinių, vaniname *pilnaisiais* šalutiniais sakiniais.

Suraskite pilnuosius šalutinius sakinius ir paverskite juos sutrauktiniais.

Kai vieną avį kerpą, ir kitoms kinkos dreba. Kai pučia žiemių vējas, oras atšąla. Vos pasirodo saulē, tuojau jauti jos spindulių galybę. Kai gena bēk, kai duoda imk. Petras džiaugiasi, kad neturi skolų. Kai pats esi kaltas, nekaltink kitų. Jei birs dirvoj, birs ir jaujoj. Jei vasarą nedirbsi, žiemą kuo misi? Kada po kalnelį vaikčšiojau, akmenēlius raičiojau. Žaltys, kada supyko ant kregždēs, norējo jai inkąsti ir grobē už uodegos.

§ 108. *Interptinis sakinys.* Nepriklausomasis sakinys, būdamas interptas į kitą sakinį, kad neturi su juo gramatikos jungties ir įneša į visą pasakymą šiokį-tokį minties paaiškinimą, vadinasi *interptinis* sakinys, k. a.: Garnys, *man matos,* nebus didesnis už gervę. Vakar, *atsimeni,* ir aš turējau nemaža pinigų. Tu nieko, *matyti,* iš to nelaimēsi. Vieną kartą, *pasakoja seniai žmonēs,* kaži koks žmogus turējęs kauką. Ta diena, *nepamirškite,* traukias apie šešioliką valandų. Taip, *reikia tiesa sakyti,* žvirblis rudenį grobuonis ir vagis.

Interpiami esti ne vien sakiniai, bet ir šiaipjau pasakymai ir atskirieji žodžiai, k. a.: *rasit, rods, vage, mat anot tėvo, mano nuomone* ir kiti.

Pavyzdžiai. *Rasit,* ir jūs tiek težinot. *Rasi,* įspįs saulė ir į mūsų langą. Čia, *vage,* įlįsi į dubenį pasems ir išlieja tave lietuvis su pilnu šaukštu. Kamša, *berods,* didelė, bet turgus visiškai mažas. *Štai,* ir Vilnius jau matyti. Jo kumeliai net žvengia, arba paršeliai, *antai,* kaip iš pieno plaukę. Jis tinginių pantis, *anot tėvo,* ir gana.

ATMINTINIAI SAKINIAI.

§ 109. Vienas žmogus kito žmogaus kalbą ir šiaipjau pasakymą gali pasakyti taip, kaip ji buvo pirmiausia pasakyta. Svetimos kalbos sakiniai, kad sakome juos tiksliai, išskirdami iš savųjų pasakymų, vadinasi *atmintiniai* sakiniai, k. a.: Tėvas tarė: *"Tu, motin, būk prie ligonio, o aš važiuosiu daktaro parvežti".* Senelei pagailo vištytės ir ėmė bartis: *"Gaidžiukai, gaidžiukai, kam tu vištytei akytes išmušei?"*

Pažymėjimas. Atmintiniai sakiniai visad yra kabutėmis apkabinami. "—". Pavyzdys: *"Ar tėvas namie?"* — paklausė svečias.

Jei atmintiniai sakiniai prasideda po rašytojo žodžių, tad reikia dėti dvitaškis, atmintiniai sakiniai pradėti rašyti didžiąja raide ir kabutėmis apkabinti. Pavyzdys: Vilkas, kartą susitikęs aviną, sako: *"Aš tave sudraskysiu".*

Jei tarp atmintinių sakinių yra rašytojo žodžiai, tad abi dali atmintinių sakinių reikia kabutėmis apkabinti, po rašytojo žodžių dvitaškis ir mažoji raidė dėti. Pavyzdys: *"Bijau",* sako tetirvinas: *"mums paukščiams žeme baisu vaikščioti".*

Išrašykite ir atmintinius sakinius kabutėmis apkabinkite.

Kodel tu pavogei arklį? paklausė teisėjas vagies. Atmįsiu jums pačių žmonių žodžius apie žvirblį: Jis senas žvirblis, jo nesugausi. Mikė sušuko: Ugnelė dega! Ugnelė dega! Berniukas tarė: Kad tu suruktum su savo apgaudi-

nėjimais! ir sugrįžo į kamarą. Tu gerai sakai, tarė senoji pelė: bet kas pariš katinui skambalėlį? Viena sako: Aš pariščiau, bet bijau katino. Trečias praeidamas paklausė: Katras judu mokata skaityti? Eik sau nuo manęs, sušuko senis: nebenoriu nė matyti tavęs. Sustokite! suriko kas-žin-kas.

§ 110. *Tiesioginė ir pasakojamoji kalba.* Svetimoji kalba, pasakyta lygiai tais žodžiais, kuriais buvo pats sakytojas savo kalbą pasakęs, vadinasi *tiesioginė kalba.* Ji sudėta visa iš atmintinių sakinių. Pavyzdys. Vieną kartą kiškis ėjo girdytųs ir susitiko genį. Genys jį klausia: *"Kodel tu, kūmai, toks nuliūdęs? Kur eini?"* Kiškis sako: *"Kur aš nebūsiu nuliūdęs! manęs niekas nebijo, o aš turiu visų bijoti. Einu ir prisigirdysiu!"*

Svetimoji kalba, pasakyta ne lyginai tais žodžiais, kuriais buvo sakytojas pats savo kalbą pasakęs, ir savais žodžiais kitam atpasakota, vadinasi *pasakojamoji* arba *netiesioginė kalba.* Pavyzdys: Genys kiškį, savo kūmą, klausia, kodel jis toks nuliūdęs *esąs?* Kur *einąs?* Kiškis sako: kur *jis nebūsiąs* nuliūdęs! *jo* niekos *nebijąs,* o *jis turįs* visų bijoti. *Eisiąs* ir *prisigirdysiąs!*

Pažymėjimas. Pasakojamoji kalba — dalyvių kalba. Svetimąją kalbą savais žodžiais norėdami tiksliai nusakyti, pasakomojo reiškimo vietoje, dalyvių lytimis beveik visur tesinaudojame. Tiesiogine kalba žmogus pasakydamas visą svetimą pasakymą, pasirodo lyg pats jį geriausiai žinąs, atmenąs; žmogus, kurs pasakojama kalba ką apsako, tariasi pats to dalyko neištyręs, tikrai nežinąs, rodosi sakąs tik taip, kaip yra pats kame girdėjęs ar radęs.

Surašykite pasaką: "Avis ir avinėlis" pasakojama kalba.

"Mano vaikeli, neatsitrauk nuo kaiminės! Ana pagiriais vilkiščiai vaikščioja; tave pasigaus ir pasipiaus", tarė avis savo mažam avinėliui. Avinėlis labai drąsus buvo: daugelį kartų nuo kaiminės atsitraukęs pasibėginėdavo ir gerai jam vyko. Motina vėl iš naujo įspėjo savo vaikelį. Tas gi vis neklausė. Vieną kartą jis atsitraukė nuo kaiminės. Tik

vienu sykiu iš netyčių užklupo jį vilkas. Avinėlis dabar nusigandęs motiną šaukė. Motina prašė piemens ir šunų, kad jos vaikelį atimtų iš vilko. Vienok jau buvo pervėlu: avinėlis jau buvo vilko nasruose.

SAKINIŲ SUDĖSTYMAS.

§ 111. *Vientisiniai ir sudėtiniai sakiniai.* Pasakymas, kuriame yra ne daugiaus per vieną sakinį, vadinasi *vientisinis sakinys.* Pavyzdžiai: Daug šunų ir vilką papiauja. Duona verkia tinginio valgoma. Teka saulė už beržyno. Atėjo liepos mėnuo. Jo tėvas esąs ne visai sveikas.

§ 112. Sudėtiniame sakinyje skiriame: 1) sakinių *prijungimą,* 2) sakinių *sutapimą,* 3) sakinių *sujungimą.*

Pasakymas, kuriame yra sudėti keli vientisiniai sakiniai, vadinasi *sudėtinis sakinys.* Pavyzdžiai. Kiti metai, kiti lapai. Šonas šąla, šonas šįla, galva džiūsta, kojos pūsta. Slenka laikas, lekia diena po dienos, savaitė po savaitės, metai po metų — kaip raiti joja.

§ 113. *Sakinių prijungimas.* Nevienodų sakinių sudėjimas yra sakinių *prijungimas.* Prijungdami šalutinį sakinį kitam, jį prie tokio tegalime dėti sakinio, kurio jis yra dalis arba kurio jis klauso, kaip antai: Žmonės prašo Dievo, kad geri metai būtų. Rytais vadinasi ta šalis, iš kur saulė teka. Mirė žmonės, it lapai rudenį krito. Ne tiek girioj medžių augo, kiek močiutė gailių ašarėlių liejo. Mergytė prašo, kad aviniuko nepiautų, nes tas aviniukas esąs jos brolis.

Pažymėjimas. Priklausomieji sakiniai vadinasi *prijungtiniai;* sakiniai, kurių prijungtiniai yra dalys, vadinasi *prijungėjai.*

§ 114. *Sakinių sutapimas.* Sujungtiniai sakiniai, kurie turi bendras didžiąsias dalis, vieną arba abi, gali su kitas kitu sutapti. Toks sakinys vadinasi *sutaptinis.* Sakiniai: "Aprimo žvirbliai", "aprimo šarkos", "aprimo vištos" — tu-

ri visi po vieną bendrą tarinį, ir iš jų gali susidaryti vienas sutaptinis sakinys: *"Aprimo žvirbliai, šarkos ir vištos"*. Beasmeniai sakiniai, ir neturėdami bendro tarinio, gali sutapėti; tam reikia tik, kad šie sakiniai prieš sutapėdami bendrą kurią antrininkę dalį turėtų, k. a.: "Vakar lijo", "vakar snigo", galime gauti sutaptinį sakinį — *"Vakar lijo ir snigo"*.

Suraskite vieno galo sakinius šiuose sutaptiniuose sakiniuose.

Žuvis ir svečias trečią dieną dvokia. Gyveno senutis ir senutė. Dievo meilė ir malonė yra žmogui reikalinga. Bulves sodina, ravi ir vagoja. Jurginiai žydi raudonai, geltonai, baltai ir margai. Tėvas pavalgė, apsitaisė, pasikinkė arklius ir išvažiavo. Ir pakilo šiaurys vējas ir nupūtė vainikėlį. Atlėkė bitės ir susimetė man į drevę, ir prinešė medaus. Man diegė visą kūną, skaudėjo šonus ir sukos galva. Arklių negausi nei šiai dienai, nei rytojui. Plikis neturi nei genčių, ne prietelių. Nei jam rūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti.

§ 115. *Sakinių sujungimas.* Vienodų sakinių sudėjimą vadiname *sujungimu.* Jungdami su vienas antru sakinius, dėti tegalime pagrindinį sakinį su parigrindiniu, arba vieno laipsnio šalutinį su to pat laipsnio šalutiniu, k. a.: 1) Ir aš ten valgiau ir gėriau, per barzdą varvėjo, burnoj neturėjau. 2) Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti.

Pažymėjimas. Šalutinis sakinys prišliejęs tiesiog prie pagrindinio yra pirmojo laipsnio šalutinis sakinys; šalutinis sakinys prišliejęs prie pirmojo laipsnio šalutinio yra antrojo laipsnio šalutinis ir tt.

§ 116. Sujungtinius sakinius, nusižiūrėję į jų sąmazgas ir prasmę, skiriame į: 1) *sudedamuosius,* 2) *priešinamuosius,* 3) *skiriamuosius* ir 4) *paspiriamuosius.*

§ 117. *Sudedamieji sakiniai.* Sudedamuosiuose sakiniuose, 1) sustatome kelius gretymus nusidavimus, k. a.: *Kartą piemeniukai valgė miške duoną, ir vienas trupiniukas nutrupėjo. Nei aš tversiu darželio, nei tu sėsi rūtelių;* 2) arba vieną mintį paaiškiname kita mintimi, k. a.: Dar tebradau gyvą: *nei vilkas papiovė, nei lokys sudraskė.*

Suraskite šiuose sudedamuosiuose sakiniuose gretymų nusidavimų sustatymą, arba vienos minties kita mintimi paaiškinimą.

Jų maža gyvulių, ir tie patys ne kam tikę. Čia juoda duona ir tos neduoda. Ir vējas pūtē, ir giria ūžē, ir lelijos lingavo. Nei tu prašyk, nei aš tau duosiu. Per girią giružę saulē tekējo, o mūsų brolelis žirge sēdējo. Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina. Švęsti Lietuvos medžiai nejautē nuogalio: rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio. Ore nutilsta: nebejuda nē vienas lapelis. Tenai gyvena mano mergelē: gale sodelio kiemelis, visų prastieji nameliai, visų gražioji mergelē.

§ 118. *Priešinamieji sakiniai.* Priešinamuosiuose sakiniuose 1) vieno sakinio mintį lyginame su kita, priešinga, kito sakinio mintimi, k. a.: Akys nori miego, *širdelē ragaišio.* Tēvas peni vaikus žuvimis, *o vaikai tēvą šunimis;* 2) arba vieno sakinio mintį kitų sakiniu susiauriname, k.a.: Ne gegutē kukavo: *mūsų seselē gailiai verkē.* Ne liga jį, vaikeli, į kapus nuvarē: *jis senatve mirē.*

Suraskite šiuose priešinamuosiuose sakiniuose tuos sakinius, kuriais kito sakinio mintį su priešinga mintimi lyginame arba vieno sakinio mintį kitu sakiniu susiauriname.

Pirktų šuo mēsą, pinigų nebēsą. Per barzdą varvējo, dantys neregējo. Yra žmonių, nēra žmogaus. Vanduo be sparnų, akmuo be šaknų. Visi norējo labai ēsti, o čia nieko nēsama. Varną ar prausk, ar neprausk, vis juoda. Kaltē yra, kaltininko nēra. Savo kupros nē vienas nemato, svetimą visi. Vyrų tenai nebuvo: vieni dalgiai tekabējo. Čia ne jis vienas prakaitą liejo: čia ir jo vaikai dirbo išsijuosę. Ne bitēs ten ūžia: ten mūsų sesaitę atlydi. Ne darbai nualsino — bēdos mane suvargino.

§ 119. *Skiriamieji sakiniai.* Skiriamuosiuose sakiniuose sustatome kelius sakinius, norēdami pasakyti, jog tų sakinių mintys gali arba galējo kiekviena skyrium įvykti, k. a.: Arba aš tave priveiksiu, arba tu mane pamokysi. Rytoj arba dobilus piausiu, arba rugius kirsiu. Ar snigs, ar lis, ar taip pasiliks, viena tikrai bus.

§ 120. *Paspiriamieji sakiniai.* Paspiriamuosiuose sakiniuose 1) jungiame du sakiniu, pasakydami pirmuoju atsitikimą, antruoju — jo priežastį, k. a.: Baltuosius žirnius aš begalo branginu: *jie greitai suverda ir labai sveiki valgyti.* Neik tenai: *juk tavęs jie nelaukia.* Nekask duobės kitam — *pats inkrisi;* 2) arba pasakydami pirmuoju pagrindą, antruoju—to pagrindo išeitį, k. a.: Šalta buvo, vėjas pūtė, *tai raudoni mano veideliai.* Grūdelis prie grūdelio, *štai ir pūrelis.* Nusipirkau miško — *reikia keliu naudoties.* Durys pančiu užsukta, *negaliu ineit.*

SKIRIAMIEJI ŽENKLAI.

§ 121. Skiriamieji ženklai yra šie: taškas, kablelis, kabliataškis, dvitaškis, klaustukas, šauktukas, dauktaškis, kabutės, skliauteliai, brūkšnys.

Skiriamieji ženklai padeda žmogui lengviaus skaityti ir parodo, kur reikia stabtelti, kur pakelti arba nuleisti balsas.

§ 122. *Taškas.* Prieš tašką reikia visai nuleisti balsas ir stabtelti gana ilgai. Tašką dedame, skirdami nuo vienas kito sakinius, kurie yra maž-daug pabaigti. Taškas rodo, kad tarp sakinių beveik nėra sąmazgos.

Pavyzdys. Vėjas medį laužo. Onytė gražiai skaito. Kitas ir nesėjęs piauna. Ir duris uždarius laikas bėga. Vandenį gėręs nebūsi girtas. Aklas aklą netoli tenuves.

§ 123. *Kablelis.* Kablelis reiškia kuotrumpiausią skaitant stabtelėjimą. Kablelį dedame:

1) Išskirdami priedėlį, k. a.: Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis. Baltruvienė, pavargėlė žmonelė, užsimanė prekyba pralobti.

2) Išskirdami kryptį, k. a.: Sūneli, patrauk žirgą nuo tako! Kodel tu, tilvike, visuomet baloj?

3) Atsikartojant tam pačiam žodžiui, k. a.: Mušė, mušė ir primušė. Jau, jau ir keliasi. Oi, ievužė, ievužė, kodel tu nežydi žiemužę?

4) Skirdami prijungtinius sakinius nuo prijungėjų, k. a.: Siunčiau tėvelį, *kad atvaduotų žirgelį. Ir kai pribėgsi žalią pievelę,* ten tave paganysiu. Ta šalis, *kur saulė nusileidžia,* vadinasi vakarai.

5) Skirdami nuo kita kitos vienodas sutaptinio sakinio dalis, k.a.: Miškas ūžia, gaudžia, verkia. Čia tanku yra sodžių, miestelių, miestų. Turiu jungą jaučių, tris žirgus nušertus, ir namelius neskolingus.

6) Skirdami nuo kits kito vientisuosius sakinius sujungtiniuose sakiniuose, k. a.: Čia juoda duona, ir tos neduoda. Šarka nuo mieto, kita į jos vietą. Veršis pas karvę tebēra, o jau peilį galanda. Ateik privalgęs, ir čia gausi. Rytoj ar snigs, ar lis.

7) Isškirdami interptinius žodžius ir sakinius, k. a.: Tu, sako, vakar mieste buvęs. Rytoj, gal būt, ir mes rugius vešime. Aš, kaip pasakoja mama, ir mažas būdamas buvau drąsus.

§ 124. *Kabliataškis.* Prieš kabliataškį reikia stabtelti ilgiau, negu prieš kablelį. Kabliataškį dedame ten, kur tarp sakinių nēra jungties, k. a.: Pavasarį parlekia gandrai; po garnių skubinasi kregždēs. Mažutēlē musia vos tik užgimus jau moka lakioti; viščiukas vos tik išsiritęs iš kiaušinio jau bēga; ēriukas jau antrą savo gyvybēs dieną šokinēja.

§ 125. *Dvitaškis.* Prieš dvitaškį balsas reikia nuleisti ir dar ilgiau reikia stabtelti, negu prieš kabliataškį. Dvitaškį dedame:

1) Prieš priedēlį, kuriuo kas yra išskaitoma, k. a.: Arkliai yra įvairaus plauko: juodi, bēri, palši, sarti, širmi. Dirvoj auga: rugiai, kviečiai, avižos, miežiai, linai.

2) Prieš tiesioginēs kalbos žodžius, kurie eina tuojau po rašytojo žodžių, k. a.: Tēvas paklausē: "Kieno ta mergelē?" Dievas tarē: "Tesie šviesa".

§ 126. *Klaustukas.* Klaustukas rodo, kad ksaitytojas pasakymą paskaitytų klausiamuoju balsu. Klaustuką dedame po kiekvieno klausimo, k. a.: Kas atējo? Kas nupuolē? Kodel nedirbi?

§ 127. *Šauktukas.* Šauktukas rodo, kad mintis reikia skaityti augštesniu ir stipresniu balsu. Šauktuką vartojame, norėdami parodyt ūmą džiaugsmą, nuliūdimą, skausmą, išgąstį arba sekdami gyvulių ir kitų daiktų balsus, k. a.: Oi, kaip skauda! Cha, cha, cha! pradėjo juoktis senis. Au, au! sulojo šuo. Pokšt, pokšt! supoškėjo girioje.

§ 128. *Daugtaškis.* Daugtaškį dedame pertraukai arba nepabaigtai minčiai parodyti, k. a.: Ponas D... davė jam žinią. Šitas žmogus alksta gērybių ir smagumų, bet ateis laikas...

§ 129. *Kabutės.* Kabutėmis parodome žodžius, kurie reikia skaityti taip, kad rodytųs lyg kitas tai sako. Kabutes dedame parodyti svetimai kalbai ir žodžiams išskirti, k. a.: Dievas tarė: "Vėželi, še ir tau akelės!" "Čir, čir", suriko žvirblis ir nulėkė.

§ 130. *Skliauteliai.* Žodžius ir pasakymus skliauteliuose skaitome žemesniu balsu. Skliautelius dedame, norėdami labai aiškiai išskirti interptinius žodžius ir sakinius, k.a.: Ortografija (rašyba) yra labai svarbi gramatikos dalis. Veikiai ateis metas, kad nē viens vokietis išeivis (jų išeina kas metai iš Vokiečių žemės į Ameriką per šimtą tūkstančių), kurs ketina verstis Amerikoje žemės darbu, neplauks tenai iš Europos be narvelio su keliais arba keliolika žvirblių.

§ 131. *Brūkšnys.* Brūkšnį dedame, kai išleidžiame tam tikrus žodžius, trumpai kalbēdami, k. a.: Juoda duona — ne badas. Žemē šlapia, kelias — vieni purvai.